Lwowska Naukowa Biblioteka im. W. Stefanyka NAN Ukrainy. Oddział Rękopisów.
Zespół (fond) 91
Archiwum Radzimińskich

7. Zbiór wiadomości historycznych, geograficznych, statystycznych i o wynalazkach XIX w.

STRONY NIEZAPISANE NIE ZOSTAŁY ZDIGITALIZOWANE

ЛЬВІВСЬКА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
ім. В. СТЕФАНИКА АН УРСР
ВІДДІЛ РУКОПИСІВ
Фонд 91
ОПИС
Од. зб. 7/I-3 2010

Rota 7 1

Militär.

Silva rerum

typ. Kapitan Rapsel[illegible]

7

I 3

I 3

Żelazne Drogi

w Anglii — w 1828 r. Ustanowiona Kompanija Żelaznych Dróg — 9300 mil od Liverpola w Manszester mil 30. Wielka Zachodnia Linija 1. między Londynem i Bakwelem 2ga między Londynem i Grynwiczem 3cia między Londynem i Birminganem 4ta między Birminganem i Liverpolem —

w Ameryce — w Stanach zjednoczonych północnych 4500 m. a 10,000 mil projektowanych powstrzymano z powodu bankructwa; większ ich część znajdując się w Stanach Atlantyckich, na południu i Za chodzie pobudowano tylko kilka krótkich, w Alambie 7. dróg w Florydzie 4. w Luizyjanie 10 w Missysypi 5. — Pensylwanią przecina Linija 1000 m. Nowy Jork 1000 m. Nowa Anglija przecięta w różnych kierunkach — Boston Tyczy się z Zachodem p Albani i rz: Hudson jedną nierozdzielną linijką — Na Południe idą Linije p Provans i Stoningtow p Worcester i New London do Przesmyku Long Ejland a stamtąd p wyspę Long Ejland adalej parochodami po przesmyku dalej rz Istriver do samego Nowego Jorku Od Rz Hudson ciągnie się linija do Wiel: połno: Jezior i p te Jeziora i rz Illinous do Gorney Missisipi parochodami Skąd nakilka t mil na Zachod po Missysypi do nowego Orleanu i do Meksykańskiey odnogi — Od New Jorku na południe idzie druga Systema, która przez Stanami New Jersey Pensylwanią Delawar Maryland Virginią potrwoną i południową Karoliną i powraca na Zachod p Georgią i konczy się u rz: Alambry — Komunikacyja dalej przedstawia się tą rzeką do Jeziora pontchartren i Nakoniec taką wiedzie do New Orleanu — poprzeczne drogi tą linią która idzie od New Jorku na południe, łączą się następnie — od Baltymora ciągnie się na Zachod do Atlantyckiego grzbietu, ta droga doprowadzona do Komberlanda leżącego u podeszwy Gór. Dalej idzie Szose do Uhlinga i Nitsburga do rz: Orio. po rzece do Rz Missysypi parochody — Od tych głównych Komunikacyi rozchodzi się mnostwo pobocznych —

w Belgii — Linje Wschodnia od Mechelu w Keln p Leven Tirlmont, Lauden, Warenne, Lutich, i Vernie, odnoga Rozkowa w St Trond. w Ogole mil 91. — Zachodnia od

od Mechlina na północ do Morza p Termond. Gent. Brugę, i Ostend, od Genta idzie boczna gałęź do Granicy Francuzkiey p Menen i Kortrejk - 126 m. Północna od Mechlin do Antwerpena odnoga Jey w Lewr. 16 m. - Południowa do Francuzkiey granicy p Brukse i Mons gałęź prowadzi do Szartroa i Namur 115 m - Ogół 348 mil -

we Francyi (3335 mil.) od Paryża do S Germain m 20. z paryża do Wersalu: z Montpelije do Sett. z Lille do Grand-Conte prostego 6 głównych linij których centrum jest Paryż

Północna łącząca Belgią idzie w pobliżu Lilla i Valansian a gałęzie idące od Lilla i od Amiena komunikuią się z Kanałem Brytańskim u Bulona, Kale, i Dunkirchen. - Południowa p Orlean, Tour, Poitie, Angulem, i Bordo do Bajony z gałęziami od Nansy i Vierzon - Wschodnia naznaczona p Szampanią i Loren do granicy Paryża z Strazburgiem i Bazelem; od niey gałęź do Metz dopełnia: Taby prosty połączenie z Reynską granicą rozwalaiąc się z dyskusyą dróg Germanskich, Rząd spodziewał się za pomocą tey linij uskutecznić częściey dyatatwnii jaka obecnie skierowana od Antwerpena do Ostende po Belgijskich drogach do Renu - Dla przewozu produktów prowincyi Zachodnich do brzegu Atlantyckiego urządzono linią od Paryża p Ren do Brestu - Między południową i wschodnią linijami idzie do podeszwy Pirenejów Centralna Linija dla odkrycia komunikacyi z Saragossą i środkowemi miastami Hiszpanij - Zachodnia kierunek się na Rouen i ma Boczne gałęzie do Havru i Dieppe - Dla ukończenia tey wielkiey Systemy postanowiano z Marselli przeprowadzić dwie gałęzie - jedną do Oceanu Atlan: p Bordaux, a drugą p Dijon do Szwajcaryi i Alzacyi i północnych Niemiec, ostatnia Tą częścią by się w Dijon z linijią wschodnią - Cel linij z Marselli do Bordaux była połączenie tych dwóch mórz i podniesienia Bordaux od tey Linij dwie w Tarb i perpinian do Hiszpanij - Linija z Marselli na wschód do Hawru z Wchodem i przeszkodzeniu Dojestowi ad Morego drogą miodzą do Sredzia i ztamtąd do Morz Baltyckiego i Niemieckiego była dla Marsylii straszną -

w Austryi /proj: Mil 1935/ Ukon: 664 m:/ Południowa od Wiednia
p Grac i Laybach do Tryestu 335 m Północna od Wiednia
p pragę do Saksonskiey Granicy 497 m Gałęz odnosi idzie do Ol:
muncu i łączy się zwielką linią idącą p pruską Sylezią - Te dwie
linije północna i południowa naznaczone uformowaią część
jeszcze obszerniejszey południowey linij która połączy adry-
jatyk z północnemi morzami - Wschodnia od Wiednia
do Węgier p Pest i Debreczyn Zachodnia od Wiednia
do Munchen p Lintz takim sposobem uformuie się dla
Europy Kommunikacyia zbogatymi okolicami wschodu
prócz tego projekt. 190 m drogi od Wenecyi do Mediolanu Ukon
czono 49. - od Wiednia p presburg do Tyrnau 51. m od
Grundena p Lintz i Budwejs do pragi 286 m od Budwejsa
do pragi 71. m.

w Prusach 1063 m. w 48 r. Ukończono 702 m - z Berlina
do Kelnu wKelu i Frankfurt na Majnie z Których pierwsza
połączy się z linią Dróg Belgijskich za pośrednictwem drogi
na Aachen a druga z Francyą pośrednictwem Tamerskiey
drogi - pierwsza z nich skończona wyłączaiąc te części która
prowadzi od Kelna do Minden - Od Berlina na Wschod
prowadzą do Rossyi i do polskich prowincyi p Frankfurt
na Odrze poznan Gdansk i Königsberg - prócz tego
jeszcze 2 linije - od Berlina do Hamburga i Szczecina
a trzecia poidzie do Kommunikacyi Saskiey z Szlązkiem
i połączy się potem z wielką północną linią Austryiacką -
Wtahi nie sposób morze środziemne połączyć się z Bałty-
ckim i Niemieckim - od Berlina do Szczecina 89 m
od Berlina do Saksonskiey granicy 94 m od Berlina
do Austryiackiey p Frankfurt i Wrocław 323 m. od Wro
cławia do Saksonskiey gra: 66 m od Wrocławia do Freyburga 36 m. od Berlina do potsdamu i Magdeburga 80.
od Berlina do Hamburga 174. m od Lipska do Brauns
weig granicy 110 m od Kelna do Belgijskiey granicy 54 m.
od Kelna do Bona 20 m od Düsseldorpa do Crefeld 17 m
w Opole 1063. prócz tego z Berlina do Drezna p Tutenberg
i Rizn - z Kelna do Mindena i Nakoniec z Libszdata do
Kassela —

w Bawaryi 573 m trzy linije pierwsza od Lin-
dau leżącego na brzegu Jeziora Boden p Augsburg. Donauwert,
Nürenberg, i Bamberg do Hofa gdzie łączy się z pruską-Saksońską
Systemą - Druga przecina Królestwo z Wschodu na Zachód łączy
się z Jednej strony z Wirtenbergską i Badeńską kolejami drogami
a z drugiej z Austryjackiemi - Trzecia od Bamberga do
Frankfurta na Majnie gdzie łączy się z Systemą dróg którym
to miasto służy za punkt środkowy połączenia -

Saksonija i Hessen wzięty na siebie przedłużai od Hofa
do Lipska wielkiej potrojnej Bawarskiej i Austryjackiej
linij - z Wrocławia do Lipska p Drezno - prócz tego Drezna
z Gerlitzem, Chemnitzem, Rizą Bambergiem i Eyzenach, taka
Drezna z pragą Kasselem Frankfurtem na Majnie Lipskiem
tem i Hanowerem wogole 1000 m -

Mniejsze potrojone Stany Hanower Brauszwijg Mekleń-
burg i miasta Hanzeatyckie przyjęły udział w tym
wielkim przedsięwzięciu i tak w Hanowerze 1. Linija
ciągnąca się z Wschodu na Zachód łączy Hanower z Brauszwej-
giem Magdeburgiem i Minderem - 2 Linija na potrojony
Zachód ku Bremen a 3 Linija p Lüneburg i Kl. do Hamburga
w Brauszwejgu skon: 75 m. - p Nie Meklemburgskie przecho-
dzi część głównej linij idącej od Berlina do Hamburga i
gałąź łączy Weimar z Berlinem p Szwena i Bedzenburg -

Miasta Hanzeatyckie służą za Centr Hatyck linij z któ-
rymi łączy się linija od Altony do Kila z gałęziami do Szle-
swiga i Toningenu - W ogóle wmat: sta: połnoc: 700 mil.

W Badenie Wirtembergu i M Frakfurcie mil 500
Wielka Badeńska linija równolegle idzie od Renu i stanowi prze-
dłużenie linij idącej od Kasjela p Frankfurt i Darmsztat - ona idzie
p Miasta leżące na Bergsztrassie między Renem i Szwartzwal-
dem i kończy się w Bazel - pobudowana z celem połączenia Ger-
manij z Szwajcaryją i Włochami - od Fridrichshofena nad
Jeziorem Baden idzie 2 Linija p Wirtemberg z południa na
północ spotyka się z Austryjacko Bawarską linijką w Ulmie
i ciągnąc się dalej p Sztutgard kończy się w Ettenbergu gdzie

ży złiwa wojedno z wielką badeńską drogą - Takim sposobem połą 3 żone
mi zostały południowy Germanij stolice, Wiedeń Münden i Sztutgard
tymczasem za pośrednictwem drugiey linij podobney urządzona
została Kommunikacyja Berlina Warszawy Drezna Hamburga
i innych północnych miast Wszystkie całe systema Germańskich dróg
mynięcia mil Niem: 1600 czyli an: 7600.
Frankfurt połączony z Nauchejm Koleią

W Rossyi Cztery linije projekt: 1sza Między Petersburgiem
Warszawą i Krakowem i tędy się tam z północnymi tamecz-
kim drog Germańskich ca odkryje Kommunikacyje bez prze-
rwy ze wszystkiemi Miastami środniey Europy 2ga tędy
petersburg z Moskwą - 3cia poprzez przedłużeniem Austryia-
cko Węgierskiey linij do Odessy - 4ta między Wołgą i Donem
Wogole 1600 mil- Od Kowna p Wierzbołow do Eidkun w Pru-
sach - od Warszawy p Bydgoszcz do Gdańska -

w Holandij Wilhelm I. powierzył iżby Kampanij pobudować
53 m od Amsterdamu p Harlem Lejden Hagę do Roterdamu
od Amszterdamu p Arnhejm do pruskiey granicy 53 m

w Italij ~~Portugalij~~ mało Zrobiono - od Genuy do Lewanto
zamierzano ~~Rzymu~~ Koleję - 1sza Linia tędy wybrzeża Adryjatyckie
od Vigevano do Mediolanu - poczęwszy od Ankony p Fermone, Fogyia, Barleta, Bari, Brengivi i Lecce do Otran
to - Zdawna prowadzęy do Tarenta - X
Hiszpanija pobudowała koley 45 m p najpiękniejszą części Kraiu
Słow niestanie Opisać przyiemności patrząc naturalnym ogrodzie -

X. 2ga Linija od Fogyia do Neapolu p Ascoli Ebali i Salerno -
3cia linija idzie na Pesaro po nad brzegiem Adryjatyckim do Caprano - na
pograniczu państwa papieskiego niedaleko Frasinone przechadzki p Abruc-
zy p Sora, Cesaro Sahuona i papoli - Italinija najwdzięczyza ze wszystkich
podróży ma bowiem Neapol z Terracyna p Ankony dopoki kolej
żelazna z Kapuy nie będzie można przechadzki p państwo Papiesskie-

Wynalazki

1mo P. Disderi, Fotograf ledwie potrzebuje jakiego ułamka Sekundy do uchwycenia przelotnego obrazu, cały aparat składa się z Walca 30 do 40. Centymetrów średnicy zawierającego wszelkie wszystko co potrzeba do fotografowania — Ta Sztuka zastosować się może do potrzeb wojennych — i przewidzieć można nieznaczne zmiany dla wojska wynikające mogące korzyści, przy różnych oblężeniach up przy rozpoznawaniu robót mieszkaniowych i.t.d. — Uproszczono na ta operacyja odbywa się w Czasie głównych czynnościach których łatwo nawrócić się, na każdym punkcie jeden oficer przeznaczony być ma do odbywania robót fotograficznych —

2de P. Monturiol wynalazek Żeglugi podmorskiej. — .. —

3tio P. Armstronga Hfo Armaty gwintowane.

4te wynalazek wysyłania listów za pomocą ściśniętego powietrza w rurach — po włożeniu listu z jednej strony powietrza ściśnienia a z drugiej wypompowania — i na sekundę ubiega 1000 stóp —

5te w Pinsku Dom Aleeń A:j: Spółka Aleeń Komandytowa na Akcyach oparta —

6 a Kosiarka (:Woods:) do koszenia wyrabiają narzędzia te w Fabryce H: Cegielskiego w Poznaniu — b Przetrząsacza (Szmita) c Skarpikatora —

7me A: Piliński wynalazek swój nazwał Homeografią, który polega na odejmowaniu z każdego druku ryciny i.t.d. najdokładniejszej podobizny winiecie ad oryginału odrożnić się nadającej —

8me Puszkarz Czechi p Zawodzki, wynalazł działo przenośne, nadzwyczajnie daleko niosące — można z niego strzelać najmniejszy deszcz, niepotrzeba go czyścić wewnątrz, bo sama kula czyści je z każdym wystrzałem; kanonier nie dotyka się prochu nabija się z tyłu i to tak szybko, że 2 ludzi mogą wystrzelić po 4 do 5 razy na minutę, tak jest zaś lekkie, że jeden człowiek ciągnąć je może z łatwością — Sam P. Zawodzki wynalazł granaty daleko sięgające i zadziwiającego skutku —

Statystyka

Turcyja 1. Serbowie liczący 1.600.000 dusz przemieszkują w Bośnij Hercegowinie Czarnogórze, Serbij a częścią w Albanij. —

2. Bułgarowie stanowią plemię panujące w Bułgaryi i Macedonij od Dunaju do Archipelagu oprócz tych co w dolnem biegu Dunaju i części w Besarabij —

3. Mołdawianie potomkowie Zaporoxskich Kozaków zamieszkują nizinę Dunaju po obu brzegach —

4 Polacy jedna osada w Besarabij (: Adamowka :)

5. Niemcy w Wielkiej Liczbie na wyspach Dunaju i w księstwach
6. Grecy 990,000 na całym wybrzeżu Archipelagu mórz Marmora i
Czarnego do Burgas i Warny szczególniej zaś licznie są w Tesalij i
Rumelij - Okolice Konstantynopola do samego Adrianopola zasie-
dlane są prawie tylko Greckami -
7. Rumuni czyli Wołosi liczą przeszło 4,200,000 są mieszkańcami lewego
Brzegu Dunaju
8. Cincarowie mieszkają na Albanij i Tesalij
9. Skipetarowie Arnauci czyli Albańczycy 1,310,000 mieszkają w okolicach Scutari-
10. Turcy plemię którego niema prawie wcale potrzeba na zachodniej połowie państwa
z wyjątkiem miast szczególniej są liczni w najbliższych okolicach Konstantyno-
pola i w samem mieście, także we wschodniej części Bułgaryi Rumelij i Tesa-
lij - wchodzącej i Mołdawszczyzny niema ich wcale oprócz 190 handlarzy -
11 Turkomany Kurdi mychadzący persey, mieszkają około Saloniki - 12 Tatarzy czyli
Nogajcy 33000 osiedleni w okolicach Dunaju - 13 Madziarowie 44000 dusz
mają mnóstwo osad we Wołoszczyźnie między Karpatami i Szeretem, a częścią także
około Bukaresztu i we Wołoszczyźnie 14. Żydzi po miastach w Bułgaryi
Salonice i księstwach Nadunajskich - 15 Arabowie jedna osada w Bułgaryi
16 Ormianie do 400,000 dusz we Konstantynopolu i po innych miastach —
17 Cyganie 39,000 szczególniej licznie we Wołoszczyźnie i Wołoszczyźnie —
(do Czarnogóry dalej) tylko Kongresu (NXIV 25 marca 1856.) mieszkańcami onem (NXV 26 marca)
i zawierają niprotestowaną ze strony mocarstw deklaracyją Ali paszy - że Turcyja uważa
Czarnogórę jako część państwa Otomańskiego ale w kraju tym żadney zmiany zaprowadzić
nie myśli - Protestował przeciwko temu pamięcią tutne (31 Maja 1836) i dołączył memoryał
dowodzący niezależności odwiecznej Czarnogóry i dopominający się uznanie iey, o rozszerzeniu
granic od Hercegowiny i Albanij, ustalenie ich od strony Turcyi, oprzyłączenie Antiwari
(Bar) ale memorijał pozostał bez skutku - Wiadomo że później książe Danilo sam w r 1857.
jeździł do Paryża dla poparcia tey sprawy - Niepotrzechnieny dodawał zdaje się bohatersko krajk
potym latach walki, potyche krwi przelanej winienby zasłużyć na opiekę mocarstw i drogo
już opłacony spokoj, który mu słusznie należy —

Czarnogora

Czarnogorą iest częścią krajów południowych Słowiańskich szczególniej
oddawna odrębioną tak dzieje osobnym rządem, ale zawsze od pań-
stwa Serbskiego i znaną w części pod nazwiskiem Zeta albo Zenta
Zarządzali nią Zupanowie odrębni, zostający w stosunku lennickim
z państwem Serbskim, w historyi znajdującym kraj ten pod nazwiskiem
prowala v Uvala i Duklija (Dioklyja) od miasta Diokley założonego p.
Diokleijana na pamiątkę pochodzenia swego - Rzeczposp. Diokley
w 949 r. zawierała w sobie części "Zety, a ograniczały ią Cattaro, Duki-
gno, Antiwari, Alessio, góry Serbskie i Dubrownik (Ragusa). —
Za czasów Duszana Silnego (połowa XIV w.) Zeta była księstwem niezależ-
nym obejmującym części dzisiejszy Hercegowiny aż do Trebinij wzdłuż ku
brzegu Dubrownickich, dzisiejsze territorium Cattaro Antiwari (Bar.) Dul-
cigno (Olgun) aż do Alessio (Les) i Durazzo (Drac) i rozciągała się na południe
do Rzeki Lima i Tary, od wschodu będąc opasaną górami Serbskiemi a na
południe Jeziorem Skutari i rzeką Bojana - Miała na północno południo-
wej długości mil Włoskich 170. Zachód wschodniy 120 mil. - w roku 1389
panujący Balsza książe Cara Lazara powiększył swe księstwo poślubiwszy Ks.
radżal. nabyciem albańskich posiadłości rodziny Mussaszyców i miasta
Drac - Nieco później Książe Straszymirów odprzedał Wenecyi twierdzę
Scutari ale Balsza [illegible] Rzeczpospolitą do zwrócenia dwóch zabra-
nych portów - Iwan ł. Pan Czarnogóry zdobył i cesarza Rizano, Draczewicz
Konalwże Trebinią i popowo z przyległościami - Całość więc Czarnogóry
była mocarstwo obszerniejszą niż iest dzisiay i nosiła imię Iwanbejowiny
od Iwana panującego, teraźniejsze Xięstwo ograniczają Cztery wielkie

wyniosłości które krance iego stanowią Największa rozległość Czarnogory między Alpą a morzem jest od góry Sturman a morza do góry Dormitor w alpie Dynarydzkiey, największa długość w kierunku południowym od góry Trnowo do Góry Kom w alpie Dynarydzkiey — Obszar Xięstwa Skutarzkiego Czarnogora właściwa (Montenegro) i Brda, pierwsza iest krajem gorskim, który sobie za przytułek obrali Bohatyrowie zbiegli pokątkach państwa Serbskiego; druga Brda od Srednich gor które zawiera nazwę swoią; cały kraj dzieli się na Ośm Nahij czyli powiatów — Nahije Katunska, Crniczka, Rzecka, Lieszańska, stanowią Czarnogorę; — Białopławiczka, Piperska, Moraczka, Kuczka, zowią się Brdą lub Zetą — Dzisieysza rozległość wynosi 70 □mil. i zawiera 200000 mieszkańców — Władcy Czarnogory i Brdy rządzący krajem są uznanemi opiekunami dawnego Xięstwa Grabowy i wszystkich powiatów Chrześciańskich Hercegowiny do tychczasowych Czarnogory iakoto: Sutoryna, Mokryn, Przyżewar, Zubce, Wasojewicze, Banżany, Kikszic, Drobniak, Kruszewicze, i t. d. Chociaż ziemie te nie są własnie podległe ani stanowią części terytorium Czarnogory uważaią się wszakże iako zostaiące zarazem pod opieką Sułtana i Xięstwa — protektorat ten przyiacielowy odwiecznej wynikaiący z jedności pochodzenia, mowy dawney wspólności losów i potrzeb, niżeli z przymuszonych interesów, iest bardziey faktem niż zawistowną legalizą — De jure można mu zaprzeczać — de facto niepodobna zniszczyć — w r 1839 Nahija Skutarzka z obwodem która należała do Czarnogory za Duradża II. została wcielona do obszaru Xięstwa nadmierne domagania się Mieszkańców; ale pożądzenie długo niedrzewało — Czarnogórcy posiadali całe wybrzeże od Dubrownika do Alessio; mieli tu komorę i pobierali cło od okrętów, i statków nawet na rzekach Danube i Krziwa Rzeka od Kupców Dubrownickich, dopoki Basza który był także Xięciem Danubu, nie uwolnił ich od ceł i opłaty, których żądała Stolica iego Brata nie przestali — Dowodzą tego dzieje Czarnogory których dawni władcy zamieszkiwali zwykle w miastecznach Nadmorskich i Duradż II. przeniosł swą Stolicę w roku XIV wieku ze Skutari do Medium Świerdzy pod Antivari — Wyspy Lesendria i Vranina, które Turcy zajęli arbitralnie zerwawszy rokiem zawarty w r 1843 między Czarnogorą i Paszą Skutari, należą także do Czarnogory. Leżą one na Jeziorze Skutari — Turcy zawsze je uznawali i chcą mieć owładnąć nazawsze, wyspy te zresztą nie wyszły z rzeki Czarnogory, rzeki Czernojewickiey. Zety i Crnicy z położenia swego i natury wchodzą w posiadłości Montenegra — oprócz nich Wyspy Czakowice wielkie i małe Kamienniak i Lipolhak te także należą — Władcy Czarnogorzy rządzili w tych granicach krajem bez żadney zawistości od kogokolwiek bądź zprawa i takie odwiecznie mieli — żadne państwo w obrębie Xięstwa, ani Turcy, ani którkolwiek bądź nie mogło tu nabywać własności — Ziemie wszystkie są iednią bez różnicy narodowości zaludnione cały ten kraik zawiera około 240 osad zestolicą Cetynią i miastem Podgoryczą — Jest to uchowana cudem spotężność Słowiańska taka iaką była przed wieki: języki, obyczaj, rząd, stosunek rodzinny i patryiarchalny, wszystko tu zostało mimo upływu czasu i wieków takiem jakiem było, w epoce dla nas nieznanej, które zaledwie domyślać się zdołamy po resztkach pozostałych możemy — Prawa Czarnogory do zupełney autonomii są tak iasne że w nich najmniey szy niema wątpliwości, Turcija nigdy ich ściągnąć nie zdołała nad tym krajem, Władcy Czarnogory pochodzą z Kobicy od Serbskiey rodziny panuiącey — Uroś Biały panował w Serbii około 1130 żoną iego była Córka Króla Francyi z tego małżeństwa pochodził Stefan Niemanija który panował w XII w. od niego pochodzi rodzina Niemaniczów, Syn Balszy I. Jerzy ożenił się z Milicą córką Cara Serbów — od Balszy I po których pochodzą Balszyczowicze Synowie Straszimir Jerzy i Balsza panowali wkolei — Po nich nastąpił Jerzy II. Syn Straszymira i Balsza III władza potym przeszła do gałęzi tey samey rodziny Crnojewiczów z którey Duradż (Jerzy) znękany walką z niewiernymi, w obec zgrozy nadchodzącego ludu zdał rządy kraju i brań swych przodków Warwilowi naówczas Metropolicie Czarnogory, a sam powszedł do Włoch starać się tam o posiłki przeciw nieprzyiacielowi — Od tego to bezkrólewia w czasie którego rządził Warwil, zmieniła się forma ustawy głowney Xięstwa i rozpoczęli władycy duchowni i wybieralni — Za Władyki Wassarijona (2ga z rzędu) Czarnogórcy spokrewnieni z Wenecyą, posiłkowali ich przy wzięciu Novi — Zdradzeni przez Rzpltą, wystawieni na zgubę od Apostatów zwalczeni zostali chwilowo od Turków — Cetynia dostała się znowu niewiernych, ale ią wkrótce odzyskano — 12sty z Biskupów Daniel Niegosz rodem ze wsi Niegosz, u stóp Góry Lasem pokryty, panuiący nad Cattaro (Kotorem) został wyzwany na wiarę przez Demir paszę, który go kazał poćwiartować i zmusić usiłował do przyięcia Islamizmu — Wytrzymawszy okrutne męczarnie okupiony został 600 #aus: — Ale obawa Apostazyi która się zaczynała zagnieździć w Czarnogorze powstała tak wielka, że wkrótce padło iey ofiarą co tylko znakiem krzyża obronić się niemogło — odtąd niewierni nie pokazali się więcey pomiędzy mieszkańcami — w początku XVIII w odzyskawszy z wojny z Rossyą rozpoczęty przeciw Turcyi, ruszyli się Czarnogórcy przeciw niewiernym, po zawarciu

traktatu zostali sami i oprzeć się niemogli przeszło 100,000 Janczarów których W Wezyr Czupsili na nich prowadził – Cetynia została 2gi raz zdobytą ale mieszkańcy ich rozproszyli się po niedostępnych lasach a Władyka Daniel ustroił się w pieszczarze – Po wyjściu Turków kraj znowu zaludnił się powrót wracającemi i pozostał jak był swobodnym, wysyłając tylko co kilka lat swych starszych po świecie aby wyjednał posiłki pko nieprzyjacielowi Krzyża ... ale te prośby żadnego nieniogły odnieść skutku. Samo położenie Czarnogory czyniło niepodobieństwem przyjście im w pomoc – Władyka Wasyl i Piotr prożno przebiegali Europę. Turek nękał niszczącą ich ojczyznę – Piotr I. po powrocie z Berlina i Wiednia gdzie naprożno żebrał o posiłki zwołał lud wszystko mające na siebie tylko rachować mogą przyszedł do oswobodzenia – w 1788. Austryjacy chwilowo byli zajęli Czarnogorę i chcieli posiąść twierdze ale kraj pragnął pozostać niezależnym i oddania ich odmówił – Władyka Piotr I. zmarł w 1830 następca jego Piotr 2gi był człowiekiem swiatłym i napisał kilka dzieł, z których dramat wieniec lasu tłumaczono na język włoski skonczył życie 1851. – Cały obszar małego tego Xięstwa które wdzięczak nowych heroicznym oporem przeciw muzułmanowi się wsławiło – nieprzechodzi 150 mil – Okręg Cirmnicki jest najpiękniejszą jego częścią – Trzy głownie doliny przedzielają góry którymi kraj jest najczęściej, Pastrowicka między Czarnogorą a Dalmacją Cirmnicka i Cetińska których szerokość wynosi 1000 stóp a długość bowo otoczona są gęstemi i stromemi górami do 2000 stóp się podnoszącemi – Góra Kom dzieli Czarnogorę od Hercegowiny Nawschód ciągnie się pasmo lesiste Ostrożka na południe Sutorman, na zachód Biała Góra – Jedna rzeka znaczniejsza Crnojowic przepływa Xięstwo mniejszą są Crmnica i Moracza wszystkie wpadają do Jeziora Scutari, z którem granicy Czarnogorze i posiada część jego 3cią w malenkim tym kraiku 3 zaledwie drogi a raczej 3 ścieżki są większe jedna zwie od Cattaro ciągnie się do Cetinij – Każda prawie wioska ma Kościół, a oprócz tego własnych jest 10 pustelniczych monasterów, jednak cała liczba duchowieństwa a nawet kloszy niedawno rządzony był przez Biskupów nie przenosi 250. Trochę owoców trochę zboża znajduje się w Cattaro i Budwie, reszta Jeziora Scutari, oto całe bogactwo kraju które się sprzedaje w Cattaro i w Budwie – Obyczaje czarnogorców niewiele są rożne od serbskich, gdyż w Istocie te kraje stanowią jedność pod względem pochodzenia i charakteru – Niema najmniejszej wątpliwości że prawa Czarnogory do samoistności są nienaruszone, niebyła ona całkowicie podbitą mimo dwukrotnego wzięcia Cetynij, a okrutne zniszczenie Omera Paszy mianowicie dobycie ludności się niepoddała panujących złych prawnie wyrzekli – Panowanie Władyków Duchownych ustało w 1852 gdy Danilo stosownie do życzenia ludności zwykłą oddzielną został Xięciem – Biskup mianowany był osobno – Xiążę Danilo zreformował podatkowy odwieczny porządek w swym kraju a ze zmian w nim zaprowadzonych osądzić można – jak mało wprzody rozwiniętego było Czarnogorze. „Nikomu nadal niebędzie wolno zabójstwo popełnić ale jeśli Czarnogorzec który na śmierć zasłużył, wszyscy wiedzieć będą za co ma być ukarany i jaką karę mu wymierzą – Nadal doniesienia bajemne przyjmowanemi niebędą, a kto chce oskarżyć drugiego stanie przed sądem i dowodzić mu będzie w oczy – wszelki Sędzia i urzędnik któryby się przeniewierzył lub dał przekupić na wartość jednej pary nawet zostanie oddalony, choćby najwyższe zajmował miejsce nigdy więcej urzędu nieotrzyma – Tak samo skarany będzie poborca niewierny – Uznano równość przed prawem wszystkich stanów ubogich i bogatych zarówno znanych i nieznanych – a jeśliby kto czuł się pokrzywdzony przez Xięcia może do niego przyjść i powiedzieć mu – Gospodarz! krzywda mi się stała taka a taka. Sprawa ma się tak ale inaczej – Na owczas Xiążę na nowo rozbierze rzecz i jeśli słuszność ma za sobą osądzony, wyrok odmieni — Xiążę Danilo oprócz tych praw ustnych, chciał wprowadzić nowy Kodeks i zapewnić porządek stały w Czarnogorze – Chodziło mu głównie o to, aby prawo zastąpiło Xięcia i by winowajcy nieuciekali do Turcyi jak dotąd czynili – Chciał też oznaczyć stałe pensye Senatorom, dowódcom i perzanikom a winy sądowe uczynić dochodem państwa; określić do których pobierać się miało na granicy Turechiny i stały podatek stosowny do przemożności każdego dla zasilenia Skarbu publicznego, który właściwie dotąd nie istniał. Skarb jak gdzieniedzieży miał dawać płace Urzędnikom Sztuki na koszta założenia szkół zrobienia dróg i t.p. – Tego programmu stosującego się do wewnętrznego rozwoju spodziewać się było można, że Danilo trzymając się ile możności obrony tylko, wojny zaczepnej unikać będzie i powinien się głównie oświacie, organizacyi Xięstwa, potrzebie wyprowadzenia z odwiecznego stanu, w jakim go wojny i niepokoje trzymały rzeczy bytyby zapewne tak poszły gdyby wojna nieprzeszkodziła wojna sroga i krwawa ukończona pokonicznych bojach przy Ostrogu i Czernicy przy odebraniu Białoprawicy, pokojem podgoryckim Status quo ante bellum przywrócony został zaporodnickiemu Austryi i Rossyi – Dopiero po ukończeniu tej walki Danilo zwrócił się znowu do wewnętrznego reorganizowania kraju – Powiaty nawzór Tureckie zrzędzone były przez paszów, którzy jak tureccy paszowie brali i nie nadzierzawcy opłacali umówioną summę a wybierali z ludu ile sami chcieli – Zarząd ten naprzód X. Danilo zniósł zupełnie, stanowiąc podatki stałe, powierzył straż wewnętrzną zwaną perzanikami; wymiar sprawiedliwości powierzył Senatorom w Cetynij – Nowy kodeks 1853 danego obyczaj zemsty osobisty zamienił naporządny Sąd i karę – Złe reformy tylko Serdarowie i Księżowie rządzący po powiatach, i ci duchowieństwa także się okazali być niezadawalniemi – powiększenie wojska regularnego, podział jego na 2 korpusy, oddanie dowództwa Prezydentowi i Wiceprezesowi Senatu ustanowienie nadzoru Straży przybocznej, która sam miał dowodzić, dopełniły reformy wojska – Kto zaznał i zapamięta dawniejsze czasy Czarnogory, mówili razem sami mi Serwi obywatele, kto pamięta czasy tu działo przed 20 laty, kiedy rodzina na rodzinie wypowiadała wojnę, a wieże Cetynij strojono codzień w nowe głowy Tureckie, kiedy zemsty śmiertelne i gwałty co chwila pokój mieszały a o sądach i wyrokach nikt prawie nie słyszał – ten poznawszy niepoznałby Czarnogorza, tak go rządy Xięcia Danity zmieniły – Wojska (Okręty Obcy) Czarnogorskie przebiegały niewczas Hercegowinę, Bosnię i Albanią wyżzą niepatrząc czy Turków czy Chrześcian ścinęły – Dziś jesteśmy dopiero swobodni mamy sądy mamy wojsko i Senatorów mamy Xięcia sprawiedliwego, które sądzi bezstronnie uważa nas za swoich braci, Karze surowo złoczyńców mówi chętnie z każdym i przestaje ze wszystkimi, „Starzy co pamiętali czasy Piotra I. zmiany i przeobrażenia Xięcia Danity zniemogli – to się tycze politykii zewnętrzney – oby słowko jeszcze powiedzieć musiem Celem jej było zachowanie pokoju własnie dlatego wewnętrznego reorganizowania z Turcyą nawet sta

rat się utrzymać stosunki jeśli nie przyjacielskie to przynajmniej obojętnie spokojne – każdy nadwerężający pokój karany był śmiercią – W czasie wojny wschodniej Czarnogórze zachowało się cicho, czekając końca dla upomnienia się o swoje w r 1855 w czasie Konferencyi Wiedeńskich myślał już Xiążę Danilo o przedstawieniu noty którą podał Kongresowi paryskiemu w r 1856. – zapóźno było po zawarciu pokoju, aby co dla Czarnogórza zawarowało miało – protokuły f. daleyna początku)

o Serbach Ośm lat temu już mija, jak dwaj pielgrzymi, którzy się na obcej ziemi jedna myśla z kraju wyrwani spotkali, Jankowicz i Gruiic oba Serbowie – pierwszy z nich uczeń uniwersytetu Berlińskiego, drugi uczeń Szkoły prawa paryzkiej, wydali wspólnie książkę o Słowiańszczyźnie południowej. Jakkolwiek materyał ten przeznaczony, aby oświecił o ich ojczystym kraju i położeniu Europę, nie jest najświeższym, jest może najlepszym dotąd, bo ma zarobą powagę ludzi pisanych o własnym kraju z głębokiej jego znajomością. – Obcego, możeby w nim niekiedy mniejszej wagi uderzyło i odwróciło od zatrzymywania się nad przedmiotami istotnie godnemi uwagi i baczności, ludzie, którzy kraj życiem własnym znać się nauczyli, wypowiedzieli to, co najmocniej w bycie jego zabolało nie tylko ich, ale ogół cały. —

Autorowie tego rysu dzielą całą Słowiańszczyznę na północną do której nas wliczają – zachodnią, złożoną z Czechów, Słowaków i Morawów, – i południową z Serbii, Kroacii, i Bułgarii składającą się. – Ci ostatnim obrocie jednym języku mówią głównie tojest Serbski, którym mówią także Kroaci i Bułgarowie. Nie bezpieczny uważają się nie ustępie, że z całej Słowiańszczyzny, najmniej znaną jest południowa: Europa wie o niej ledwie z kilku powieściach pisanych Serbskich, a my nie wiele więcej od Europy. —

Cała ta ludność dzieli ona, – na 5 milionów Serbów, – około miliona Kroatów – i 4½ milionów Bułgarów – razem do 10ciu milionów. — Słowiańszczyzna południowa, dzielona rozpościerać Wołoszczyzną od północnej, i Madziarami od zachodniej, pozostała dzielącej; ale zato całość prawie stanowi w sobie i zlewa się łatwo wzajemnie, a Serbja stanowi ten łącznik, który dotyka z jednej strony Bułgarów, z drugiej Kroatów. — Lecz ich prócz tego interesa wspólny, język, charakter, obyczaje. – Bułgarowie, z Kroacii ogniskiem narodowym jest Belgrad, tak jak głównem dziś ognisko narodowości jest Serbija. – Bułgarowie silni za Symeona stanowili z Serbami całość za Cara Duszana, wyszli, wyszli z pod jarzma tureckiego i pozostali podwładnymi do dziś dnia. – Kroacya potężna za Borysa później zjednoczona z Madziarami, z nimi razem weszła pod panowanie Austryackie. – Serbja nawiązała się do wszystkich siły za Duszana. Duszan z dynastyi Nemaniczów dziewiąty Król Serbski wstąpił na tron w r. 1337 i rozszerzył jemu granice państwa. —

– Za jego panowania w r. 1347, przyjęty został tytuł Cara w r. 1349. ogłoszone prawa i ustanowiony patryarchat. Postawiony przeciw panowaniu Cesarstwa Greckiego przez ostatnich Greków rządzonemu, pozwolił mu podbicia go. – Wojska jego podeszły zwycięzko o dwanaście mil od Konstantynopola, gdzie nagła choroba podbój niektóry wstrzymała. Duszan Car umarł w 1356 r.

Wypadek ten, który odwrócił panowanie Słowian, nie tylko nad Konstantynopolem ale nad dziesiątkiem ziemianami południowego Trackiego, zmienił losy przyszłe krajów, którzyby całe zostawione łatwo zostały. Słowianom nie było tak łatwo wydrzeć Konstantynopol jak Grekom – Murat następca Orhana, który pierwszy zajął Galipoli i postawił stopę na ziemi Europejskiej, bierze Adrianopol, Philippopol, podbija Bułgarów i staje obozem na Kossowem polu. Przeciwko niemu występuje Car Lazar, genie i filozof poradzony darennie o zdradzie. Serbja upada i zaczynają się dla niej dni niewoli. —

Opisać co wycierpieli – nie podobna. Tak w roku 1806. jeniec Bykiem zwany, sławny Turek z Budzik objeżdżał wsie, wybierając sobie na zabawkę corki i żony dziewczęt przed jego długami Serbów. Podejrzany lub zuchwalstwo na śmierć lub rzucano we Niebojsza pamiętne w Biedzradzia wrzenie — w którem wiele stóp pokolało. — Pieśni Serbów wspomniały te czary niedzy i utrapienia nad które śmierć była by łagodnością. —

Duch religijny Serbów ocalił ich tylko od zupełnej zagłady, od odebrania Klasztory w pustyniach przechowały go – Całe dzieje swoje Serbja zaklęła w wiersze poematu, dla niej królewicz Marko jest uosobieniem narodu, a Kosowa jego nie dała wygasnąć wspomnieniom i nadziei. —

Z krajdukami utrzymują ciągle wojnę z niewiernemi, pieśń ich jest groźna i żarzy, a z nich powraca pomnożona opowiadaniem o ich męstwie i przywiązaniu do kraju. —

Hajduy stanowili niejako odrębną społeczność w narodzie — rodzaj stowarzyszenia zbrojnego. Hajduk spełniwszy mord i zemstę, które go wyświęciły na wymordowanie, wieczór i poczynał nieskończoną walkę, że się przyjacielem wiary, nie wolno mu było poddać się a schwytany musiał ginąć na pal wbity, bez jęku boleści; obowiązany był nie uciekać przed bojem, żyć w zgodzie ze swemi towarzyszami i stawać w ich obronie, mścić zabitych, i wspomagać chociby życiem przyjaciół. Hajduy dzielili się na oddziały, a dowódcy ich mianowali się Arambaszami. — Zwykle towarzystwo rozchodziło się 26. października, przezimowawszy tajemnie u przyjaciół schodziło znowu w umówionym miejscu w lesie d. 23. Kwietnia. —

Każda taka gromada miała swój las w którym się ukrywała i czyhała w nim na Turków, ale ukazywała się także niespodziewanie w różnych punktach zagrożonych. Życie hajduka najlepiej ilustrują pieśni o bohaterskich tych wyprawach Stanysic i Nowaku, Dziecku Grujicz etc. —

Dzisiejsza Serbja ograniczała się Dunajem Sawą, Drygą i Tymokiem, jest to szczątka Carstwa dawnego Serbów. Jest to kraj górzysty i lasami obrosły — stworzony na dostęp wojsku na powstrzymanie wtargnienia, życia narodowego. — Turkow r. 1804. wybuchło pierwsze powstanie, którego wodzem obrany był Karazorz. — Dziesięć lat trwała wojna krwawa nieroumna, bohatercka, który bitwa pod Mirosławcem zawiesiła Marathonem, a Kamienica Termopilami. — Wódz jej był nadzwyczajnie wielkiego i trudnego położenia, surowy, energiczny, sprawiedliwy, bezinteresowny, nieprzystępny do łaski, pewnego siebie, miał dar stwarzania do takiego powodzenia wiar Dzwonienia się, miał talenta zdobywcy i organizatora, bił się i zakładał szkoły. Niewiadome są przyczyny, dla których zniszczył walkę w r. 1813. 21 września schronił się na Zachód i Austryackie. Ta niewiara była znakiem rozpierzchnienia Serbów i ciężkiej zemsty Tureckiej. Dwa lata trwała zmowa nienawiści. — W 1813 r. Michał Obrenowicz stanął na czele nowego ruchu. Miłosz w 1820 r. uznany Książęciem Dziedzicznym w Serbii oddzielonej i wcześniej niezawisłej, rozpoczyna trudne panowanie. Opierał się Wezyrowi Bośnii, do którego należała Serbia, ale w 1830 r. zmuszony go do abdykowania na Syna i wyjazd do Wołoszczyzny. — Trzymiesięcznie rządzi rok cały, bo Misiek w 1833 r. zmusił tan syn i Miłosza umarł w pierwszym miesiącu powrotu na tron, a brat jego Michał wszedł z ojcem. —

Ustawa do dziś dnia rządząca Serbją ogłoszoną została w czasie trzymiesięcznego Wezyrowania Aleksandra Petronijewicza i Efrema Obrenowicza. — Michał Obrenowicz przybył do Belgradu w r. 1840. i obejmując rządy odebrał je Trzymiesięcznemu. — Nie należy się dziwić wewnętrznemu stanowi Serbii, która nie zna spokoju, gdyż obie wpływy intrygi, długa niewola, poprzutych ludzi, brak oświaty do, aż nadto wyżej tu zajęcia na wystąpienie powody. Na Michała chata nie lepiej się dziwić. Radykalizm jego doradca znowu dotychczas tylko kraj przestraszyć i wywołuje niechęci. —

W r. 1842. nowy spisek się zawiązuje, powodem do niego było zwiększenie podatku, wydzierżawienie zbioru żołędzi i tym podobne drobne zmiany, które raczej pozorem nazwać można niż istotną pobudką, do zamierzonego wywrotu. Skutkiem jego było wygnanie Obrenowiczów, — ujęcie Michała do Austrji i obiór Aleksandra Karazorzowicza w r. 1842. W r. 1843 ty spisek jest na korzyść rodziny Obrenowiczów odkryto i rozwinięto jak ostatnie Wezyrza stłumiono. —

Czesi dawnej Serbji podbita przez Madziarów, razem z Królestwem nie przestała pod panowaniem Austrji, jest to.

tak zwana Wojewodyna, czyli Województwo Slawonia s Dalmacya. Dwa ostatnie kraje połączone z Kroacja stanowią Trojjedne Królestwo. Zarzucano Węgrom, że go chcieli Madzaryzować, lecz w ostatnich czasach trzeba im oddać sprawiedliwość, że targnąć się na nią nie chcą i nie myślą —

W r. 1848. Przed Austrjacki czuwającym nad swem bezpieczeństwem całą milicyą nadgraniczną Serbską przeniosł do Włoch. Węgry zagnębione własną sprawą, nie mogły wejść w interesa Serbów, którzy sami myślał o sobie zebrali się w Karłowie nad Dunajem i tu otwarty zostali ich Sejm 1. Maja 1848 r. na którym obrano Wojewodę i Patryarchę. W owczas Banat Bacska i Srem przybrały nazwę Województwa Serbskiego. — Slawonja z Dalmacyą zniknęły z pomiędzy do Kroacji i zostawac pod panowaniem Bana. — Województwo Banatu zwarzyły się przymierzem. —

Na to zgromadzenie, które Węgry rozpędzić chciały, napadło wojsko ich i nieszczęśliwy ten wypadek rozdwoił ludy, których interesom bycie najściślej się uznają wzajemni potrzeby. — Wypadki dalsze wszystkim są znane.

Pomiewaz ogólnie obszerniej mówić będziemy o Czarnogorze wspomnimy tu tylko, że naród zamieszkujący go, językiem i obyczajem nie różni się od Serbów i do nich ostatecznie należy. Prowincya ta zawiera od Państwa Serbskiego, rządzona przez dziedzicznych Panów, zwana Zeta niała dawniej za stolicę Rabiak. Czarnobory pod Kozarowem Ban Czarnogórski zięć Lazara opóźnił się z pomocą i nie biorąc w niej udziału poniósł. Po Banach Czarnogora rządzona, była przez Wladyków biskupów, którzy z nastąpieniem po sobie dziedziczą, aż do zniesienia formy władzy teokratycznej. —

Czarnogóra graniczy od północy z Hercegowiną, — na wschód i południe z Albanją — od zachodu z Dalmacyą — cała jej obszerność nie przekracza 150 mil kwadratowych, na których zyje ludności 200,000. dająca kontyngens 25,000. — Daniel Niegosz pierwszym był Księciem Czarnogóry. Za niego walka z Turkami rozpoczęła się górach, w której krwata Omer-pasza dowodził ze strony tureckiej. — Charakter wojny był krwawy i zaciety, jakby chciano całą ludność wytępić, palono wsie, niszczono sioła, okrucieństwa kobiety i dzieci, wywożąc je do Salonik. a z tąd jako niewolników do Azyi. —

Bułgarowie w latach 1842. i 1850. dwakroć probowali wybicz się z jarzma tureckiego, w ostatnim razie skończono ukradkami, które wszakże wcale ich nie zadowalniły. —

Stan dzisiejszy całej tej Slawiańszczyzny południowej jest następny: Województwo od r. 1848 z patryarchą na czele pod panowaniem Austrjackim; Slawonja i Dalmacja pod wyższą Jiłyjską, Dubrownik (Ragusa), Cattaro otoczone ludnością Serbską, Zawisłość Turcji Czarnogóra, Stara Serbja Bosnja i Hercegowina z częścią Albanji dawniej do państwa Serbskiego należący — oprócz Serbja wszystkie. —

Serbja stanowi oddzielne Księstwo, w zależności od Turcji ale rządzące się we wnętrzu swobodnie i posiadające autonomję. — Książę i Senat złożony z 17 członków, są władzą prawodawczą — Książę i 4 ch ministrów władzą wykonawczą i administracyjną — Co rok zbiera się zgromadzenie narodowe które wysłuchuje sprawozdania z czynności, — ma prawo przedstawienia życzeń kraju, i głos decydujący w ważnych znienawidzonych prawach. Trybunał zasiadający w Belgradzie jest najwyższą instancyą Sądowniczą. —

Serbja dzieli się na 17 dyjastamentów, i tyleż na Sądów pierwszej instancji, a dwa appellacyjne na kraj cały. Dalej dyjastamenta dzielą się na okręgi i podprefektury — Wsie stanowią osobne gminy. —

Każda gmina ma sąd pokoju złożony z kmeth czterech z których jeden przysiędze. Sędziowie są wybierani przez gminę i zarządzają na zarazem, tojest, stanowią władzę administracyjną i sądową. Sądy pokoju wyjątkują w sprawach cywilnych spornych criminalnych i poprawczych.—

Wszyscy urzędnicy są mianowani przez Księcia na pendstawienie właściwego Ministra ale dożywotnio i nie mogą być zrzuceni, chyba wyrokiem sądu.— Ministrów mianuje panujący.— Przy nim Senata, jest też dożywotnio mianowany, na pendstawienie Senata.—

Niewchodząc w drobniejsze szczegóły o organizacji serbskiej powiemy tylko, że co do wychowania, to dzieli się na 5 stopnie: elementarne, opłacane przez sam lud, w szkołach 5ciu: Klasowych przy gimnazyach, wyższe kosztem rządowem, w Gimnazyach 8mio Klasowych, i Uniwersytecie.— Gimnazya mają po 8 Klasy, z dwoma dodatkowemi, Retoryką i Poezyą.— Uniwersytet Belgradzki ma trzy wydziały teologiczny filozofii i prawa.— Dwa ostatnie mogą nieodpłatnie nabywać wykształcenie na Liceum.—

Wydział prawny składa się z kathedr, encyklopedyi prawa, prawa rzymskiego, (instytutów i pandektów) prawa przyrodzonego, statystycznego prawa, ekonomii politycznej, pandektu cywilnego z dziejami, kodeksu karnego, procedury, prawa administracyjnego, prawa publicznego, prawa narodowego i historyi prawodawstw, słowiańskich. Oprócz tego Belgrad ma szkołę handlową i akademiją wojskową.— Wiele umniejsze niedostatnich wychowańców, w której kosztem krajowym.— Kurs szkoły handlowej ma trzyletnie — w teologicznym wydziale czteroletnie, w prawnym 3letnie — w akademiji wojskowej 4letnie.—

W roku 1847 przy tych naukowych zakładach zawiązało się stowarzyszenie młodzieży pod nazwiskiem Srbszyny— Statuta jego potwierdzone zostały przez Rektora Brankowicza— Oprócz tego jest Kassa szkół, dla ubogich studentów, Towarzystwo Literackie serbskie założyło się Czytelnia i tworzy z Darów Publiczna Narodowa, może zawiązało się Teatr— Literatura serbska mówić tu niebędzie, jest ona lepszy niż znajomą od innych stron życia południowych Słowian— Wojsko całe składa się z 200 Żołnierzy z których połowa jest Artyleryą, każdy Serb jest z natury żołnierzem, w niebezpieczeństwie na granicy siłę zachować można zdatną do takiej wojny, jaka jest w kraju możliwą— Handel jest zupełnie wolny: ale dróg i kommunikacyi brakuje— Właściwie główną jest tylko jedna artervia przez kraj, wiodąca z Konstantynopola do Belgradu— Przechodzi ona około Semendryi, Jagodyny, Czuprzyi i Aleksynaca potem na Nissę, Sofią i Adrianopol idzie dalej— Żyzna ta Ogole bardzo żyzna, klimat ciepły, rolnictwo jednak dosyć zaniedbane dalej przemysł w Polsce,— Jedną Zaledwie Fabrykę szkła około Jagodyna przypuścić tu można— Urządzenie gminy w Serbij jest w znacznej części pozostałością prastarych czasów— Własność w kraju jest dwojaka, gminna i narodowa— Wypasy i Lasy są wspólne wszystkim. Terytorium gminy składa się z pól i ogrodów do członków gminy nale-

żących i wspólnych – Pusthi po zmarłych i wygasłych odziedzicza gmina i z nich wydziela potrzebie tym członkom swoim którzy ich potrzebuią –
Jest to więc odwieczny ów gminny Komunizm słowiański, pozostałość wieków przedhistorycznych który iako nieoparty na wyzysku Jednostki własności Jndywidualney przyczynia się do utrzymania Kraju w stanie zawiązania. Z którego wyjść nie może, iak rozdziałem własności gminnych i Emancypacyą ich zupełną.

Starszyzna władzi gminą, pomocnikami Jego są dwaj sędziowie pokoju, wszystkich wybiera Skupczyki gmina – Skupdzieli się narady a każdy rád namiuy więcey domowi – Kuczka (dom) stanowi w sobie całość, a iest dwoiaka – Jnokostna i rodzinna – Do pierwszych liczą się domy w których jest dwa lub trzy małżeństwa, do drugich gdzie ich więcey – Każdy dom rządzony iest przez swego starszyznę zwierzchą nieograniczoną patriarchalną – Żona iego zowie się starszycą, reszta stanowi tak zwana czeladź.

Tu znowu ślad Komunizmu który widzieliśmy w Jnstytucyach gminnych się przechiia – Czasem do 60 osób żyią i pracuią wspólnie i są pod rządem iednego starszyzny – Łagodność obyczaiów, oycostwo tey władzy czynią ią milszą bo znoszą, ale mimo tego, wreszcie każdy ma prawo odchylić się od niey i oddzielić – Oycu postarzałemu wybiera syna i zdaie mu starszeństwo, lub odziedzica iż za zgodą rodziny najzdolniejszy –

Jeśli syn jest jedynak, starszyzna spada nań sprawa, starszyzna zarazem iest niejako Kapłanem domowym, on rozpoczyna modlitwy, on osobno przyimuie gości i je zmienni – Z takich domów kilku, składaią się wsy (gentes) iedno Jmię noszące –

Skupem nazywa się comiędzielne lub umyślnie zwołane zgromadzenie domów iedney gminy, odbywaiące się pod gołym niebem a trwaiące czasem godzin kilka – Starszyzna i starce mu przewodniczą – Okręgi nazywaią się Kniezyny, a powiaty Kniezie – Z organizacyi gminy łatwo się domyśleć dalszego – Wtakim stanie społecznym w Jakim iest Serbia własność i gmina nie są bez nadużycia i Uroku, ale przy wyższym rozwoiu nigdyby się to tak jak iest utrzymać niemogło – Z pozorem najdemokratycznieyszym iestto organizacyia na nieograniczoney władzy starszyzy oparta i zabiiąca osobistości na korzyść ogółu – W czasach walki i wojen tam gdzie społeczność iszcze indywiduów nie wyzwoliła ze swego łona, była ona nieodzowną – Z wyższą oświatą iest iuż niezgodną i zmienić się musi – W obyczaiach Serbów nadzędzie się odbija ten nastrój pierwiastkowy na wspólności opatry, praca iest społeczna wszyscy razem idą z iednego pola na drugie bez różnicy płci, a zowie się to pozaimicą – W święta gdy się ani w siebie ani za pieniądz nie nierobi dla drugich, gromady pracuią darmo aby przyiść w pomoc słabszym, i zowie się to mobą – Nie potrzebuiemy wspominać o nieograniczoney zwierzchności prawach, które wypływaią z natury tak wyższy zbudowanego społeczeństwa –

wiesela Zgromadzają Wamy, od pogrzebu nikt wymawiać się nie może
Obrzędy ślubne i pogrzebowe przypominają inne Słowiańskie-
Stypy żałobne są jak wiele innych pozostałości formą i rzeczą
przedchrześciańską — Każdy nad cały miesiącem patrona którego
święto obchodzi raz w rok, każda wieś ma swe święto doroczne
z procesjami święcone, pochodem napala..... Przy wszystkich
tych ceremoniach śpiewy z towarzyszeniem gęśli są jedną z najpierwszych
szych ich części — pochody zwykle kończą się przy drzewach świę-
tych na których odnawiają znak krzyża, i wspólną ucztą, i tań-
cami — Oprócz tego sobory przy wsiach Parafjalnych kilku okrę-
gmin razem, wszelkie sobory kilku okręgów, ogólne sbory, tędy i zbli
żają wszystkie części ludności, który charakterem jest zupełna rów-
ność — Niema tu właściwie tylko jeden Stan, bo i duchowni
z niego pochodzą, nie cały dozwolito wynosić się nad drugich
żadnej władzy dziedziczney — Jakkolwiek nam się może dzi-
wnem wydawać to społeczeństwa Serbskie, ci co ten myślą,
widzą winien prawie ideał i p Gruicz tak go sądzi „Niema
„u nas proletaryjatu żyjemy w rodzinach, lud niepotrzebuje
„żadnych opinią sam sobie wyrabia, skazówką stanowi sąd ko-
„ny i sumienie nienagięte — Niepotrzebujemy praw porządzają cych
„swobode stowa, stowarzyszenia wiary i.t.p. Nieznane nam są
„prawa prohibicyjne — Obyczaje nasze są najlepszym prawem, one
„wskazują nam obowiązki i zakres działania" — Dodajmy do tego
że ta społeczność tak jednolita przechowała dotąd wiarę nieztamną
jakby przekazaną powrotu lepszych czasów i Cesarstwa Serbskiego, że
miłość Kraju jest najgłówniejszą jey cechą.... Kurszula Wojewoda Umarł
zrań (za Kavazorza) otaczali go i inni Wojewodowie i pytali — Kurszulu, Bracie,
umierasz powiedz że nam czego ty najbardziey żałujesz na Swiecie? Nie
żal mi że umieram, odpart Konający nieżal mi rodziny i świata...
Żałuję że umieraiąc niedokończonego co się znaszą Serbiią stanie — Kanie-
(o watynie) Chcąc wrócić pietyrzymkę po bokach Tytomierza wspomnę o
dwuch pobliskich wioskach Dziwoczkach i Bezowie wchodzących podobno przed
laty wskład obszernych majętności Niemiryczów, a dziś zostających w posiadaniu
p Julijusza Maczuskiego — W pierwszey z nich bajest Dziwoczkach dokonał życia
czerwcznia, niezmordowany w pracach historycznych Seweryn Goszczeński wpo-
czątkach Maja 1854 r. dotąd Dziennik Jego pełen najciekawszych szczegółów za-
trzymał się w Rzymie rodziny — w Bezowie zaś odszukałem pomiędzy ludem podanie
że przed wiekami Kwitko na tamtym miejscu miasto, z obronnym zamkiem zwane
Semipiatnycia (?) Najazd tatarski zniszczył miasto i Zamek, a całą ludność
wymordował lub zabrał w Jasyr — W pożniey szych dopiero czasach wojewoda kijo
sprowadził kolonią z Litwy, od której wprostky Litwy wywodzą się mieszkańcy tey wioski — Cerkiew miey scowa fundowaną i opatrzoną chrzcielnicą przez
znaną rodzinę Denisiewiczów, jeszcze w XV wieku i posiada obraz Maryi P. cudami słynący
Wspomnienie zaś podanie ludu potwierdza się niejako wymową magiłą, na której niedawno
postawiono dwa wiejskie i mniey już znacznemi śladami wałów rozciągającemi się z północy
Pozdi dalej gdzie szczegóły dziejów, pokłonych tylko ciemna została Tradycyja?... to
tylko pewna że skrzętnie zbierając podobne podania przekonalibyśmy się do
reszty, że ludność tutejsza, przez ciągłe wytępienie dawniejszych mieszkańców podczas

O Cywilizacyi w Polsce p. I Kraszewskiego

Mowić mamy a bowiem i Cywilizacyi tego kraju który nas urodził i wychował, którego iesteśmy cząstką wdzięczny dzieci, a przeszłości wspominaniu, więc o rzeczy która dla nas wszystkich tak jest drogą, że z miłością Boga i z kochaniem Religijnym tęczy się brata że z nim dzieje w parze; mowić mamy atem o nam najdroższego pozostało z przeszłości i przeszłości tego kraju cząstek jasnych pamiątek, z którego pacierz dziejów naszych się składa.

Tak jest bo Dzieje są modlitwą ludzkości do Boga, są skarbnicą z której wszystko spuścizną na potomków — Aby dziejów my Cząstkę tylko wziąć mamy, ale nay przednieyszą; stronę inną, ale tę która jest mogła powiedzieć, twarzą narodu obróconą ku wiekuistey jasności — Historyia cywilizacyi Kraju, niemylmy się naprzód, nie iest wcale historyią iego literatury, ta zawsze iest dzieią tylko mądrą i ostatecznym wyrazem wiara obyczaiów myśli, czyny, wszystko co o wewnętrznem życiu duchowem kraiu potwierdza, składa się na historyią iego Cywilizacyi — Cywilizacyia nie iest wiedzy piesni, ani w piśmiennym mieści się stawie; wyraża się wpoięciach, które spowodowały czyny, w taku dziejów, w życiu pojedynczych ludzi, w tego wierze, wpowszedniey sprawie, w charakterze, rzeczywym w fizyognomii ludu, którą wyrabia i przekształca, w stroiu którym się on okrywa — Jestli więc Tatuo odmalował to co z tylu drobnych cząstek się składa? — Nie wcale, a trudności zadania jakie mamy przed sobą, nikt lepiey nademnie nie pojmnie — Nie pochlebiam sobie bym obraz tak szerokich rozmiarów, mógł wam skreślić cały i wyczerpujący, ale dam wyś przynajmniey którego kształty, sami będziecie mogli wypełnić. — Dzieje Cywilizacyi w polsce rozpocząć się właściwie powinny od Chwili, w której Polska Krzyżowa wesztą w Społeczność Chrześciańską i krzyż wzięła na Ramiona i piersi, ale daley nieco sięgnąć potrzeba, aby poiąć lepiey iakością wyrobienia tym narodem wielkim w dziejach choć nieznanym pokoleniu świata, co stał milczący na kresach od Barbarzyństwa i pogaństwa. — Nie będziemy się zapuszczać nadaleko do dzieje, dość iest przytoczyć tu kilka rysów malujących to plemię, z którego tona powstała Narodowość nasza — Słowianie iak wiemy, zamieszkiwali wielką część Europy od prastarych czasów, ciśnieni i parci przez wielkie ludy nędzowne wędrowne migracyi narodów, zmieszani z wielu pokoleniami, na wałkach o ziemię rodzinną, nie zabrali wszakże dzikości charakteru innych ludów, nie postradali znamionującey ich łagodności, prostoty i tey wielkiey tęsknicy, rozlaney w pieśniach, widocznej w obyczajach, która dusza ich nieustannie podnosiła ku wielkościom — Wszystko co wiemy o bycie dawnych Słowian potwierdza, że naród ten od Boga nie był upośledzony, że nie podzielał darów wielkich, a brzydził przeciwnie gorące prawdy, poryw ku ideałom, miłość ładności, i serce szlachetnym

nowicom dostępne. — Stawianie miało pojęcie o jednym Bogu bez Imienia a tysiącem dodatkowych idej o Jego zitach, symbolizowanych widomie różnemi wyrzłatky; cowięcey, miało wiarę w życie przyszłe i nieśmiertelność ducha —

Pieśni, tęsknica duszy, muzyka tkn ięk serca, były ich najmilszem zaięciem — W Gościnności stawiam, którą przejęli Polacy, widocznie jest wiekie pojęcie bratorstwa ludzki — Wyżej też stali co do wewnętrznego urządzenia kraju, niż inne nieochrzczone narody — Tacanam utamkowo pozostało z urządzeń gminy, ze stosunków do siebie i cy członków, świadczy samo dostatecznie ostępnie wykształcenie najakiem stało to plemie — Prawo zwane prawda w tych starych wiekach, inż takie istniało gtyboko jako przymiot Bostwa (: Prowe:) a iednoś wyrazow na oznaczenie prawdy i prawa, domyślać się każe iak je używali, umiano — Sądy, prawo Wyborowe zastosowane do wszystkich pusad, małżeństwo obawiązniące Religijnie razem z mnostwem innych dowodów, o tym Epoce wydaią świadectwo, kto ze zatować każe, iż tak niedostateczny obraz Jey kreślić umiemy —

Stawianom znane było pismo, znana Sztuka, ktorey na Ozdobę swoiatyń i rzeźbienie bostw używali, ale naypotężniyszym pomnikiem Epohi, ktora po sobie mało innych zostawiła pamiątek, iest ięzyk, z tego wa przedwrzene, ktorych używali na oznaczenie pojęć i nazwanie rzeczy, dadni dzisieyszych miejące świadectwo dziejowe a duchu co ię tchwrzył — Tak wykopywane z mogił Siekiery kamienne, wyrazy mowy widanie nam przeszłe malują życie — Przez jakiś czas chciano Stowian uważać za świeżych przybyszów do Europy: ale dziś wątpliwość nie ulega, że oni są jedynymi znayistarszych iey mieszkańcow, opisy Herodotowe, iż nam ię tu ich za Jego Czasów, domyślać każą — Podbijani i podbijaiący, zmieszani zrożnemi ludy, ciemieni wrożne strony, pozostawili po sobie niekatarte ślady swoiego przyiścia — Dziś ieszcze na całey prawie przestrzeni Europy z kości wojownikow rozsiane są pomniki ich mowy przyległe do Bałtyku gor, do wod Strumieni, do pustkowia i Dolin — Od tego znierzchnego okrytego przyiścia do Europy, do Chwili, w ktorey Polska wydzieliła ię z tłum Stowiańszczyzny, minęły wieki niepoliczone i Stowianie pod wpływ rożne mi rozszczepili ię namnogie plemiona, a wzięci ich iuż było nasienie przy szłey Polski. — Powtarzam że ze Chrztem, ktory ledwy Obmył radzi dzieci pierwo Polska — niebyło iey przedtym, ieno materyał nieożywiony i Martwy

Narody Lechickie z ktorych krodzić ię miała, rozciągały ię około środkowey wisły szeroko, siedziały przy Bałtyku od Odry dalekiey, około Gapta, dzisieyszych Kuiawach, Mazowszu, około Łęczycy i Sieradza — Ale nierozniły ię one ieszcze tak dalece od sąsiednich plemion Łużyczan, Słyżan, Polan nad Dnie prawych, od Drewlan i Łuczan, że imie panine — by iuż nawczas osobną gruppę narodowości stanowić miały — Chrzest dopiero a zanim iedzca zmia na form rządu, poiął vnine, zakreślił pierwsze granice Państwa i rzucił nasienie iednolitości — W ziemi pięć Polski iest owocem zespolenia ię ze społeczeństwem Chrześciańskiem — Może być że nawiek luck potrzeba wprzody przed Mieczysławem, iż Ludy Lechickie i z niemi pobratymcze skupiać ię zaczęły pod iedną władzą i iedną opasywać granicą, ale idea Narodu nie niwydałnia ię aż w blasku krzyża, ktory przynosi z sobą

Po Smierci Bolestawa który krzewił oświatę iwielkiemi kroki naród swój prowadził w pogan za jnnymi co go wyprzedziły, nastąpiły Zamieszki domowe, spory o Swią Skórę, o wtadze i swary Radziny —

Mieszko i Otto niemieli czasu myśleć o przejęciu pracy ojcowskiej a po Smierci Mieczysława i wyżnia Rusy do Niemiec, siedmdziesio letni trud około nawracania i Cywilizacyi Narodu, wybuchom, i zupełnym powrotem do Bałwochwalstwa zniszczony zostało —

Straszliwa ta Chwila wniwecz prawie obracita, to co z pracą wielką za Mieczysława i Chrobrego ugruntowane zostało —

Korzystali złego niewczęścia Czesi, by napaść i złupić Polskę z której niezmierne skarby Umieli; ale nie tyle złota żal, co Zaślepienia nadrodzie postępu dalszego, do którego wojna ta przyczynita się jeszcze —

Opis zabrania naczyń w Gnieźnie u grobu S^go Wojciecha daje nieiako miarę stanu Polski, która się na ołtarzu takę wspaniałość cią grobu S Męczennika zdobyć mogła — Zabrano złotaki apostoła Prus, pięćm złamardowanych braci S^go Radzima, a zmieni trzy złote krucyfiksy, z których każdy ważył tyle co król Mieczysław, trzy złote tablice ozdobione kamieniami po pięć łokci wzdłuż i dwie pięć piędzi wszerz, ważące po trzysta funtow, zwieziono dzwony i kadzidła wnosili na 300 wozach — Takie bogactwa przekonywają nas dojakiej zamożności wzniosła się Polska za Balestawa i jak tych skarbów więc zmiała —

Stan ten dostatka dawadzi, że z nim pewne wykształcenie i ogłada obyczajów do wielu stosowna przyjść musiała — Tak z Pogany obeszli się Czesi z polakami z których Cesarz i Papierz nigdy się musieli —

Z najazdu tego zniszczenia i rozprzężenia zupełnego wyradził się smutny stan kraju, który zacofał Polskę na drodze już rozpoczętej, ale Bóg czuwał nad nią: z Rusy ujechała dzieciną, która wychowane zostało za granicą, powrot jego do kraju nową dań miał rozpaczę Ery — Kazimierz w klasztorze Benedyktyńskim uczony, wykształcany więc jak na tamten wiek, staranniey niż Drudzy, niemógł wrócić obojętnym na Oświatę krajową, owszem wiemy iż pierwszym jego staraniem było, sprowadzenie na nowo Benedyktynów do Polski — Wyniódł on z Gruzów klasztory i Kościoły zburzone, poprzywracał szkoły na wzor tych, w których sam się kształcił, a zmuszony do Wzięcia Środków surowych, wszelkiemi sposoby, siłą nawet i groźbą kary, tad na nowo porządek w państwie swym przywracać —

Oświata dotąd najwięcey przez Czechów i w pobratymczey Saskiey Czeskiey wprowadzana do Polski, od tey Epoki więcey zaczadziła Łacińską, się stała, ale pomnikóm ich z tey Epoki mamy bardzo mało — Stara pieśń Boga rodzicy przypisywana S Wojciechowi, która

i wszystkie Chrześcin Ananą będą, jest ztego pierwszego okresu jedynie ka-
bytkiem drogocennym ięzyka i myśli Narodu — Przewodnicząca ona
aż do XII. wieku w bojach Szeregóm Pańskim, do dziś dnia śpiewaią
ią w Gnieźnie — Pieśni te do Matki Boskiey będą jakby pierwszym
oddaniem w Jey opiekę tey Ziemi, który się zwaią miastą Królową —
Ktoż nieżna Rogarodziey, na ktorey twarzy zziemniatey wiekami
iak wstarym obrazie cudownym czystochowskim, znać przeszłą wia-
ry głębokę cały utworzyła — Zastanowmy się na chwilę nie nad
Jey formą, ale nad treścią samą — pierwsza zwrotka, Wstęp, jest od-
daniem się pod Opiekę i Obronę Matki Bożey — Stare rękopisma dotąd
znane i popsute do imienia Matki dotąd czytą niezrozumiały dla
nas wyraz, który dopiero teraz przez odkrycie lepszego tekstu — nowy
Kleszczem oblat wiersz Stary, skazuięc ią jako Matkę Zbolenia, Matkę
Boleści..... W Istocie Rycerze idący do Boju niemogli odzywać
się do Matki Kamienicielki, do Matki chwaty, ale do Macierzyńskiego
Tona, siedmią przeszytego mieczami — Cóż się tak modlą Rycerze?
o pobożny żywot na Ziemi, o Zbawienie i raj po śmierci, nic więcey —
Nic o Ziemskie idzie im dary, nie o ludzką chodzi Chwatę, o pokorność
o pokoj duszy, o pewność Zbawienia — Następne wiersze, Chrystusową
maluią ofiarę, krwawą, Zwycięstwo iego nad Ziemią i tryumf Zmar-
twychwstanie — Po Chrystusie pieśń wspomina pierwszego Ociemiela
Adama, którego zmizerowaną prostotą poetyczną Rowie, Bożym
Kmieciem, zasiadaiącym wradzie Niebieskiey i prosi, by swe dzieci
uczynił uczestnikami swey chwaty — W tym Kmieciu Adamie tak
przemiennie nazwanym, nie prawdziwe rycerzy, ale całego rodu ludzkiego,
ale całego braterskiego świata, staie jako pośrednika dzieci, iako
wyraz równości wszystkich i chrześciańskiego braterstwa — Obraz nie-
ba pełen jasności i blasku, po nad którymo twarz Boga promie-
niąca słonecznę tarczą stoi obok Ziemi czarney i smętney i znowu trzy-
ma się pieśń ku obrazowi Chrystusa ukrzyżowanego którego podnosi przebity
krwią, oblanego za wzor ofiary świata — Ten wizerunek Boga odma-
lowany z siłą pełną naiwności, wiedzie potem natchnionego, ku wota-
nie na Sąd Boży o poparcie i skruchę — — Mroczysta godzina bitwy
sprowadza myśl od Ziemi ku Niebu, i przygotowanie na Sąd Boży....
Wyjednawszy sobie dwa wojska, stoiące na szerokich polach, milczące sta-
łowe, a wrzące zapałem bojowym, i po nad głowami Szeregów, te pieśni
słowa mroczyste — „ Tuż czas nam, godzina grzechów zwyć z Katować
„ A Bogu dać chwatę -
„ Boga wszelkiemi siły umiłować „ —
Nie jedno serce zabito przeszyciem śmierci i westchnieniem szczerem
do Boga które stało zasługę wieki modlitw —

Po nowym stworzeniu do Matki Bożej, i pragnieniu Niebios i raju dodawano jeszcze wiersze do S Wojciecha i S Katarzyny, WW Swiętych i modlitwę za Króla i rodzinę panującą, Nuta pieśni Kościelna dochowała się dotąd ale wojenna mogła być inną, tu niemamy śladu. — Dziwna rzecz, że prócz jednej prostki skromnej, niemamy Artystky, Któryby nowego ducha chciał wlać w tę starożytną melodiją dla nas tak drogą — Bogarodzica u nas jak gdzie indziej hymn narodowy, Stała w boju przed Szeregiem nad Chorągwiami, Stała w Uchwałach prawna rzecz, Stała jako najdroższa pamiątka pobożności i wiary, w księgach pobożnych naszych pieśni, miedzy tu że jej tu pierwsze takie dajemy miejsce —

Starym obyczajem jeszcze pogańskim, pieśni w Polsce rocznych tych cia Epo, Nach, odzywały się często, oprócz pobożnych wspominają Kronikarze tę, którą witano powracającego Kazimierza — „Witajże miły gospodarzu.... Piszą i o innych które śpiewali Kmiecie na Straży Kamedyuk Chrobrego. o Popielu, o Bolesławie, Kazimierzu..... Wiek też to był pieśniowy, cały wyjęciu, w którym wszystko co duszy szło, śpiewem się przelewało i w nadobną się odzwać pragnęło formę — Czyny nawet tych lat są wiekową pieśnią Bohatyrską —

Benedyktyni sprowadzeni na nowo do polski, na runowiska swych poprzedników, powoli pracować musieli, bo abym z Klunijaka przybyłców, naprzód się wstanie nowego dla nich kraju rozpatrzeć należało — Niebyło wszakże innego środka Cywilizacyi nad to pożądanie duchowne porozumienia u obcych narodów, któryby swoją młodzież do skutecznej szły mogł przysposabiać pracy — powolnie, bo uczyteni walki przerywane dzieło Cywilizacyi szło jednakże naprzód, same boje bowiem, jakeśmy już rzekli, były środkiem niejakiego ukształcenia a rycerznich powracającej chrześcijańskiem przyszłości — Za Bolesława Polska weszła się z Ruską, która nawzajem z nią ukształcenia stopnie, ale z innego podkładzenia źródła — Rus wzięła nasiona Jego od Greków, Polska z Rzymu, cechy tych dwóch rożnych wpływów silnie się poznały w przyszłości na obu narodów odpiętnowały — Po klasztorach tymczasem zbierano rękopisma, przepisywano je, urządzając miesternie, uczono młodzież do stanu duchownego przeznaczoną, notowano wypadki celniejsze porządnie lat i Katalogowano Czyny... Taki był pierwszy Kronikarstwa i dziejów początek, których dziś już nie złych źródeł ale z tymotniejszych śladów przeszłości dobadywać się potrzeba —

Za Bolesława Krzywoustego zjawia się pierwszy polski ale nie Polak Kronikarz, Gallus — opisujący dzieje pierwotne Kraju i szesnaście lat panowania tego Króla. — Ale ważniejszym nad pisane dzieje zjawiskiem są postacie, które o Epoce i stopniu rozwinięcia moralnego icy świadczą — Takiemi są Bolesław Śmiały rycerz swojego wieku, odważny, silny duchem, i niepohamowany w namiętności — Takiemi wieków

o Za Bolesława, choć wyjątkowo, Cnotę i wiarę Chrześcijańską stworzyć życie zachować zamiarę. a nadewszystkich Stanisława Szczepanowskiego, biskupa Krakowskiego, który za prawdę i wiarę głowę położył. — Powiedzieć mi zdaje się, że były wyjątkowe postacie, ale Kraj, który się na nie zdobył, już barbarzyńskim być niemógł; Charaktery silne i niezłomne wzrosną na stałych podwalinach, jak gmachy wielkie nie stoją bez fundamentów. — Polska miała też już i innych Duchownych i Starszyznę ze krwi własnej, którzy jako Krajowcy, silniej i skuteczniej narodu oświatę narodu wspierać mogli, aby ich liczbę skupiającą pomnożyli i dopiero Kapłanów polaków, z tych pochodzeniem krwią Chrześcijańskich rodzin, którzy zbawiennego światła i cnotliwej wyprawdzie nauczali. — Przyrastało coraz ludzi i polska niezmiernie postępowała naprzód, aż nie trudno już było dopędzić sąsiadów, których dawniejsze chrześcijaństwo uczyniło wyprawdzie Chrześcijanami znakowemi, ale wprzódy niż przekształciło na duchu. — Dla tego wpadły wieków niespełna pół wiecznych stawie mimo wszelkich przeszkód utrudniających ukształcenie, nie widzimy u nas już wielkiej różnicy od reszty Europy, tę tylko, która podania przedchrześcijańskie i obyczaj stary zachowuje do nowej wiary. —

W Istocie jak wszędzie tak i tu, przychodzący Chrześcijaństwo zastał w Narodzie co w nim było wielkiego i szlachetnego, stąd tylko krzyż i niewiasta to dobro, nie znaczyło też znamion przeszłości jasnych, nie brał tylko czarne — Tych dwóch żywiołów przedchrześcijańskiego staropolskiego i Chrześcijańskiego, urabiała się Polska nowa za Władysława Hermana i Krzywoustego — Tu już gdyby nam przyszło z ludzkich twarzy odsłaniać stopień wykształcenia narodu, łatwo znaydziemy nato sposobność, wcześnie się rozmiłować i co wybrać —

Niemożemy tu obszernie zastanawiać się nad dziejami kraju, które my wszyscy znać powinni, ani potrzebujemy opowiadać jak powoli rosła Polska w tym pierwszym okresie swojego bytu, który wedle myśli naszej, zamyka dopiero Kazimirzowskie prawo, w Wiślicy ogłoszone, ostatnie stowo Ryski, owoc pracy wieków pierwszy wyraz dalszego postępu — — — Od Bolesława Krzywoustego, po którym usiłowania o Zjednoczenie monarchij znowu niszczącym klęsk rzędem okoliczności przerwane zostały, a kraj na drobne rozdarty się udziały, wystąpuje ce liczne postacie dziejowe, zwracają wzgląd zasługują na szczególne baczenie, lecz nie chwały nam tu iskać, ale rozwoju społeczeństwa a pojedyncze postacie tylko tyle nas obchodzą, ile wiek malować

mogą i opłe nań wpływały — Wojny i obowiązek obrony, stworzyły węzłem wspólnej potrzeby związaną całość, pod silną władzą jednego, wzrost bezpieczeństwa i ustaleniu zewnętrznego spokoju, władzę tę ukrocać zaczęły. — Podział Monarchij po Krzywoustym rozdrobiał Państwo, osłabił panujących w niem, którzy na mniejszych dzielnicach rządy swe z przedmiotem wpływu ludzi wpływu, podzielić musieli — Z szeregu panujących na ziemiach Lechickich po Krzywoustym, Mieczysław III. Kazimierz Sprawiedliwy, Bolesław Wstydliwy, Leszek Czarny, Władysław Łokietek, na reszcie Kazimierz Wielki, zrożnych względów zwracają nasiche oczy, jako przedstawiciele kraju i świadkowie jego uszlachetnienia — Same Charaktery tych panujących, już malują nam Epokę — Męztwo Krzywoustego, brak Chrobrego idei, położności Bolesława Klasztor byłby stosowniejszym do Tronu przybytkiem, w Kazimierzowej sprawiedliwości, jest wyrzut surowości poprzedników uczyniony, Łokietek rośnie już na Bohatyra, i pojmuje wielkie zadanie władzy swej, nareszcie Kazimierz Wielki, jednoczą prawa wyznaje potrzebę zjednoczenia prowincyj, i klas społeczeństwa — Ostatni zamyka Epokę pierwszego życia Polski, icy zwrotu do Lat młodzieńczych. — Postacie te są to pomniki drogie — Dziś i cześć na ich obliczach czytać można dzieje, bo wnich mozaikiat się Naród —

Wpośród nich wskażecie mi może słabsze i złoty, ale skalanych i zaciekłych w złem nie postawicie, bo ich niema w dziejach —

Wśród wojen opowiadanie kraju, wśród walki rodziny, widzimy mnóstwo rysów szlachetnych; wyjątkowo tylko występek, i ten zawsze ma cechę nierozmyślnej namiętności, nigdy zimnego obrachowania — Spojrzmy choć pobieżnie na te Charaktery wybitniejsze, które Epoka nasza. Cechować mogą — — Bolesław Krzywousty wiedzie zajadłą wojnę ze Zbigniewem, lecz w chwili niebezpieczeństwa Kraju, posyła doń mu z zgrozą i gniewem, ale ze Stawy rozsądnego i braterskiego pokoju — „Jesteś Starszy, mówi mu, wziąłeś dwój udział, za coż ja młodszy sam walczyć muszę tylko, a ty od rady nawet unikasz? Weźmij rządy sam lub mnie je oddaj, jeśli panować będziesz i słuchać będę jeśli zrzekasz się władzy, ja rządzić będę umiał, i za bezpieczeństwo Kraju ręczyć mogę.“ — Ostawicki co to wyrzekł był jednym z najmężniejszych rycerzy swojego wieku, a żurawiem swym (tak zwano jego szablę) umiał Kraju bronić potężnie, jak rozumem go rządzić, na Starość zaś obkurzony we wiadomości pokutnika wielki bohater, stał się tak pobożnym jak mnisi, którzy za ostatnich lat jego rządów wielką otrzymali władzę — — Wzmożenie się wpływu duchowieństwa w Kraju, który wojną tylko i wiarą Cywilizować było można, zbawiennie zdawało przyszło wspomóc jego wykształcenie, ale szkodliwie dań wzmogło się i możnowładztwo, które osłabiło rząd naginając go pod jarzmo prywaty —

Uprzywilejowana Klassa wnarodzie, wyłączająca się z praw ogólnych, kawa-
rowniąc przeciw pamiętnemu, dzielącej Unim władzę, zarazem ciężyć
zaczęła, nadawniey wprzod chrześciańskich czasach swobodnym lu-
dzie, i uboższey szlachcie — Wyrobiła się powoli idea swobody dla
jednych wyłącznie, ktorey drugim dostępu niebyło wolno, rozdzieliła się kraj
na warstwy oddzielne, iakby rożne rodzaje ludzi, ktorych niewiązała ta
miłość, ani równość wobliczu prawa, ale spaiały wzgląd Interesu i po-
strachu. —— po męstwie Krzywoustego, po Kazimierzowej spra-
wiedliwości i dobroci, łagodności Leszka Białego, jest nowym w
tym obrazie blaskiem; gorąca wiara Wstydliwego, ktory siły do rzą-
dow nie miał, ale jako człowiek dosyć prawie świątobliwości i zapału
się ascetow pierwszych wiekow — jest dla nas nowy jednym dowodem
że zaszczepione u nas prawdy, nigdy na wpół i obojętnie przyimowane
niebyły, ale chwytane do serca, rządzity całem życiem człowieka —
To co cnotą mogło być w Mnichu zamkniętym woleli klasztorney,
w Królu stało się klęską dla kraju cierpiącego i ostatkowanego przez kilka
dziesiąt lat panowania Wstydliwego — Najazdy Tatarow, rozterki i
boje książąt, wpływ wzrastający Niemiec, ktorzy kraj nie już z
orężem, ale z lichwą i motowidłem nachodzili, niosąc z sobą inne
prawa, język, strój, mowę, wszystko prawie Chleba — Zagrażały
przyszłemu rozwojowi państwa i jego Samodzielności ——
Wśrod tych bojów jednak okrawały ziemi, wśrod klęsk niepokonanych,
Polska krzątała się, urabiała, wznosiła, coraz wyraźniey ześrodkowała
Sąsiadów odpychając zręcznie. Już za Wacława i Łokietka Państwo to
ma w sobie wszystkie nasiona swej przyszłości, ktore tylko nadal rozwijać
się mają — Bohatersko wygląda przy małej swej postaci Łokietek,
wygnaniec z kilku pielgrzymujący do Rzymu, rycerz w boju dorabia-
jący się powtornie władzy, ktorą utracił i jednoczący rozpierzchłe czę-
ści dawney całości, długo rozdarty na dzielnice —
Panowanie Łokietka iest przygotowaniem do Kazimierzowego —
Zastał on Kraj długą niedolą niebyłko rozkołysankowany i osłabły, ale
wewnętrznie poszarpany przywilejami, rozdzielony prawy wyjątkowemi
służącymi duchownym, przybyszom, panom, Szlachcie możney i
uboższey, a jak nayrzadszy iuż kmieciom — Walczyć o porownanie
tych praw było za późno lub za wcześnie, lecz Łokietek krok kilkoma
uczynił, ujednostajniając podatek — Był to pierwszy krok do ujedno-
stajnienia prawa —
Zjazd Chęciński pierwszy raz na historyczne pole wyprowadził
wszystky wolny stan Rycerski, Szlachecki, wezwany do Udziału w

naradach krajowych — Łokietek wywiódł ten nowy żywioł do życia, aby z jego pomocą mógł się oprzeć władzy i przewadze, urosłego nad miarę możnowładztwa — Sejm ten stanowi też epokę dopełniającą pierwszej formy Rzeczypospolitej Polskiej, z której kraj dalsze swe losy miał brać. — Tak urządzone i zjednoczone na nowo Królestwo, wziął Kazimierz syn Łokietka, i aż w połowie XIV wieku, prawodawczym sejmem Wiślickim, zamyka okres pierwszy dziejów kształcenia się narodu polskiego — Wtey księdze leży, owoc wieków poprzednich od dzisiejszego poczęty — Spojrzmy teraz jak ukształtowała się Polska, pod rozlicznemi wpływy które na nią działały, czy mocą religijną duchowieństwa, cywilizacyjną Rycerstwa, prawodawczą panujących. — Wpływem zachodu przez miarę, wschodu przez boje, obyczajów narodowości rożnych przez związki książąt i Królów swoich — — Mówiliśmy już nieco o stanie Słowiańszczyzny przedchrześciańskiej, z której Polska wyszła — Najstarsi pisarze malują nam ją, jako kraj pokoju, pieśni, Rolnictwa ..... Nacisk nieprzyjaciela, z tego jednolitego Narodu, jakim go jeszcze dziś widzimy w Czarnogórze, u Serbów, wyodrębił naprzód ludzi oręża, od tych którzy pozostali przy chatach i roli. Ale rycerz był jeszcze rodzonym Kmiecia bratem — wyszli oba z pod jednej strzechy. — Rycerzy owych wodz, książę prowadził na wojnę, a wróciwszy do domu, w pokoju stał się i wodzem kraju — Za nim szły wozy łupów, a do nich uwiązany w powrozach i więzach wzięty w boju niewolnik, lub zagarnięty na cudzej nieprzyjacielskiej po siołach, który stworzył stan nowy nie mający żadnych praw, bez woli, bez mienia, na wieczne pęta skazany człowiek, Rab, którego dziecię było porabie parobkiem, który stworzony już był tylko do roboty. — Z Rycerzy w obronnych swych grodkach siedzących, z wodzów, z niewolnika, powoli powstał nowy kształt narodu, podzieli na wzor obcy może sformowany, ale na podaniach miejscowych oparty — W grodzie umieścił się pierwszy sąd, do grodu przybłąkał się pierwszy rzemieślnik, pod grodem przywędrowawszy Wałcha, rozbił namioty Kupiec i stworzył targowisko, tu zaświtała Sztuka, tu zamieszkało duchowieństwo potrzebujące obrony, tu zamknęła się władza i Rząd. — Jak w świecie organicznym Jelot, wiosennym ogniu skupia się Sita i Rzucia, tak tu zjednoczyło się to co rozpromieniając miało władać krajem bronić go i oświecać — Spojną była już rodzina w przedchrześciańskiej Polsce podwodzą głowy rodu, ojca mającego nad nią władzę nieograniczoną, dalej rodzin tworzyły się gminy, a związane w większych rozmiarach całości pod rożnemi nazwami, ku wspólnej obronie i potrzebie jednoczyły się, pod radą wybraną lub wodzem. — Tych nadań starych

i nowa rodzina polska, tak do ostatnich skutków ścisłemi węzły połączona, tak uległa ojcu i matce, tak szanująca prawa starszeństwa wyrobiła się ~~wiązy~~ związana więzy miłości nie grozą. — Żywioł chrześciański znalazł tu tak przygotowaną rolę, że mógł tylko rzucić nasienie, które bez trudu wyrosło. — Nigdzie może węzły rodzinne powaga sędziwości i zasługi, szczerszej i serdeczniey szanowanemi nie były — Najstarszą i nayświętszą władzą tradycyją, była tu głowa rodziny. —

Z innych instytucyi dawnych które wspadania o 12 Wojewodach słynęły dwiz, wyszły, obok rodzin naczelnych, rycerstwo wody, a których dzieje przy Bolesławie Chrobrym wspominaią iedzie, dodaią mu 12 przyiaciół — Obok panuiącego, powstaie zaraz wybranych Żyronów Kraiu Apercyi ciemian, aby ich rozrastała się potem powoli, mnożącemi mogło koszty, małżeństwa przyiaciół, a z rycerzy powracaiących z boiu, i osiadaiących na roli, wychodźtwo to co poźniey miało stan stanem szlacheckim — Potrzeba indziey bez szlachta powstaie z podboiu sławiańskiego ziemię Cudzą, nie opanowywa własną, ale okupuie ią krwią na polu walk nieustannych przelaną — Rodem ani krwią, nierożnili ią ona od Księcia siędzącego na roli, rycerstwo ducha, podnosił ią na stanowisko, na przewodnictwo — Toż samo, mogli Panowie siedzący w radzie, w Wiecu panskim, nierożnią się od Szlachty, którey zrazu za wybraną drużyną, dopoki na stan iakiś odrębny, nie zarządzili się przerobić — Ale te linije zbiegaiące się w iednym ognisku daleko poźniey się rozchodzą —

Wojenne godła i znaki z którymi szli rycerze do boiu, dały pierwszey szlachcie wyszły z pod ręki Księciem Strzechy, odróżniaiące ią od niego godła, a poźniey dziedzicom rycerzy pamiątkę przewagi ich Ojców, ale zarazem i prawa, które krwią kupione obiorą klasę we Narodzie tworzą — Nazwanie Szlachty nierozstrzygnięte dotąd jakiego iest pochodzenia, to pewna że pod wpływem mianowicie Stan i Imię jego urosło — Najdawniey szła wzmianka o szlachcie spotyka się iuż w XIII wieku; w XII siedemdziesiąt kilka liczono rodzin przemożnych i wpływ nierządy kraiu wywieraiących; a obok nich nieobrachowane mnóstwo uboższej szlachty, która stała podrozkazami i na usłudze możniejszych — Rozdział tych dwóch stanów Panskiego i Szlacheckiego który nie istniał wprawie, zarzecky wcześnie był wyraźny i wielki — Panowie ozdabiali tron wyższali się szlubami z rodzinami Książęcemi swoiemi i obecnie, mieli bogactwa wielkie i przewagę potężną —

Gmin bardzo wcześnie także bo wtey iuż Epoce, stał po stronie władzy Królewskiey przeciwko Szlachcie i panom, ale oprzeć się nawet tey przemo-

z niemi obojga — od Bolesława Chrobrego począwszy, wszyscy niemal Królowie opiekowali się nim czynnie i po ojcowsku, ale cytowane wyrazy Kazimierza Wielkiego dowodzą że niemieli dość by nadużyciom zapobiedz —

Herby nadawały nietylko rodzinom Szlacheckim w początku, ale całym rodzinom gminom, które pod chorągiew na zawołanie gromadzić się były obowiązane, Jest ślad w nay starszym naszym herbarzu, iż zwoływano lud gminy Zaporożyków, nawołującego — Starza, Staryków —

Poznaje iuż Herb znamienita przestrzeń własności rodu iednego i wprost linij dziedziczyć się począł — Wszakże ojcowie rozrodzonym dzieciom nadawali herby jak widać u Porajczyków, inni iak dzisiaj rodziny Zaporożyków, sami sobie od dziatek brali godło —

Za Bolesława Chrobrego znajdujemy iuż ślad herbów Szlacheckich w Polsce, a w panowaniu następnych wiele rodzin starych wychodzi iuż ze znamionami wdzięcznemi — w XI wieku Jastrzębczyce, Lisowie w XII Łozanie Korabici Gryfy i.t.p. zdaie się że za Rycerskich czasów Krzyżowego nayprzód powstała Herbów, iak najliczniysze z tych epoki są ich legendy — Tak pierwsza wojna i przez nią zyskane przywileje i odznaczenia, rodzić zaczęły pomnę naradzaną, nierównie dlatego od obcych wzięty, że z towarzyszami do krzyżowych innych podobną społeczeństwo, bo wszędzie iedne przyczyny iedne rozdarty skutki — Na czele stanie wódz, książe, rada Jego, panowie Rycerze, Ziemianie, daley Kmiec, i nareszcie niewolnik obcego rodu — Tych stanów wyrabia się społeczność — Ale gdy gdzieindziey tworzy się nagle i wolnych, tu zawsze wraże nawet z kmieciem przykowanym do zagonu, nawet z pobratymczego rodu niewolnikiem, który w liczbie iest matky — pamięć iednego pochodzenia i prastare braterstwo — Wydziela się Stan Panski od Szlachty, ale choć zazdrosny swych przywilejów, iednak zawsze ubogich bracmi nazywa —

Naypierwiey siebie i najmocniey związani, są wódz, Wojewodowie, i Rycerze stan kmieci odsuwa się najdalej — Ten uprawia rolę, pilnuje zagonu i podań odwiecznych, więc pieśni zachowuią się prawdy naystarsze i odwieczne tradycyie — Gdy rycerz niemczeie, przywiązawszy stopę z dalekiego kraju gdy z Zachodu i Wschodu, stroie, stawa, obyczaj i myśli nawet przynosi, osiadły od wieku na zagonie swym niewiasta, piastuie spuściznę kraiu starszą, zwyczaj narodowy, pielęgnuie swięty znicz pamiątek i pozostaie też naydłużey sobą, oswaia się nayprędzey z mieniem naytrudniey —

Z Rycerskiego natłoku rozkazywania, ziemianin wolny, powoli niewolnika osadzonego na roli i kmiecia, coią od wieków uprawiał, wkrótce w jedno tłoczy poddaństwo — Gmin pospolity w nowym kształcie narodu pozostaie nadnie; rodzi się idea człowieka należącego do człowieka która, takze wojna przyniosła, i człowieka przykutego do roli niemaiącego wyboru pracy, zmuszonego rodzić się i umierać na potem swym dlanej skibie —

Chrześciaństwo nawet długo, przyjąwszy niewolę po starorzymskim świecie jéj tu wyrugować niemoże, u iednego ołtarza u iednego krzyża, do iednego modlą się Zbawiciela; długo ludzkość" pojąć nieche, że bratertwo Ewangeliczne potargało pęta - U nas, gdzie idea chrześciańska, szczerzéj gorzéj iak gdzieindziéj przyjęta została, choć wojna zakrwawała, milość" łagodziła podanistwo. Można wyrzec z pewnością, że przyszliśmy do urzeczywistnienia idéj, która u nas żyła, gdyby stan kraju uwiecznianéj potrzebę obrony, uskanienia tych stosunków społecznych, które ona nadkita-

Prawodawstwo słowiańskie w którym dady tylko, nepoznéj ieszcze pod wpływem chrześciaństwa spisanych zostały księgach - mieszkiem znikło - Stało się tamu co w ogóle z charakterem narodu chrześc przyjmuiącego. Starły się ciemne jego plamy, iasne zostały znamienia - Teszcze za Mieszysława przy nawracaniu, wzmiankowane srogie kary, były zabytkiem starych czasów, lecz poznéj znikaią one pod wpływem idéj chrześciańskiéj.

Poganskie jeszcze obyczaiem, porzucany był w Szluki Stanisław Swięty, okalecznony Dunin, ale to są ostatnie przykłady okrucieństwa, które daleko chyżéj i dalej spotyka się gdzieindziéj aniżeli u nas - Charakter narodowy Rycerski, wboiu wyrobił męztwo nieznane, ale łagodność dla słabszych litość" dla upadłych - Karano śmiercią, ale tylko w wypadkach największych występków, zdrady kraju, rozboiu, kradzieży gwałtownej - Prosta zabójstwo (w zwadzie opłacało się) grzywnami, bo zań brać życia prawą słusznie niechciano się mocnym -

Inwy czajowe prawa tradycyjne, które z dawnych pozostały czasów, iuż za Kolestawa, który iak wiemy, wczytywać się często w Kanony, przeznaczono. dyfikowanemi zostały - Prawo to wpłynęło zwłaszcza, na uregulowanie dziedzictwa i spadków, na oznaczenie stopni pokrewieństwa, na sformowanie ostatniéj woli umierającego - to iest testamentow - pierwszym podobno znanym nam tego rodzaju iest Testament Bolesława Krzywoustego - W dawniéj niepiśmiennéj Polsce, zwyczaj rozrządzał sam i spuścizną i dziedzictwem i wszelkim mieniem, i ludzi do ludzi stosunkiem - pismo stworzyło wyłączność, przywilej prawo jednorazowe, wyiątkowe, służące tylko iednemu, uposażaiąc go wyłącznie - Oprócz znajomości prawa Kanonicznego, mamy ślady, że i prawo Rzymskie, do którego mądrości świat adwołuiwał się cały, wpłynęło na nasze prawodawstwo i miało u nas powagę - Najstarszym sędzią był zawsze Wódz a potem Książe, z Jego pokoiu ramienia wyznaczeni Wojewodowie, naczelnicy grodków, kasztelani, wreszcie starszyzna gminu, lub osadzeni na tego miejscu sędziowie,

Do sądu jak dziś ieszcze powściach do dworu, przychodziły strony z ofiarą która zrazu była dobrowolną, potem oznaczoną opłatą, dochodem sądowym -

Winny opłacał winę, która jako kara szła na sędziego, na Sąd - Było nawet we zwyczaju, że strony same winę wysoką oznaczały na tę kwotę, którąby przegrać miała - Wobrazie tym ieszcze niektóre zwyczaje starc Sądowe, godne wspomnienia dla swéj oryginalności, panowały w kraju

uświęcone tradycyjami — Jak kto potwarz rzucił a niemógł dowieść prawdy oskarżenia, według Statutu mazopolskiego, musiał się odzierekiwać, pod Tarczą jak pies wskazany uznawał się przeżto, rownym nieorzgarniecnem Zwierzęciu — Obrzęd przeprowadzania w pokoju człowieka oskarżonego ozbrodnią, który odzyskać się niemiał czasu należy toż do zwyczajów Epoki i dowodzi jak czuwano, by się niesprawiedliwość nie stała — Przymuszony uciekać wywołańcu, stawił się przed Biskupem lub wojewodą, który miał prawo, do dwóch miesięcy przechować go u siebie, wstawiając się do Króla, aby go raczył wysłuchać — Jeżeli ta Apellacyja przez Króla odrzuconą została, wyekspedzić za granicę skazany, a żona jego została, spokojnie przy majętności —

W przypadku niecnego Zabojstwa, gdy winowajca przyznawał się do przestępstwa, i rodzinę Zabitego chciał przebłagać, miał miejsce obrzęd zwany pokorą — Zbojca stawił się wortszaku przyjaciół do Kościoła, gdzie nań czekali krewni Zabitego — Wszyscy razem słuchali mszy świętej, potem winowajca obnażał się z sukni zwierzchniej, odpasywał pas, odejmował szablę, i z pokorą szedł, czołgczony rodziczy, uboziuchno, przed rodzinę Zabitego, w orszaku swych towarzyszów — Stanąwszy przed krewnemi Zabitego, trzymając w ręku miecz goły, lub bez miecza (:gdyż rożny był zwyczaj w Mazowszu i Siedlcach:) prosił o odpuszczenie winy dla miłości Bożej — Nazwozas krewni odpowiadali wyrazami, których potowa i dziś się powtarza często jako przysłowie — „Niech ci Bóg niepamięta, żeś niewinną krew przelał" — Następowało przejednanie, winowajca opłacał umówioną summę za głowę, i oprócz tego składał ofiarę do kościołów, odbywał pielgrzymkę do miejsc świętych i.t.p.

Piękny ten obrządek pełen uczucia chrześciańskiego, pełen powagi, trwał podobno dłużej nad wiek XIV Nadchniony ideą wzniosłą uznania winy i upokorzenia dobrowolnego, zasługuje zaprawdę, aby mi wszanych ksiąg pozostał — Artysta Taenoby w nim znalazł temat bogaty do Obrazu —

Winy, o których wspomnieliśmy, opłacone sądami, często bywały wysokie i bardzo uciążliwe, jak widzimy z opisu Kadłubkowego panowania Mieczysława III — Dla ukrócenia grożnie już wyrastającego możnowładztwa Mieczysław chciał wszystkich, w obec prawa porównać, lecz srogość, z jaką jego urzędnicy postępowali, obawa ieszcze większego nieładu, wywołały go z kraju, a następca Jego Kazimierz, winien był swój przydomek sprawiedliwego, ukróceniu nadużyć, jakie się wkradały w wymiarze sprawiedliwości — Prawa własności nie w przedchrześciańskich czasach, szczegolniej do ruchomej zastosowane, (:gdyż ziemia trzeba była mało kamienistaa i niemal jak wspólna własność wszystkich uważana była:) miało przepisy określone, które weszły w późniejsze Statuta. Ziemia powoli przez rozszerzającą się ludność zajętą, uwłaszczyła pracą i rozdzieloną została, — Z poprzednich czasów pojęcie posiadania Jej pozostało jako należącej do Boga naprzód, potem tego, który ją uprawiał, który wartość jej nadał swoim trudem — Idea ta pomimo późniejszych prawo określających posiadanie ziemi, dotąd dla przechowała się w ludu — Niejasno widzimy jak dzierżenia powstało dziedzictwo, spadkiem przechodzące na potomków, lub rozporządzane dobrowolnie przez tego który je posiadał (:do pewnego stopnia:)

W zakresie każde mienie nieruchome, w najszerszym tego posiadaniu będące, miało na sobie jedno brzemię wiekuiste, obowiązek przykładania się do obrony krajowej, od którego ciężaru tylko duchowieństwo wraz, wyjęte było przy wielkiej osobnemu — Z tego powodu posiadłości ziemskich nabyły duchowny kobiety, a prawo, zabezpieczało im wiano i oprawę — Wreszcie prawo dziedzictwa stanęło to wszelkim stanom, nawet kmiecia do pobi ieszcze przy starszych podaniowych utrzymywali się zwyczajach — pozniej kmieć niedziedziczył jeno samą tylko ruchomość, a spadkiem nieruchomym jak spuścizną bezdzietnego, rozporządzano —

Pierwszym śladem trwałości a kmiecia, a zarazem dowodem jego stanu dość ciężkiego jest postanowienie zjazdu łęczyckiego 1180 r. za sprawiedliwego, aby rycerze nie grabili wprzejeździe i nie nadwyrężali własności kmiecej, lecz pod pozorem służby tego i daleko pozniej jeszcze powtarzały się te nadużycia — Mówiliśmy wyżej o wpływie niekorzystnym na położenie włościan, rzeczem razem, przybyszami z Niemiec, weszło i prawo niemieckie, które w swych tłumaczkach przynosiło, pozniej zeszłodą krajowych coraz bardziej rozprzestrzenione w XIII wieku — Drugą klęską ogólnemu prawu zadaną, było rozszerzenie się przywilejów wyłącznych, duchownym i świeckim nadawanych, postanowienie sądów odrębnych, pozniejszych rozdrobienie Polski udzielach, mnogość sądowych urzędników, którzy nad biednym ludem ciężyli — Rozmaite mianowicie tych urzędników zawodzą ich coraz pomnażającej się ilości, rosną też nadwania opłat, przez sądy ściąganych zawiny i całem wymiar sprawiedliwości —

Charakterem tego czasu od XIII wieku jest we wszystkiem rozdrabianie, podział władzy, zmnożenie rozmiarów instytucyj, stanowienie osobnych praw, wyłącznie osobom, stowarzyszeniom, stanom służących —

To musiało za sobą prowadzić i rozdział klas nowarodzie, i rozbrat się tego w rożnych kierunkach —

Stany też coraz odrębniej występując, uprzywilejowane odrzucając się od tych, którym tylko prawo pospolite użyto, osłabiły tak pożądaną jedność państwa, które stać nie może tylko związkiem solidarnym wszystkich stanów i równością ich w obliczu prawa — Wedle starej idei Polskiej i słowiańskiej, prawda i prawo znaczyło jedno, a prawda jak prawo wiecznością być widoczną, musiała być tylko jedną — Skutkiem pomnożenia praw musiało być bezprawie —

Zbawczym dla kraju instynktem, pamięcią postrzegli wszyscy, jak ze skutki wywrzeć musi to prawo rozmaitość — I są ślady starań o zjednoczenie go w czynnościach Przemysława, usiłowaniach Łokietka — Ale stany uprzywilejowane, jak za Mieczysława III silny stawiły opór, a ciężar gmachu cały spadł na najbiedniejszych —

Dzieje to potrzeby zjednoczenia prawa najwybitniej dały się widzieć za Łokietka w początku XIV wieku, a zwołanie przez Kazimierza

skiego i przypuszczenie całego Stanu Szlacheckiego do obrad, nic co innego miało na celu jak za pomocą drobniejszych Sejmików, oprzeć się przewadze uprzywilejowanych duchownych i możnych panów —

Nowy żywioł wchodzący do rady i do życia, poświadcza tu zarazem, że do nich był wykształcony, że Cywilizacya zstąpiła już ze sfer zamkniętych w szerze koło, że szlachta jednem słowem była w możności obradowania i pożytek potrzeb kraju — Myśl Lokietka spełnia Kazimierz W. przywodzący prawodawcze zbiory do ujednostajnienia w W. Xięstwie, lecz tu właściwie Konstytucyi pierwszy Zarys nakreślony. Xięgi Cywilizacyi, które przebiegamy — stanowiły już wyżej o Rządzie i władzy kraju, która zwojowniczej i nieograniczonej coraz słabszą i bardziej podzielona, wreszcie przyszła prawie do swojej pierwotnej przedchrześciańskiej formy, całe narad zwyczajnem Komitetu tylko, przypuszczając do współudziału w radach kraju lub narad nad Królewiczem Jego — Już wtedy Epoce nadzieni przyszłości rozrastała się i coraz widoczniejszym staje — Dotąd Krzyż się rozszerzał, tu już to zostaje prawobrzeżne rozprzestrzenienie się i rozdzielenie siły, co krzyżu wojennej stanie spowszechniało, zatrzymuje się i nie idzie dalej — Życie polityczne Narodu pozostaje Zamknięte wtenczas koło dokonania dziejów prawie —

Cofnijmy się tylko postępie wiary i stanu duchowieństwa, uprzejmy go od X do połowy XIV wieku, można rzec że polska, co za Mieszkostawa przyjęta jako formę narzuconą, dosyć niechętnie i pod naciskiem groźby ukarania wciągnęła tych wieków powoli obejmowała całem sercem i duszą całą —

Sprawa to jest wielkiej nie tak uczonych jak świętych ludzi, bo w historyi wiary, więcej zawsze wagi ludzie zapału i ducha, niżeli kologowie subtelni i nauczyciele układni, i więcej nawracały Stygmata S^go Franciszka, niż Summa S Tomasza — To też i polska krwią i potem a przykładem raczej niż słowem Kazalnicy i rozprawami nawrócona została — Bóg ją obdarzył ludźmi świątobliwemi i przez nią światu — Szereg tych Apostołów to Chwała Narodu i Nadzieja przyszłości — Zaczęto się owo nawracanie za Mieszkostawa siły, przez obcych i między, że srogich Kar używać musiano dla wzbudzenia posłuszeństwa ku postom i innym obrzędom, gdy ich nikt Kumaczyć nie umiał

Ale wprzódy się to stanęło, gdy Szkoły Klasztorne i Zagraniczne, wtedy duchowieństwo Polskie kształcić zaczęły, a to z przykładem przyszło dokoła — Od S Wojciecha począwszy, gorliwych Apostołów, siewców prawdy i krzewicieli wiary nam nie brakło, wielu z nich krwią potwierdziło za Chrystusem, a krew i łzy najlepiej użyźniają winnice — Zastęp tych wojowników prawdy wielki, poważny i żadnemu narodowi nie ustępujący chlubić się może — Naczele po S Wojciechu stoi Stanisław Szczepanowski, wiemy to dobrze, że Kilka Stów ciemnych Kronikarzy ciemno przedstawiając się dzieje, Spory między Królem a Biskupem, który S Stanisław życiem przypłacił, dały powód do Sporych Kłamaczek, nawet do Dziwnego usprawiedliwienia Zbójcy; ale Sam fakt dobrowolnego wyznania Polaków przekonywa, że Biskup miał po Sobie prawdę ustanawiającą — Wiadomo się, że Owczesny spór między władzą świecką a Duchowną, między Królestwem a papiestwem, nie był obcym wypadkom na nasz Zachód —

Zapatrując się na żywot patrona Polski, tak iak nam go Długoszowe skreśli:
To pióro wielką tę postać Kapłana Obywatela nakreślić musiemy —

Lecz takich ludzi wszędzie iest niewiele a obok mężczyzn[o]w i wodzów
i iluż to maluczkich możemy po cichych celach klasztornych, nawet w tych Epo-
ce ciemnoty, pracowników, Ascetów, świątobliwych ludzi, co Zaofiarowawszy
szy raz siebie Bogu, całemu się oddali pośmiertni — Znaczu iakesmy
to widzieli, i biskupi i duchowni, byli Czesi, Włosi lub Francuzi, ale
wprędce i nasze własne wyrobiła się duchowieństwo — Mniy też wpływu
bezpośredniego na oświatę narodu możemy przypisać Cystersóm
i Benedyktynom, w Tyńcu i innych klasztorach osiadłym niż poznijszym
krajowcom — Oni tylko utrzymali duchownych naszych nauczycieli ludu —

W tej epoce Polska wyrwała się ze zwierzchnictwa obcych, a oddale-
nych Biskupów i poczęła mieć swoje stolice w Poznaniu Gnieźnie Krakowie
Wrocławiu — Biskupi w onych czasach wielką i majestatyczną książę cą po-
siadali władzę w swych dyecezyjach - a że oni naznaczali Księży, upływ
ich narzędy świeckie być niemały — Za Bolesława iuż Szczodrego postano-
wiono nie obierać Biskupów Cudzoziemców, tylko Polaków — Znak to że
tym ludzi ukształconych do spełnienia tych wysokich obowiązków mieli —

Synod w poł. XIII wieku za Pelki (z Tulkowa) zalecił plebanóm
przy farnych Kościołach szkoły utrzymującym, aby Niemców i innych
obcych ludzi, nie brali za Nauczycieli, chyba by język polski dobrze ro-
zumieli i posiadali — przypisują także bez klasztorów, na polski język w szkołach
przekładano — Mało co później w r 1285 Synod tęczyński postanawia znowu
aby Nauczyciele szkół dobrze w języku polskim ćwiczeni byli — w XIV wieku
te rzeczy kroć się powtarzają co dowodzi i trudności zarazem i bezskuteczności
starań aż do tego czasu — Duchowieństwo pilnie starało się o Rozwój języka,
czując, że za narzędzie Cywilizacyi i nawrócenia on tylko mógł być uży-
tym — Duchowni skupili się na katedralnych świecich i klasztornych —
Niebędziemy tutaj że w czasie gdy w całej Europie podupadła nauka
i duchowieństwo ostatnie odległe skażeniu, u nas także wiele mu zarzu-
cano — Ciągłe najazdy Tatarów, niepokoje, wojny domowe, tępiące Tatarskie
spustoszenia klasztorów i kościołów, rozrzucanie dóbr hierarchicznych przy-
czyniły się też w XII i XIII w. do zniszczenia szkół, do rozpierzchnienia lu-
dzi i zaniedbania obowiązków — Period ten po raz drugi wstrzymał postęp
kultury w polsce, a rozbudził w wyższem i niższem duchowieństwie na-
miętności ludzkie — Lecz niebyło tak źle jak przedstawia Naruszewicz, chwy-
pając się na poprawy Legatów wysyłali, a gdzie indziej w tej porze daleko
było gorzej - Wiek to był niższej skazy dla Europy całej, ale sprowadził
wielkie i ważne przeciwieństwa — Trafnie powiada cytowany Historyk nasz
że Zepsucie przyszło do duchowieństwa z cudzoziemcami, natrętnie Bisku-
pich zasiadających, tych od których przykładu książęta, lecz to chwilowe
zapomnienie się stanu, który przodkować był powinien, niebyło jeszcze
tak rozpustnym, abyśmy pośród tych wszeń tysiąca i jasnych mieli znaleźli
postaci — Duchowieństwo wojnami zubożone, zubożone, pozbawione
ksiąg i rękopismów, które pełni barbarzyńcy Tatarzyn, mogło chwi-
lowo dać się poznać zniszczeniu, ale własnie swym odradzającym zacho-
waniu Jakiemsmy —

— Cdo

co do Zakonów, te długo stały na biedzo Niemcach, na Francuzach, na Niemcach, na Włochach, którzy się admawiali sprowadzanie z wrazie swoiego nowych, a zazdrośnie opierali przypuszczeniu Krajowców, jak tego przykład widzimy na Kadłubku - I dopóki klasztory te mistały się Polskiemi, nie wiele te uczynić mogły dla oświaty kraju - Uczeni u nas Rządcy być musieli, i Talenta tylko z pęt wybić się mogły swe Sługi, ale coraz bardziey na Świętych, na poświęconych nieżbywało - Gdy Europa rozprawiała subtelizuiąc nad prawdy Religijne, które z prostotą Ewangelicznią pojmować potrzeba, myśmy mieli pobożnych i pokornych - Oprocz Benedyktynów i Cystersów weszli do kraju wcześnie Dominikanie, Zakony Franciszka, Norbertanie, - Zaniedbano na czas nauk klassycznych w całey Europie, lub martwą tę spuściznę, który żywotnego ducha nie pojmowano dobrze, obrocono w Zabawkę, ale i wtey Chwilowey stagnacyi, przyszłości znalazła środki wynalezienia nowych do Utrzymania się narzędzi - Gdy w XIII wieku bawiono się Teologią okrutnemi formułami i Sofistykowano o Kanonach, których nierozumiano ..... gdy perorowano nad Arystotelesową Dijalektyką i Prisicjanem, gdy Księża na sieszniu w Wyszehradzie Teologii rozpoczęli się do Medycyny i prawa, wtedy duch Ludzki, który życie swe objawiać musi, ograniczony z iedney strony na polu Naukowym, swobodniey językiem Krajowym rozwijać się począł - Jak we Francyi i na Zachodzie Polska literatura Narodowa wyszłowała zaczęta nie kontrolowana przez nikogo, nie związana żadnem naśladownictwem. Żywioły własne przywodzą do objawienia się w polskich dawnych formach, tak i w Polsce o tey samey porze, o ile z małoznych śladów wnosić można: z tego, że po szkołach Krakowskiey Galla tłumaczono, że Języka swoiego ucono, mowa i myśl własna powoli wyrabiać się zaczęły - Zaniedbanie może nauki starożytnych, winniśmy że Język miał czas w szkołach małoznych, duchowieństwo do Apostolstwa przysposabiających, wykształcić się i umocnić - Obok nieśmiałych prób Krakowskiego, domowego, cicho i nieznacznie pieśni religijna, śpiew dziejowy psalm przetłomaczony z Biblij, Kazanie było co prózz swoiey, innej nie umieli mowy, Innych dalszych doprowadzania nad językiem który barbarzyństwa stroi, ale który był iedynym narzędziem do zaszczepienia Wiary -

Za S Wojciecha jestże Języki Czeski i Polski pobratymcze i blisko sobie były pokrewne, napływ Czechów przez jakiś czas ie w tym stanie utrzymał lecz mowa nasza potemu przymuszona wyrabiać się z swoiey siły, powoli własnego Charakteru nabierać zaczęła - Nie straciła go ona pod wpływem Języka Łacińskiego, który stawał wtenczas pisarzom Narodu polskiemu, za pierwszą modłę i wzor, ozdobne przyswaiąc formy, Zwroty, Styl Rzymski, powagę starożytną, do razu tenczas wzięła co wówczas najdoskonalszego miał świat - Język iest pomnikiem życia, doskonałość iego iest spadkiem praw lat wieku, myśmy urabiaiąc swoi Język na ten który najwykształceńszemu z narodów służył, od razu wzięli owoce długiego żywota, spuściznę starożytnego świata - A zjałą łatwością tu cudny język nasz przyiął od starego nauczyciela iego doświadczeń owoce -

Mamy dowody na to, że oprócz pieśni Bogarodzica i inne pobożne już w XIII wieku istniały, a wiele z nich pewnie przerobionych poźniey, w ustankach donas doszły - Te które dotąd w Kantyczkach pomieszczone są, do Kazimierza IV wieku iedni, do Łokietka aż drudzy odnoszą, to pewna, że zmieniono może w nich Języka powoli, ale formy są stare i podobne wiekowe - Przypadą Dziejopisowie nasi, pieśni Kazimierza II.

śpiewy Bieżowników. klasztorne pieśni z czasów Kunegundy, pieśni pobożne Jana Witawskiego opata z Czasów Łokietka; z kronik prócz tego wielu innych dziejowych śpiewów domyślać się można — Język więc był... w pieśni.... był w ludu, ukształcił się przez kościół, i rozrastał w Modlitwie — Pieśń ludowa, śpiew kościelny to były pierwsze formy, w których do zaspakajania wyższych duchownych potrzeb był użyty; i kto wie czy nie tenże winien że nim dziś całą duszę wyśpiewać można, i wszystkie szlachetne jego porywienia tak łatwo wyrazić — Język wszakże łaciński jak wcześniej Europie tak w Polsce zawsłużnie do uczonych prac zdolny, uważanym był powszechnie — Pisano nim Kroniki, nagrobki, dyplomata, i najdawniejsze zabytki w łacińskim dostały nas Języku — Jak wiadomo Dyplomata nie wiele daią pola do rozwinięcia myśli, i tu wszakże jak trudno uważa Mistrzowi. Oratorskie wstępy na które się tak dzielili pisarze, mogą dać świadectwo o kształceniu owoczesnem — Niektórych Cytowań za Autorowie Klasycznii, nowiadcz w których znajomość jej niebyła wiele rozpowszechniona — Nagrobki także mniej więcej autentyczne Atty Epoki, są dowodem, że Język łaciński był uprawiany rownie jak w innych krajach Europy — Pisano nim jednak niewiele, bo i krąg czytelników był ciasny, pisano dla duchownych i szkół tylko, kroniki, katalogi, trochę o teologii — Mamy także piszących po Niemiecku jednego z Piastów Szlązkich Śmiemowitego, który tym Językiem wiecił piosenki a nawet po Francuzku. Gada z Usica, jak go zowią Dominikana, który Bocjusza tłumaczył — Że jednak w kraju uczono się jeszcze trudne miała zastosowanie, jak ow Dominikan, jak Witellio Optyk, Polacy wykształceńsi, po większej części pracowali za Granicą — Ten którego wspomniałem, zapewne Ciotek, na tytule swej Księgi, zowiący się Vitelio, urodzony w Krakowie, i w samem dziele Ziemię polską, swoją Ojczyzną, wydał na swój czas przedziwne dzieło o Optyce dowiadczy w nim większych wiadomości matematycznych niżeli nawet inni mężowie Nauki. — Myśl swojej pracy wziął on z Optyki Araba Alhazena, ale ią przedstawił jasniej i łojczniej i przystępniej wiele swego własnego dołożywszy — Umysł to, jak się z rozbioru dzieła okazuje, szczególniej bystry i systematyczny zarazem, wnioski łączy trafnie i umiejętnie ustawia dowodzenia, w sposób który nie ich ułatwiał — Nadrodze naukowy niewiele, ale wielkich geniuszów liczemy. Vitelio stoi pierwszy poprzedzaiąc Kopernika i Heweliusza, matematycznych nauk biegłością i światłością Sądu. — Z pomiędzy Duchownych wybierano pisarzy, kanclerzy, pracowników i lekarzy nawet, gdyż duchowni sami ~~uprzywilejowani~~ usposobieni byli dosyć i uprzywilejowani swobodą swego stanu do oddania się nauce — Akitku Lekarzach wspominaią Kroniki od XI wieku począwszy, ani nienowolnie i naukami przyrodzonemi trzymować się musieli, gdyż ścisły ich związek wowczas, wszelkie te umiejętności łączyły ich z sobą. Jakto z pozniejszych wiadomy Herbarzów (: Zielników) — Vitelio w swojm Opisie organów oka Ludzkiego dał na swój wiek — dowód niepospolitych znajomości anatomi-

rzych – Niebyli ci coprawda zaymowali się nauką tak niemieczki jakby przypuścić można – mniejsze szkoły przygotowawcze miejscowe u siebie, ale: dzie do Nauki pokopni, szli się, w braku wyższych instytucyi w kraju, kształcić za granicą w Sorbonie, Paryżu, Bononij, Padwie, (:taka Uniwersytety ostatnie z XII w:) i po innych uniwersytetach. Tu szczególniey wykładano prawo (:we włoszech:) w Bononii nawet osobne ciało (: Narod:) stanowili niemcowie Polscy – Tak wykształcił się za granicą S. Stanisław, S. Iwo i Cestaw że innych pominę – Są ślady że przy Katedrach, klasztorach miejscowych zawczasu zbiory rękopisów głównie pobożnych, kanony, traktaty teologiczne, prawo Justyniana, klasyków, szczególniey historyków. – Iż w początku XI. wieku S. Stanisław Szczepanowski który się kształcił w Paryżu, wiele Dzieła za przywiózł z sobą do kraiu niemały zbiór rękopisów – Te rękopisma te przepisywano u nas i mnożono, a choć ich wojny wiele strawiły zostały ślady bogactw, a które staraliśmy się zawczasu – . –

Pierwsze szkoły, iakeśmy mówili, były przy Katedrach i Kościołach w Gnieznie, Krakowie, Gnieźnie, Poznaniu – Ubogie dzieci tamy uczyły, z których wiele później niemałych dostąpiło zaszczytów, tu się kształciło do przyszłego powołania duchownego – Wyższych nauk szkół za ślady w Poznaniu i Krakowie w XIV i poprzednio –

Zakłady te niebyły ani gorsze ani inne jak w całey Europie, uczono w nich Tenimy wedle ówczesney metody, iako podstawy wszelkiey Umiejętności, bo wtym tylko języku ksiąg i słuchały; muzyki kościelney, wreszcie języka krajowego – Za podstawę tym naukom służyli Klassyczni pisarze rzymscy, skrócenia teologicznych dzieł: Arystotelesa, ten Olbrzym całych zalegt swą Encyklopedyczną pracą. S Augustyn, Proceyusz – Do zabytków literatury ówczesney, choć z tradycyi nam pozostałe, zaliczyć należy tak zwane dialogi, wpół świętę, wpół świeckie, które w wielkie uroczystości religijne przy głównych Kościołach odegrywano, niekiedy nawet w samych Świątyniach –

U wszystkich narodów zarod dramatu przy obrzędach ludowych iako forma, którą duch ludzki uprzytomnia sobie naylepiey to co tworzy lub przypomina, znaleść się może – U Słowian też przy tamtych igrzyskach było coś na rozstajach, nakrzyżach pogrzebnych dramatów, ale o nich ledwie wspomnienie – Owo topienie Marzanny o którym mówią kronikarze musiało także kończyć się dramatem własnym rodzaju – Jak gdzie in dziey tak i u nas po kościołach potem, wśród wielkich uroczystości dla ludu, uprzytomniając dzieje zbawienia, usiłowano je żywo przedstawić – Powstał stąd dramat religijny na pół – tajemnica; nasz dialog – Prosty był zarazem i z kilku, może dwóch osób złożony, stąd dialogiem zwany, występowały one w strojach stosownych i śpiewały i pieśni, czyli nasze żadney prawie niebyło – Później do tych postaci Chrystusa, matki Jego aniołów świętych, przybyły dodatkowe, Judasza, Szatana, a wreszcie i w intermedijach poważne, dla rozerwania umysłów, wyznaczone figury ludowe, klechy, pasterka, pielgrzyma, tatarzyna –

Ale ten rodzaj igrzysk, które wreszcie z czysto religijnych na

świeckie niby dramata przeszły, między dawnego stopnia rozwinęło się niemog
układali je ludzie prości, kościelni stróży lub niżsi duchowni, słuchał lud
a że owe przedstawienia raz lub dwa do roku przypadały i raczej tole:
rowane były niż przyjęte, ani widzowie do nich przywyknąć ani pi:
sarze starać się o ich udoskonalenie nie mogli — Gdzież przytem były
warunki pokoju, i bezpieczeństwa, w którychby o podobnych zabaw:
kach myśleć było można? — Ciekawe to są pamiątki, ale wnik
treści niewiele — Kadłubek zachował nam wspomnienie o drama:
cie po Śmierci Kazimierza sprawiedliwego przez stroskanych poręcz
stracie państwo wypranionym, a pojęcie o niemiany zgrozie
które do niego wchodziły — Role winien grały, cnoty i wspaniała
mia umysłów: wesołości Smutek, swobodą, rozbrojnością, sprawiedli:
wości — Takich żywiołów nikt dramatu zbudować niepotrafi, i
dialog był deklamacyją tylko łacińską, która niewiele zapewne
zasmuconych rozweselita dworzan — Ale też i czasy niebyły po
temu, by u nas dramat mógł żywy bowiem zadzień odegrywała
wojna na rubieży, na popielniskach miast, na gruzach wiosek,
zwoływał nanie dzwon z wieży na gwałt bijący, pieśnią jego był
szlach pędzonego niewolnika i jęk związanych braci — Takiż drama
obok tego dziejowego stanąć może, jakaż tragedyja krwią Cher:
wieńską płynie? jakaż Komedyja weselszą być może nad powrót z woj
prawy do domu? nad wybiegające naprzeciw dziatki? nad zdjęcie
hełmu z uznojonej skroni i zrzucenie pancerza z barki, nakto:
rych ciężar nieprzyjacielskiego miecza jeszcze się nie zabliźnił?
Więc próżno tu mówić o próbach dramatu, gdy go niema
w sercu narodu, gdy to serce i umysł gdzie indziej ciągnie wir
gorącego życia — Dobrze z nim przeżytym i znudzonym abez:
czynnym — ale do tych czym nieprzyszła Tyrtejska choćby ją
wdzięk swą szatą i zielonym wieńcem przyozdobiła poezyja —
Bawili się po kościelnych krużgankach Żacy — którym Innocenty
II zabraniał nieprzyzwoitych wonnymi swędzącym swawoli, ale
tego zwarnika, z którego gdzie indziej wyrósł poemat drama:
tyczny, u nas się nie niewykluło, tyle być to gdzieindziej —
Nielepiej stało w tych Epoce z dziejami, których pisał niby:
to Kromer, lotaż stad życia Polski naprzód u obcych znajdujemy
pisarzy niżeli wprzódy ojczyźni, niż ona sama o sobie. Orzł Chro:
brego, kreśli krwawe po dalekich granicach dzieje, znaczy stopa:
mi swe stady.... niemysli bujać nowemu, chce wielkie wprzód
Państwo zbudować — Ale nieprzyjaciół zatrutych z krwią pier:
wsze o życiu jego mamy wieści — Niepiej tak bo nikt nad nie:
przyjaciela, złością i potwarzą cnot odmalować nieumie,
jak bezsilny najlepszy świadczy o potędze, na którą się miota —
Dopiero za Krzyżowańskiego pierwszy się zjawia Krasicki —
Polski, Polak czy cudzoziemiec, jak pewnością można znaleźć

rozsądzić trudno — Gallus prawi raz że pisze dla stawy cyrytyny, którą nasze wie-
siowaj narzywa, drugi raz mowi że przedsięwziął prace by dawno chciała polskiego
miejsc... prawdopodobnie przybyła jak nowiczas wielu, którzy się tu przywoził
i przywiązał — Zdaje się że przy dworze Krzywoustego duchowne sprawiał obo-
wiązki — Tytuła świadczy, że z Henrykiem Bratem Księcia rzawego i Jadą Gry-
fem odbył dalekę i trudną do Jerozolimy Wędrowkę — Są co twierdzą, że
był pierwszym przetłomaczem XX Michałowiłów, naystarszy też rękopism
Jego Kroniki umieli się zachował — że się nauczył po polsku i rozumiał
po Słowiańsku, gdy z tego języka pieśni przekładał, rzecz nie wątpliwa.

W pierwszej Księdze która iest wstępem do Kroniki opisuię Gallus
polską owczesną, żyzną ziemię i Granice, mowi co zastylzał o da-
wnych pamiętnych, spisanie rzymy Chrobrego, zawzor gestawcą Jego Ksią-
żąt, nareszcie przystąpienie do życia króla, lat iego młodości i czy-
nów wojennych — Nad wszelkie spodziewanie nie jest to suchy Regest
ani Katalog wypadków, ale nimal poetyczna Deklamacyja, która
tu wowczas po szkołach zawzor Stylu i Teoriy podawano —

Gallus starasię ubarwić i ubrać, naśladuie dawnych dziejopisarzy
tworzy mowy i ztąd że wielka wodzów i Królów — Smiano się zwie
dawniey, ale ta forma trzeba w istocie napuszona wiele owczesnych
pojęć. Sama tylko dozwolała Kronikarzowi głębszą myśl i ałegó
wyiawić — Ztąd na rachunek bohaterów wtedne swoie pojęcia —
Gallus wolnym wierszem wczęli prozą spisał dzieie, do których brali się
rożnemi czasy w kraiu i za granicą — Wspomnienia że korzystał
z padań i pieśni, Zwłaszcza starych ludzi, niektórzemi dowodzą
iż zrzodeł innych nie miał — Gallus wierszykami lekkimi pisze
wesoło i lekko, ale iego innymi ptakowi ten pochop do rozdrowch
zamoralnem poparciem twierdzenia, że może niebyt polakiem —
Z większym uszanowaniem i powagą brali się być Syn tego kraiu
do spisania iego dziejów — Może być że przeznaczał ie dla szkół odra
zu gdzie też znak nerwo, i że formy wierszowey użył, gdy ta
dla łatwiejszego spamiętania powszechnie była do wykładania
Zakonu potrzebowaną: wszakże charakter nacały wypięknowany
Kronice, przypuszczenie nasze potwierdza — Gallus najobszerniey stawi Cnoty
i Zasługi Bolesława wielkiego, ażebyśmy Styl Jego wymowy dali przy-
kład, weźmy ztąd opis przyięcia Ottona, sięgnąwszy nieco wyżey od po-
czątku: — „pierwszy wiec K polski Miesko, przez żonę wierną łaski
Chrztu dostąpił — Stawie Jego i chwale to jedno starczy obfite, że za
iego czasów i przezeń przyszedł on z góry i nawrócił Polskie Króle-
stwo — Ztąd błogosławionej Niewiasty naradził mu się chwały
pełen Bolesław, który po Smierci Jego, Królestwem mężko rządził
i dalekiey Opiekuną Boga, cnoty i potęgi dorodł, iż rzec mogę
swą rzetelnością całą Polskę ozdobił — Któż bowiem Jego Czyny silne
lub walki z ludami sąsiednimi stoczone, godnie opowiedzieć
może lub w pismach pamiątkowych polecić?

Nie on że sam Morawy i Czechy podbił z nieoni w Pradze
Książęcą Stolicę zdobył i swoim ią Namiestnikom oddał? —

Nie on sam Węgrów w bojach pożywał i całą ich Ziemią aż po Dunay
swemu Państwu poddał? nieprzeżwyciężonych wreszcie mężtwem
swem Saxonów zwyciężył? On w rzece Sali wśród ich Rycerzi
Stupim Zdatnym polską Granicę naznaczył? Ale potrzebaż tu
zwycięstwa i tryumfy nad Ludy niewiernymi, pojętnemu wykiczeń?
zwycięztwa które on pewnie, nagami jakoby depstał (:i mało sam cenił:)
On to Seleucyą, Pomeranią i Prussy, dotąd w swey Zdradliwey wierze
trwaiące opornie, Zgniótł, lub nawrocone w wierze utwierdził —
I Kapłany tam liczne i biskupów przez Apostolską Stolicę. Sam
opostat, osadził — On to błogosławionego Wojciecha nieżyjącego wyga
nion od swoiego pobuntowanego narodu rzeszącego, wielu krzywdami
nie zmierzonego, przychodzącego dosię, z wielkim poszanowaniem przy
iął i napamiętnem iego i nauk wiernie był posłuszny —
A święty ów męczennik ogniem miłości i gorliwości Apostolskiego
zapalony, gdy już widział w Polsce wiarę krzewiącą się i Kościoł
rasnący wyrzał, nie zwalczony wpadł do Prus, i tam Męczeńskiem
Życie Zakończył — pożniey zaś ciało Jego od Samych Prusaków Bo-
lesław nawagę złota wykupił i w Gnieźnie w Metropolij krzew
godną iego złożył — A to godnemu polecenia pamięci Ryć sądzimy,
że za iego pamięci Otto Rufus Cesarz do S Wojciecha dla modlitwy i prze
widzenia a radzenia dla poznania wielkości Bolesława przybył, jako stoi w
Xiędze o męczeństwie Wojciecha, gdzie a tem szerzej znajdziesz, którego Bo-
lesław wielką czcią i wspaniałością przyjął, z jakiego Króla, Cesarza Rzym.
Sługo i takiego gościa przystoyna była przyimować — Albowiem Dziwne
cuda Bolesławowe czasu przyiazdu Cesarza były — Wojska naprzod różne
Chorągwie Xiążąt narowninie iakoby gromadami uszykowane: Każdey
Chorągwie zosobna, rożnej odzieży barwa odróżniała — Ani wyrzałeś
ani jednej, któraby nibyła świetną i strojną, lecz cały ku najdroższego
się gdzie znalazło tam, było, albowiem za Bolesława czasów wszyscy
Rycerze i Niewiasty dworskie kosztowne materyie zamiast lnianych
lub wełnianych sukien używali ... a drogich futer na tym dworze bez
pokryć bogatych i złotych haftowań nienoszono — A złoto w awe
lata była pospolite iak srebro w wszystkich — Srebro zaś iako naj-
lichsza rzecz ledwie się cenito — Na Jego chwałę moc i Boga-
stwa patrząc Cesarz Rzymski, wielkie je wyrzekł. — Na Koronę
na Cesarską mający tu widzę niezlicone mogł stysząć — Za porady
swych panów, przedewszystkiem dadał: Nieprzystoi się by Masz taki
jako jeden z pospolitych książąt, księciem się lub Hrabią zwał,
wart aby na Krakowski tron chwalebny Koroną ozdobny był wzię
ciu — I wziąwszy Cesarską Koronę z głowy swey, na głowę Bolesła-
wa iako oznakę, włożył — A za Chorągiew zwycięzką, gwoździ mu
z krzyża pańskiego, z wiadomą S Maurycego w darze ofiarował —
Za co mu Bolesław S Wojciecha rękę dał w zamian —

I takową się nawzajem miłością związali, że Cesarz go Bratem i współrządcą Cesarstwa nazna-
czył i ludu rzymskiego przyjacielem i towarzyszem nazwał — a oprócz tego z Duchowne-
go Kawalerstwa co do Cesarstwa w Polsce należało lub w Xięstwach podbitych i
podbijanych sam zaraz i za swych następców ustąpił — Układ ten Papież Syl-
wester — Jm. Kościoła Rzymskiego przywilejem utwierdził — Tak więc Bolesław
na Królestwo przez Cesarza Chwalebnie podniesion, wspaniałe gościnność
swą dnia okazał — I więcej trzech dni swej Koronacyi nazad wydał Ce-
sarzowi i Krolestwu — A dnia każdego naczynia wszelkie i sprzęty Xięcia-
I coraz nowe a coraz kosztowniejsze podawano — A po skończeniu Uczt
podczaszym i podkomorzym naczynia złote i srebrne batem wiele drewnia-
nych niebyło, puhary... Czasze, misy i rogi ze stołów wszystkich przez
trzy dni zebrać kazał i Cesarzowi niejako dar Xięzęcy, ale dla uczczenia
go ofiarował — A podkomorzy zas Sukna rożastane i zasłony i kobierce
i wszelkie nakrycia, obrusy, ręczniki, cały stół były używane, zgromadzić pak-
ować i przenieść do pokojów Cesarskich — Nadto rożne inne ofiarował Na-
czynia i srebrne i złote, rożnej roboty, Sukno rożny Barwy, Ozdoby
nieznanego rodzaju, kamieniu drogie, tego tyle i tak wspaniałych zło-
żył że Cesarz dary te za ludzka podziwiał — I Xiążąt Jego rownie wspa-
niale obdarzył tak, że z przyjaznych najprzyjaźniejszymi ich sobie uczynił —
Ale któż wyliczyć potrafi co Panom szlachetnym rozdał — że sam i Jeden
nawet z tych ciżby bezdaru nie pozostał, Cesarz wszystkich wielkimi dary
do domu powrócił" (Capit VI. lib I.) A przekładzie prastarym Kroniki
tej i poszhotach i dla dworu Królów wspominaią, ale dosyć niedostat. —
Kronika która długo u nas chodziła pod nazwiskiem Wincentego Kadłub-
ka jest po Galliusie najdawniejszym dziejopisarstwa pomnikiem, ale wiele
wszelkiego podobieństwa z używanemi poszhotach, przerabiana p pedagogów
poprawiana i psuta, niedoszła nas taka, jakąż była pierwotnie —
Chciał nauczyć i widać Szkolarstwo jakieś, zabawianie się Słowem-
szlukowaniu i tłumaczeniu i dostosowaniu do potrzeb Szkoły Studenckiej —
Trzy Xięgi pierwsze tej całości, wiele niektórych Kadłubek z Mateusza
Herbu Hokewa przerobił, i dokończył — Pisał ie Scholastyk Stobnicki, któ-
ry żył do r. 1166. — Mateusz ten Stymat swego czasu Znaleźli który nabrał
we wczasek po Uniwersytecie Bononskim pod Sławnym Vernerem
Studiującym prawo — Dużo wędrował potem po Włoszech i wysłużony Rze-
stał w Rzymie — Na Nauce mu nie zbywało, ale się rozwątpił pobudek
tych zbytkownych biesiady i próżnowanie, i dlatego nawet Braun
wątpi, by mógł pisać Kroniki które mu przypisują — Stawę miał nie-
najlepszą, to pewna, szkodziło mu i to, że sobie biskupstwo Kupił, nie-
wystroił, ale żeby dlatego pisać niemógł, wymnioskować trudno —
Jan Swoboda Hen: Gryf Arcybiskup Gnieźnieński, z którym listuje
układał dzieje Mateusz, czytek był zacny i pobożny, może też i Mateusza
obgadano, że trochę zwątpił boby tamten nie był z nim tak ściśle —
Listy Mateusza są istotnie gawędą niezawodnie wymuszoną, na-
dętą i wymuszoną, bo to taka forma wówczas zanajmędrszą uchodziła
w świecie, treści mniej niewiele. Naśladowania ich wyciągów ze starożytnych

dozyć, ale bodaj czy tenmu szkoły niewinne, gdy nie rany wiekuiste, co później
mędrca jakiego gotowa w tymże rodzaju wymarzyła —
Żyć jednak bardzo może tak dziś nowiś utrzymują badacze iż
Kadłubek jeden tylko użył aby historyą swą tytułem ozdobić —
To pewna że całe inaczej wygląda druga część "Kroniki" Kadłubkowi przy-
pisywana, ale i ortawicka był inny ... tamto sobie dla zabawy kreślił
może pobłażliwie przemądrzały swego wieku dowcipnis, bo pobo-
żny i skromny dobrodziej Zakonnik, którego wielki Stanisław i na-
ówczas podniosły — Wincenty syn Kadłubka urodził się w Karwowie nie
daleko Skalmierzy — Chociaż go szlachcicem robią Żywotopisarze, iż stąd
że nim podobno niebył, co podnosi gwieszkowe, bowiem prawdziwa prawą szlachcica
sław i nauki Kapłaństwa i swą łaską się dobił, wówczas gdy do tego
wszystkiego nie szlacheckiego stanu ludziom Kościoła trudno dojść
było — Wspomnianym już wyżej poświęcił się duchownemu stanowi
w parafii Skalmierzyckiej teologiczne nauki, i był proboszczem w
panny Maryi w Sandomierzu — Stąd obrany przez Kapitułę na Bi-
skupstwo Krakowskie w r 1208 ale za usposobienie świątobliwe za-
gnano tę stolicy do ciszej Celi Klasztornej — Wraz zajął się był
biskupstwem gorliwie, poświęcał Kościoły, podnosił upadłe dobra
biskupie, rządem czynnym zpustoszone zubożone osady i prze-
mienił ... gdy przypadek zwrócił go znowu na drogę — Pierwszy
rok 212 r. uderzył w Kościół Katedralny Krakowski, a wypadek
ten takie na jego myśle uczynił wrażenie, że ten znak Bo-
ży podrzucając za przestrogę, od dawien dawien zwiastował napomnienie
czynów Kościoła, sam do cystersów do Jędrzejowa się udał — po
czym też wielki podwładnego mu duchowieństwa był dotego
przyczyną, pojmował tu istotnie wielki mąż, że Kapłan nigdy
nie przestaje być Kraju obywatelem i synem, temu i z tu jak ta
miłość winien daniny jak wszyscy — W potrzebach więc Kraju gdy
szło o uchwalenie podatków od duchownych, zezwalał zawsze, by one
i ten stan uprzywilejowany dotykały. Stąd oburzenie się Księży i
po końcu zrzeczenie się biskupstwa nastąpić miało, nie bez oporu
jednak duchowieństwa i Leszka Białego który utrwalić pomógł
pomógł — Tu za wstrząd obu tych uderzenia, bo w Jędrzejowie ze-
mi był Gramatyk pięć lat spędził na praktykach religijnych i
zmarł 1223. r. — Bardzo niewiele bo w 400 lat później wspo-
mnień błogosławionych pozostało — Kronika Kadłubka ma
być owocem ostatnich lat Jego, ale wiary Ziemi wielkiego Cnot
mistrza i wielkiego dziejopisarza — Wielka jest różnica między
tem co Kadłubek położył z ludzkiego — a co sam napisał ... wobec
tej księgi Kroniki, która mimo fragmentowania stylu przez Szkaradzy
Komentatorów, jest dziełem znakomitem świadectwem a niepospolitym

wolności dziejopisarskich świętego naszego Kronikarza – Jest to więcej niż Kronika, jest to historyja opowiadania wspaniałe dowodzący głębokiey przenikliwości wyższego spraw ludzkich pojęcia – Słusznie bardzo Wiślnowski dowodzi że Kadłubek reputy został przez przepisywaczów i kompilatorów, a zresztą tacina który używał niczego lecz wieku była winą – przeto szatę grubą i ciężką, przenikającą jednak wątłe do treści, trudno nieurnać za lek Kadłubka – Opis szczególny panowania Mieczysława Starego stan Kraju Zarządów Jego krajach, mieszkańców, Charakter dzieła jego Chytrości, odmalowane są dowcipną umiejętnością i trafnością – Niemożemy się tu powstrzymać abyśmy tu nieprzywiedli ustępu, który do wyobrażenia o stylu i formie Kadłubkowey – „Powstali mareszcie Mężowie Beliałowi... Mężowie zatruwający, przekładnięcy Cnotę, karzący rozsądek, nie słuszeniu nieurnający, jeno co było bezbożnem, nie pożytecznego niedoradzający, jeno co było niesprawiedliwem, postępujący jako radzą ci Mieczysławowi: I — „Nie król to mówią cały lęka: aktoż lękliwszy nad tego całą broń aby strachu niemiał? Chcesz li rządzić? niech się boją ciebie a nie ty masz się lękać – wszakże należy dać pobożnie panujących a nie dumnie ich lekceważyć? Gdzie dzieje bum poszanowania a gdzie poszanowanie, tam bojaźń, a poszanowanie zabawą pomięszane, przyzwyczajeniu stanowi: więc gdy zdejmiesz bojaźń, nie będzie cnót, nie będzie poszanowania – Ażeby więc ludzie odwykli od nich, potrzeba przyczyny cnotliwości stwarzać, potrzeba nadmiernych ustępów unikać; ani obfitym i dostatkiem: do rozwiązłości pobudzać: jest bowiem matką pogardy, dostatek i rozkosz – Gdy ci słyszeli ich rady słuszna abyśmy poznali ich sądy — „Niedźwiedzia zabiłeś w lesie? a jak straszliwą popełniłeś zbrodnię! Uśmierciłeś świętego przyjaciela Królowi służącego! pogardziłeś cnotliwe prawami! Niebacz pewnej słuszności pokładasz na obronę, że ci twe barcie niszczy i trzody bydła rozpłaszcza – Lecz przypuśćmy nawet, że pokonało dzikie zwierzę dzikością, wszelkie bezpieczeństwa konało, czyny te były godne kary, ale i jak bez powagi wtedy nie powinieneś był puścić się – Alboż niewiemy co prawa stanowią otyd, którzy sami mszczą się krzywd swoich? Więc pogardzili prawa powagą, a surowość sądu pomścić musi tę wzgardę –

Straszny ten wypadek niedaleko idzie od zdradzi obrazy Majestatu niema więc powodu być winny 70 talentów niezapłacił, gdy we wszelkich sprawach podobnych ieden wyrok zapaść powinien —

Drugi Ktoś przybywa wyborowego i proszącego mu się przyjąć: ciągną go pod sąd jako złodzieja i zwolaią „Ty przybysz niewolnik jest czy wolny? jeżeli wolny jakim cztem wolną sławę śmiałeś znieważyć! ani odeprzeć możesz zarzut jakąkolwiek wymówką, bo jasniny nad słońce, potępia cię sama z rzeczy oczewistość — poddanym jest

azatem
przynależy tej cudzego niewolnika, bez prawa żadnego, niedobrą wiarą, bo obojga
dowiesz mi potrafisz, tych dowodów piśmiennych i świadectw, które posiadasz
naszych czasów porządek miprzyjmuje, a więc przekonany o przy-
właszczenie winę płacić 10 grzywien ...." „ Daley wtoczyć kazy przy
padkiem potrzebi, zaraz ci Sędziowie nakarzą święto kradzców ich
skazują ..... Sędziowie bydło zaiąć w szkodzie, przekonany o
kradzież daj na skarb 10 - Alci to jeszcze bardzo ludzko się z
tobą obchodzą jeśli pieniądze naznaczone wybierzyć możesz boby
cię skarb powinien skazać na złożenie krzyża czystego pod
wagą !! Cieszy się tedy biedak że się liczbą naznaczoną mniejszą,
pokornie wybiża o przyjęcie prosi i o łaskawe oswobodzenie błaga-
Spojrzał na pieniądze skarbnik, przypatruje się, sam je potar-
szowawszy, przerażonego udaje, woła: Patrzcie no! zkąd się wziął
czarcu ten sztuk mistrz! czy szydzi sobie z nas? błazen jakiś, który
nas tymi tupinkami i plewą najpodlejszą myśli oszukiwać — Na
to ów biedak: — Niewinnemu się opłacić winy bicią monetą? od-
powiadają mu: — a zapewne! płacić pieniędzmi mocarstwem nieple-
wą — Ano skrzy
dzi, powiedzą mato abyś głupcia mową głębiej jeszcze nie ugrzązł
Niewspominaj innych byś sam za fałszywą monetę nie został
potępiony — On na to: Głęboko zagrzęznąłem w błoto, a niemam
czem płacić, ale błagam cóż mi czynić każecie? — Duszą go
oddaj coś winien — Woła cóż oddam, pieniędzmi winien płacić
a odrzucanie: A miedzi pod rękę groszów trochę zrzyszczy-
szego srebra przez się szczernie odbitych ... Oto wołają praw-
dziwe i jedyne naszych czasów pieniądze; — i zarzucają że żąda-
ją podobnych — — Te, którymi się nawzajem rozmyślasz wojską zdobie-
gu monetą i zupełnie odrzucaną. Niebrak im na pozwanie-
kach do tego zawziętości przeklętych — przysięgają wszyscy
i krzywo kłną się, że temi pieniędzmi już niejedną winę spłacio-
no, ale nawet woyskiem złoto wydawano — Cóż tedy? oddają go
oprawcom, kują w kajdany, wtrącają do więzienia, co jest ru-
chomości, co maiątku i życia, wszystko na skarb zabierają
a ten do ostatniego adarty grosza, z ostatniego denara zdzie-
piony, męczarniami najsroższemi zmuszony w końcu do zobo-
wiązania się, że opłaci „ — Takim stylem tak gorąco i zmatawni-
cze wystawia Kadłubek wielki panowania Mieczysławowego, jak
by nanie patrzał, a opisując je z serca mu się dobywa wykrzyk
chyby wielkich grozby „ Tacy to Sędziowie twoi Krakowie „ —
O Innych dziejopisach tej epoki krocy wspomnieć możemy, bo
nie są dla nas tej wagi co Kadłubek; przychodzą tu Janina Marcina
Polaka sławnego w Europie z prowadu wrzuconej w kopiję pozna-
ske jego kroniki basni o Janinie, który w starszych kodeksach

wiadomości; kompilatora zwisłą którego całą zasługę, obiąć chciał wjednej
całej dzieje świata — Bliższe swych czasów dzieje Marcin ów, że opisuje szczegółowiej
i niektóre ciekawe wieści szczegóły. Styl jego jest jasny i dosyć wcale wyrobiony.
Marcin był rodem Opawy i uczył się w Pradze, skąd jakiś czas jakieś bawił we Wrocławiu a nareszcie zamieszkał w Krakowie, stąd jadąc na obrzęd arcybiskupstwa Gnieźnieńskiego do Polski — w Bononii zmarł około r. 1280 — Na swój wiek posiadał wiele wiadomości prawnych, teologicznych, historycznych, dlatego wzrodet wiele i odnowił mu niemożna kronikarskich zalet; choć sławę swą winien głównie kilku wierszom wyjętym z rękopisma wspomnę tu i o tem Godzisława Baszkona kronikarza który żył w połowie XIII w. i był podskarbim Bogufchwała II Biskupa poznańskiego — Kronika jego doszła do nas przekształcona i popsuta dodatkami; przeto oznaczyć jego trudno dziś sądzić — Opiera się winny autor na rzodłach znanych nam i nieznanych kronikach Mateusza i Kadłubka, archiwach klasztornych i opowiadaniach starych ludzi — Co do formy swojej jest prostszy, bogatszy w fakta, a ciągnie swe opowiadania do 1273 roku — Baszko tem dla nas zajmujący szczególniej, że wypisał ze zrzodeł nieznanych powieści z przedchrześciańskich czasów i inne legendy poltyczne — Oprócz wzmiankowanych mamy z XIII w. żywot S. Stanisława, mamy komentatora i przekładacza Kadłubkowego Dzierzwę; Jana znazwiska nieznanego — A zliczywszy te zasoby i wziąwszy za miarę ich wieki, w których je pisano, nie będziemy wiele innym zazdrościć, bo w tych czasach mało który kraj i tem pochlubić się może, nie wiele kto nas wyprzedził — Zważywszy zaś że w X dopiero wieku nauki do nas wraz z wiarą przychodzić zaczęły, kto nie czytelnym słusznem mierzyć stosunkiem; niemogli powiedzieć sobie Cesmy innych pozostawili za sobą? doganiać nam przyszło zakład o czem zapominać niepodobna; a zda mi się że była chwila, w której z nim na równi stanęliśmy, Niebrakło się do wyścigu, ale nam Kamienie pod nogi rzucały losy.... — Tu choć słowo rzec wypada a sztuce bo Ucznie icy obce niebyło narodowi, którego zwykły pieśni — Nieznany tu ani czasu ani możności wzdrzenia się nad [illegible] żywiołami sztuki wziętemi w spuściźnie od starszych czasów... To pewna, że w zabytkach po nich pozostałych nie jedno świadczy, iż poczucie piękna mieliśmy jak inni, ani nas wypośledziła natura, niżeby w tem stawiać od drugich — Teściśmy zalobów tych nierozwinęli tak szczęśliwie, tak szeroko tak samoistnie jak inne narody, to znowu wina lasu, który ciężką pracą rolniczą i wojenną przytłaczał nas do pługa i szabli — Ażeby tworzyć w krainie piękna, potrzeba wolnym być od trosk powszednich, jak swobodni pod ciepłem niebem Grecy i włoscy nam chłód, głód i wojna dosłownie straty — Ten nieustanny wysiłek ducha wciąż inną ideę wyrobił w narodzie, prawem naturalnem, które

przywiązywać się każe szczególniej dotąd na okem nam zbywa — Sztuka
jak u surowych i Rycerskich narodów innych, niemogła być inaczej nowe
wichi uważaną tylko jako ćwiczenia prawie zabawka, jako ignoszi:
ka, jako rozrywka dla umysłu poważnego, zmordowanego pracą — Nie
lekceważono Kunsztu, dziwiano mu się, ale tu w życiem nastawę
pracował, a sam miał udział w rządach kraju, nie mogł abak siedzić
pustamiá Kunsztnistrza, który nipasie złota w zaciszu stworzył Ma:
turią postać Bohatera.... Myśmy wszkie postacie życia i kości two
rzyli codzień na polach Krwawych ato także sztuka i ciężka za
prawdę od wtaśny i wieniczny — Mimo to jednak zawczasu u nas
znajdujemy zabytki sztuki z charakterem Epoki takim prawie ja:
ki wcatey Europie miała — Spotnia się u nas nieo forma zapożyt
czona trochę biedawnictwa, ale powtarza po swojemu cegłki indzy
na chwałę Boźą wyśpiewały Kamienice — Inni możemy zbytnie nasze
lesi Leśmy oryginalnych niemieli pomysłów w sztuce, bowiem poję
wiekn u nas, sztuka granicząca z rzemiastem, a rzemiasło Obce nam
było — Dwa tylko uszlachetnione zajęcia liczono w Polsce: gospoda
rz i wojnę, reszta nawet i Kmieciom nieimakowała, myśmy siali
zboże dla Europy i bili się Zanią, ona nam dawała Kunsztników,
a ostatni ich było czem i ziarnem i krwią — Czyśmy mieli jakie
wtasne dochowane budownictwo, trudno osądzić; wszakże drew:
niane budowy starych kościołów, spichrzów, dworów, pozwiadczają
że tu coś swojego istniało — Mamy iszcze w tym rodzaju zabytki
drewniane, w których myśl potężniej rozwinąć się mimogła, ale
wdzięk pewien postrzegać się daje — Rzeźbione Chat belki i przyczół:
ki oddelne, mają charakter zbliżający się do Indyjskich i potrzeny
skandynawskich — Nie wszystkie budowy stare Kościołów dworów
i Zamków do pomników architektury zaliczyć się dają — pierwsze
z nich najstarsze budowała potrzeba pilna bez myśli opięknić i
ozdobić — Są to murem obijte świątynki niskie, ciasne i bez cech
wybitnych żadnej Architektury, Kamieńi pełny, późniy cegła służyły
na materyjał a zwyczaj nadawał im postać — Zawiązane jednak
stosunki z Zachodem wkrótce nam dały poznać budownictwo
Niemieckie i na jego wzor nasze kształcić się zaczęło — Brak wszak
że kamienia zastąpiono wszędzie cegłą, która nadała im większą
prostotę, powagę, linię rednastajniejszą, piękno większej surowości —
Nasza Architektura gotycka ma coś swojskiego tatwalą atem
przekonać porównywanie ją do zabytków sąsiednich krajów, od któ:
rych wielce się różni, głównie zaś daleko większą prostotą, która
jak była wcharakterze narodu, tak przeszła do jego utworów — Nigdy
nawet gdzie materyjał był pełnym niemieckiemy chaty do tak
licznego przykładu obijania, dalego rozkwiecenia i rozdrobienia się
~~mieszu~~ każdego gzemsu i Arkatki, które do przesady rozerwano na
Sztuki w ostatnich czasach na Zachodzie — Widzimy też jak i było

swobody i fantazyi, ammy prawidłowości w planie budowli — które
rzaiż, mianowicie lub nie upowszechnionemi gdzieindziey formami — Wiele
świątyń Zamkowych izb i sal spiczano na dziewięć na trzech pośrodku
stoiących słupach, wiele wieżic i okien obok szczytowanych dobrze
gotyckich sklepień przedstawia się nam z formą archaiczną lub dawną — poczęwszy od budowli najstarszych, które Bizantyńskie mają ce-
chy, przeszliśmy do Gotyku i ak widzimy np u Panny Maryi w
Krakowie, którą za wzor tego rodzaju uważać można — Nikt Kościo
łowi temu nie odmówi wielkiey wspaniałości, osobliwie nieuwagi
lekkości zarazem i tey jednolitości myśli, którey nawet, daleko pozniey
sze, przystawki popsuć niemogły — W chwili kiedy gdzieindziey Go-
tyckie budownictwo wybujało nayswobodniey, u nas wstrzymane
daley iuż nie poszło, nie rozrastało się, nie porzuciło prostoty, iaką
przybrało od razu — Miejscami budowniczych własnych za granicą
uczczonych, iszkoła krakowska dostarczała nawet obcym kra-
jom mistrzów biegłych w sztuce, co w drugim Akcie Kościoła
S: Stepana w pamięci dochowały, iednakże mieszkańcowie nadto
i szczególnie w duchu kraju, że raczey wielkich niż miernych pra-
gnął gmachów — Dziś jeszcze w bogie rozmiar większey części na-
szych kościołów średnio wieiskiey, iest daleko obszerniejszy niż za
granicą stawianych — Katedry ich są Olbrzymie, ale wnętrze
świątyński poważniejsze u nas daleko — Są ślady wspaniałości
też i u nas pobożność przyczyniała się do budowy ofiarą prawy,
przymieszaniem chociaż gorszej materyiałów — Wiadomość powia-
da że idący do Kalwaryi lud zachował odwieczny zwyczaj znosze-
nia kamieni pod kościół pochodzący zdawna Jego budowy, wiemy
także iż ieden z Kościołów Krakowskich powstał miał z pracy Ma-
larzy swych wolnych godzinach, na ofiarę Bogu złożonej —
Nowszemy iuż o Zamkach starych lecz w tey epoce zwłaszcza,
budowa ich ledwie ie do dziś Sztuki zabytek dozwala, gdyż idea
piękna mało się tu uwidamnić mogła — Pospolicie były to wieże,
stopy, dosyć otoczone drewnianemi budowy — Wewnątrz mu-
rów drzewiana mieszkania, stropy i belki rzeźbione
stanowiły główny Ornament — Tey Epoki mało co nad
Imiona Wojska budowniczego Mieszy stanowego, Wolnera
który prawował w Wiedniu i Wacława Tęczyna syna Tęczyńskiego
wojewody Krakowskiego, żyjącego iuż za Kazimierza W. do-
syć dosyć — Ostatniego pewnością przy szlachectwie i wielkim
rodzie, dowodzi, że sztuka zawiązku w Jey narodu uszlachetnionej
została, że Artysta mogł być Szlachcic i pan bez ujmy
stanu i rodu — Wacław z Tęczyna też głównie dla tego nas zajmu-
je, bo rzeźba jego Włodzimierskiego Zamku, który miał budować,
nie prawie nie pozostało — W stawach iuż widzimy rzeźbę Wcz-
ły do ozdoby świątyń, posągi drzewa i kamienia malowane
rożne barwy, sztuka więc ta obcą nam zawsze nie była
Lecz z Zabytków mogilnych przekonywamy się że iak wcześnie

Europie tak u nas zaledwie słaba myśl jakaś przez niezgrabne ręce
nieuprawnej ręki przebić się mogła — Mieliśmy wszakże i lepsze
posążki, które handel z Rzymu i Etruryi przynosił, a w bronzowych
odlewach jest przebijająca się nieraz piękna, harmonijna linij i wdzięk
ku ozdobie porządnie ułożonych — Niema więc wątpliwości, że gdy
przyszło ozdobić nowe Świątynie, znaleźli się Robotnicy kiedy
choć wiele dzieł przywożono i z zagranicy — Tu pisma przez
Ottonów Katedra gnieźnieńska zawierała Krucyfixy złote, tablice
Znapisami ozdobione — Łańcuchy i manele rzeźwsów Chrobrego
których tyle nosiono, choć grube i proste, iż były wyrobem sztuki
Słowiańskiej — Wiemy jeszcze o posągu S Wojciecha ulanym ze złota i po-
stanym na ołtarzu do Trawnyi, o złotej ręce danej przez Bolesława
Szczodrego i medalionie z Wizerunkiem ojca który Król ten na
Sobie nosił — W tych pierwszych próbach naśladujących twory
i linije Artystyki Wegetacyi wzięte lub regularnie fanta-
zyjne Splecione, mała ducha i myśli wypowiedzieć bytowania
postaci Zwierząt i ludzi między się niedały tak łatwo — Zresztą
wiemy, że wołdarzonych nayskrzętniej i przeznaczonych
na pielęgnowanie idei piękna narodach, Sztuka od X wieku
wktórym stała bardzo nisko, ledwie powoli podnosić się
zaczęła — Nie tradycyi została Zerwaną i niepotrafiono od-
grzebać zabytków Starych, ani ich naśladować aż we trzy pra-
wie poznmy wieki — Jednakże od X do połowy XIV w pozo-
stało nam dość świadectw i pomników by dowieść, że Jesteśmy
sami w sztukach niemniej zwłoki kształcić się i dojść wysoko
umiłowany je cenić, kochamy Chętnie wieni przyozdabiać
Świątynie i Domy — Najstarożytniejszym pomnikiem tej Epoki
są drzwi bronzowe Katedry Gnieźnieńskiej znane Uczonych
przekonań, i wrota przygotowane dla płockiej Świątyni —
Drzwi Płockie i Gnieźnieńskie są najpiękniejszemi zabytkami
sztuki odnoszącemi się do Kraju naszego i zbyt ważnemi byśmy
je milczeniem pokryć mieli — pierwsze zmiłowanie zdania naj
znakomitszego archeologa i dziejopisa naszego są z 1133 r.
Drugie z 1153. robione we Niemczech dla płocka, Gnieźnień-
skie zaś, jak bardzo być może, w kraju — Z tej Epoki mamy
w świecie tylko znane drzwi w katedrze miasta Benewentu
we Brzynie u S Jana Laterańskiego, i w Pizie — w Niemczech
niewiemy o żadnych — Polska wszakże zabrała się na dwoje, złyła
pierwsze przeszły niewiadomą drogę do Nawagrodu, drugie do
dziś dnia od siedmiuset Lat zdobią Katedrę Gnieźnieńską — Pa-
mnik ten sztuki Rzeźbiarskiej, niezmiernej jest ceny, tym bardziej, że
wystawia zgrzeb S Wojciecha w obu swoich obrazach, które do
archeologii współczesnej są niezawisłym materyałem, Ubiory
Duchowieństwa, kobiet, ludu, budowle, sprzęty wszystko do zastanawia
i nowi Cechę Europejskiego. Wieku XIII w. od którego dzieje i

form nie odstępuje piękne kreślenie zgrabnych i lekkich otacza wdzięcznie uszykowane obrazy, na których mieszczą się dzieje pierwszego Apostoła Rusi —

Jakkolwiek wtey Epoce nie doszła sztuka do czystości i Rysunku, który poźniey dosięgła i nie skarata się iczcze uwodzik pragnęły ko wyrazistości, niemożna odmówić obrazom na drzwiach gnieźnieńskich pięknego położenia, warunków kompozycyi prostoty i naiwności

Mamy iczcze kilka pomników grobowych i wiele maszk prawdziwych a niewiem czybyśmy jednak mogli dosztę do nas przywieść dzieło malarskie wtey Epoki, oprócz ściennych obrazów w Łęczycy — Ztego co znamy przychodzimy do wniosku, że od reszty Europy nie stanęliśmy niżey ovrzuciwszy jednę Włochy, które wszystkich wyprzedziły — Chwila to była ważna dla sztuki, wktorey zdawały się wszystkie wieki który tysiączny rok zamykał — Świat Sztuki drogi był myśl Jego pierwsi opasnięcia wyrazić — Zrazu począł od postaci surowych, potem pełnych wdzięku prostoty i ostrą głęboką namaścił wszystko ostworzył — Już w XIII i w XIV wieku szczęśliwe Włochy miały Mistrzów, którzy rozpoczęli świetnie Sztukę co zastygnąć miała, a dzieła ich niższe od uczniów poźniejszych technikę i swobodą, wyższe są może od nich niezmiernem Uczuciem ubłogosławienia i spokoiem, które na twarzach swych Świętych wyrazić umiały — ... Wiek zdawał się najlepiey odpowiadać na swych dziełach to czego naj gorzey pragnął — Dziś spoyrzyicie na pierwsze roboty Pizańskich rzeźbiarzy na Giottowskie Madonny i Cimabuego Dzieciątka, a obok natychże mistrzow postacie namiętne i zburzonem poruszone uczuciem, by się przekonać, że ideał lepiey od razu umieli utworzyć, niż to powtórzyć a na Ziemi spotykali — — Taki jest Charakter Malarstwa pierwotnego we Włoszech, nie skażonego realizmem, który u nas spotykamy nas gdzieindziey — — Kierunek iego przyszły zarówno tu się daje oznaczyć z praemissów, jak poźniey z Utworów Van Eycków i Memlingów — Tam Niebieskie Marzenia, tu Żywe obrazy Ziemi — Zabytki Malarstwa wtey Epoki w kraju naszym Zostały podwojne, z Włoch je przywożita pobożność, z Niemiec nabywała ciekawość. — Najstarsze u nas obrazy cudowne wszystkie prawie są Szkoły bizantyńskiey, która wszelkey nieruchomości przeniosła wdzięk Starożytney Sztuki, odziewaiąc go Szatą surowszą — W Twarzach tych Matki Bożey, Ziemniatych, smętnych, ale łagodnych, wpatrzywszy się znayduiem niezmierne Uczucie, iakby politowania nad ostowieckiem, jakby rozstrawienia nad iego dolą — Taka jest nasza Częstochowska Boga rodzica — Malarz zapatruiąc się na to oblicze, niewie czemu przypisać umie, iakiego nawidok iego doznaje — Niewidzi Sztuki, nie pojmuie przyczyny, a wiekowy ideał Matki Bożey

mowi doń jednak i przejmuje gtęboko bak, że wkonu gotoio z imieni uznać, że ręka Anioła malowai go musiała, że jest istotnie Achajropoictes — Otoż przebiegtszmy prawie cały krąg Działalności Cztowieka, staraiąc się skreślić obraz wieku, lecz niebyt by pełen gdybyśmy doń niedadali, ile zrzodła dozwalą, Rysu obyczajów awoczesnych — W Kraju jak awczesna Polska na nieustanne wystawione Wojny, gdzie stan Rycerski zdawna innym przodkował, rozwinięcie się wojskowości, i sposob wiaki wojna prowadzoną byta, stać musiała na pierszym planie — Widzieliśmy już, że stan do obrony kraju przeznaczony, wyodrębił się wczesnie Łona Narodu, i stanął okryty pancerzem pod wodzą Xiążęcia, który przedewszystkiem był Hetmanem — Nayzna komite si pamiący, byli to Dzielni Rycerze, włądaiący orężem szczęśliwie, abez przesady rzec można, że to życie ofiary wyrabiało w nich i inne cnoty pamiącznie niezbędne — Takiemi byli Chrobry, Krzywousty, Łokietek,... Kotem otaczało ich Rycerstwo dostojne których oznaką był pas przy obrzędzie zawieszony co utrzymywał miecz, którego nięgodziło się stalać krwią stabszego, lub Tarczach świadectwo walk przebytych — Przedewszystkiem Rycerz był iezdzcem, a w ranych czasach gdy orężem i edynem był miecz, strzała i włocznia, okrywała go lżejsza lub cięższa zbroja. Tuski albo blachy strzegły od cięcia lub strzałów — Uzbrojenie awczesne polskich Rycerzy jak widać z opisań, zmatey liczby pamiątek i pozostałych szczątków, nieróżniło się wcale ani kształtem ani wartością od używanego w Europie — Wojując z Niemcami zapożyczono się u nich naprzód i domich stosowano — Już w XI wieku barwą odzietną miały pułki rożne Rycerskie — Piechotę która używano szczególniey przy oblężeniach, składali tylko strzelcy z Kuszami i gmin często wpaki tylko i oszczepy uzbrojony, niekiedy najmowano i Cudzoziemców jak Czechów — którzy zawczasu na służbie polskim stugiwali —

Wojska podzielone na oddziały na legie pod wodzą Rycerza Naczelnika, Chorążego szły za odgłosem trąbek i kotłów — Obóz iak iego Imie Ob-woz oznacza, był spięciem wozami obwarowany, ostawiony wartami i Strażami, a przed nim wystawiano dla rozpatrzenia dzielnicyszych Rycerzy — Chorągwie nosiły na sobie barwy i znaki tych ziem i mieyść które je wystawiły — To co Gallus przytacza o Bolesławie, że z kilku grodów wyprawadził 16,900 żołnierzy — musi się stosować do Kiem na których cżele stały grody — Jakiż był sposob wybierania żołnierzy, niewiemy, każdy zapewne co mogł dźwignąć zbroję, szedł na zawołanie gdy wici nadesłano — przed wojną rozsyłano dawniey pętlę z kory drzewa zwitą, z tąd

wicą, oznajmując niby, że kto nie wyjdzie walczyć będzie, stąd poznany bitwy zapowiednie na wojnę wieściami się zwaty — Z kronik wiemy, że za czasów krzyżowego, przed dniu bitwy i chwila walki przygotowywały się z pewną uroczystością — Nadednieniu wrobocie w obce Rycerstwa, często na pniu dębowego drzewa, wśród lasu lub w dolinie na darniowanym usypie, obrzasku odprawiała się msza do N Panny — Biskupi stawali przed oddziałami swoich dyecezyi, Czytali Ewangelije, przy których dobywano mieczów na znak gotowości do obrony słowa Bożego i dawali rozgrzeszenie i Komunię — Granadziło się wojsko, wodz dawnego przemawiał, a rotmistrzowie podnosząc dzidy do góry poklaskiwało stawom Jego, dzyhowało się potem z pieśnią Boga Rodzicy na ustach, rzucało na Nieprzyjaciela — Jazda naprzód z wołaniami, potem ciągnąwszy ic, rozpoczynała bój na miecze, a nareszcie na Miczyki i noże. Zamieszanie które nastąpowało było tysiącem walk pojedynczych, ale różnych od dzisiejszego boju, gdzie istotnie szeregi walczą, tu ludzie jedni z drugimi wyzywają się do stawy, rozmawiają, spoczywają dit prabawali i rzecznie liczne mamy dowody na to, że bitwa często z tego powodu przedstawiała obraz niezmiernej rozmaitości i barwy dziwacznej, Dziś dla nas niezrozumiałej, wodz tu niewiele znaczył, a bił się jako prosty żołnierz do Zdebu — piechotni rzkuszami i Tukami zmykle od boku z zawziś ostrzeliwali nieprzyjaciela, a zadko kto prosz ciężko w stal zakutych plan im dotrzymał — Gminu ciurów wielki, który pułk się za wojskiem, dolizać było, tępić wiązał i jmać jeńców był przeznaczony — pomimo trudności urządzowania takiego pochodu wojsk, był pewien szyk bojowy, był podział na chorągwie główne i stojące w odwodzie, były zasadzki, pewna strategija i obrachowanie — Wojska szukały dóżany jakiegoś obronnego się warowanie oprzeć mogły, wybierały położenia mocne, strzegły takich, w których Tatwo osaczone zewsząd być się bydły — Brzeki przebywano wpław najczęściej z Tatarska, lub szukając mnich brodów, które szpiegowie mieszkowi tykami wyznaczali — Lecz czemże była wojna owczesna wogole? napadem i Tupieżą niespodzianem w targnięciem i ucieczką; rzadko podbite kraje długo się pewnym ręku trzymały, chyba je naprzód spustoszano i z ziemią zrównano Grody, a mieszkańców mieniając uprowadzano niewolę — Najpierwsze grody obronne, wznosiły się w miejscach rzek na naturalnych nasypach ziemi lub kopanych wyrwach — Zwykle stanowiły je pojedyncze murowane wieże, Stolpami, zwane na Rusi, okrążone drewnianemi budowami, opatrzone i watami obsypane — Broniono się w watów naprzód, potem cofając się do drugiej zagrody, nareszcie w wieży ej — Za środki obrony służyły Kamienie nagromadzone wreszcie, rozrzucone gorące belki natanczonych spuszczane, wreszcie co wpadło pod ręce — Dobywano grodów usiłując rozbić mury, wdrapać się

na waty i palisady podrabiach i rzucaią ogień, podkładaią ogień pod wrata - Walka przedłużała się czasu krótkie, ale w ogóle długie leżenie obozem i przeciągłe opasanie grodu było znaczne że się zdała obronie.

Najprzeciw zwabywaiącego mieszkańca, który często wpadł, mszczą się wyjąć mieszkańców, wychodzili paddaiący się miasta znaki pokaju, białą chorągiew gałęź - Krzywdy paddaiącym się Wielmoża nad Natecią mieszkańców postał na znak przebaczenia rękawicę, ale rozjuszone wojsko jego tego znaku nie poszanowało i wpadł ich wycięło - Ponieważ taiście grodu w rękach obcej ziemi było niebezpieczeństwem najdrożej ludzi ten wypuszczano i osadzano gdzieindziej - Tak z nad Eby Serbowie opuszczali się z Bolesławem do polski byli ich życiem darowali -

Okrucieństwa czasu wojny nigdy nie było zwabyczaiach polskich, i mało go mamy przykładów w dziejach, wszakże Rycerz, wcale do paięcia wiekuu, tak się się dohonywał nie miał takie za zbrodnie; co krwią i życiem płacił, miał za prawnie odbyte. Kemsta w ten sposób stawała się prawie obowiązkiem, chociaż jej Chrześcianstwo nie dopuszczały zasady; ale zdrada okryta była hańbą; stawa Rycerskie świętem - Ani ludzie ani dzieje nie przebaczyły nigdy przeciwieństwu i tchórzostwu - Obyczaje też rycerzy niebyły zbyt surowe, acz pamiętnym przebaczano, to ich towarzystwo nie chodziło bez kary nie - Trafiały się gwałty, porwania nie prawne śluby, lecz coż zadziwi gdy pamiętny pierwszy im przykład dawali, a owszem duchowieństwo karcić nie umiało, samo życie dwo; codzień często niż mu przystało - Pamiętno to w polsce jeszcze ani takich przykładów depsucia, ani tak jawnych bez prawiów nie znajdziemy jak gdzieindziej, wreszcie bowiem wiara nie nasty, ale sercem przyięta została i ięy obowiązki ściśle wypełnić starano się - Upaść mogł czek nachylić, lecz umiał się podźwignąć, poprawić, poprawić -

Król a wódz nagradzał powalce mężnych darami złupów i jeńców, kosztowną odzieżą, Tanuchami, pasowaniem na Rycerzy, nadaniem ziemi i t.p. Tchorzów pokutami, kijem lub słomą zaięczą - Nie mili Polacy prawie udziału w wojnach krzyżowych, gdyż pod kolicem Kolatrzaiącemi ich pogany walczyć musieli, jako z Pomorzany, Prusakami i Litwą, z Jadzwingami i dziką Tatarzy - Są jednak ślady że pojedyńczy ludzie zaciągali się pod Chorągwie do palestyny jeszcze w 1147 z Fryderykiem Cesarzem, Chodził Henryk Książe

Sandomirski na swoią wyprawę i powrocił zmiy cały... ale walki te które gdzie indziey lech wielki wpływ wywarły, u nas się prawie wcale nie dały - Nie potrzebuiemy daleko szukać przykładów wczesnie obiawiaiącego się charakteru rycerskiego w wojnach naszych - Męztwo ich było niezwalczone... tak młody ieszcze Bolesław w osmdziesiąciu towarzyszów uderzył na trzy tysiące Pomorzan, puszcza się sam na nich walczy, z koniia podnim dobrych wnętrznoci, podaią mu innego, poiżby rozbity, skutecznie się dają wywrócić zniecowney walki - Drugi raz w Węgrzech prowadząc Borzyta, gdy ze swoim Zdrawicem szyki przeciwne napada, tnie i bie cze, znowu gwałtu zdrada ledwie może wywrócić zbaia, tak zajadle bie ią się, a stanowszy koniia piesze walczy ieszcze - Gdy bitwę przegrał temu co pierwszy był podał, Bolesław podał, wedle obyczaiu, każdy i skorę Zaiączą, pierwszą by siedział doma zniewieściały, drugą by się okrył, naturę maiąc Zaiączą - Sromoty niemogąc znieść Rycerz poszedł pod kosiół i na strzesze wdzwonicy się powiesił - Szlach cic oziadły na woli: nadto podeszły wlecieck byskonia mogł dowiedz spodziewał potrudach w dworze swym na wsi, wgrodku iesli był zamożniyszy i znaczniyszy, w drewnianym domu iesli go na mo rowany miał - Gospodarka była Zaiącicm które po brzu naylepiey Szlacheicowi przystało i niż się też lubił zabawiać lub bliży domu chciał pozorać i sadzić - Pani Chaeby zamożna trudniła się domem Spiżarnią, Zapasami, Smażeniem owoców. Tak Xiężna Anna Synowa S Jadwigi sama wyiściem przyprawy rożne sporządzała - Kądziel przędzeniem i krosna trzymiały w domu niewiasty, która pierwszą Nieiestnicą rządzey niżeli matrionką zwać się miała - Wiemy z Kronik. że Królowie nawet prządzy: ale mężów i wiadzie ich, dawnych im radzy -

Zabytek to był owych pięć rządu patryiarchalnego, wedle których głowa domu był zawsze panem radzicy, a pokora matki uczyła posłuszeństwa dzieci - Ciche i skromne były obyczaie niewiasty Zaiętych pracą, kuchnią, krosnami, dziećmi ogrodem... modlitwą, niektóre z nich iednak odznaczyły się niepospolitem męztwem, bo Cnota ie wyrabia i godności i mamy przykłady niewiast co wrogów mężaty i wiadły za sobą - Stadów niektóry rozwiązłości obyczaiów między nie spo tykamy chyba, po dworach panskich, gdzie sami rycerze by li zwykle przyczyną chyba w pomieszkach gdzie się dzieią obcych w tadzących zbiegostw.... Ale na wsiach życie było wiele praw Bożych, a tak cicho dniem do dnia podobne, że samo iego od gwarliwego wesela do pogrzebu przemyślnością niepostrzeżone -

Wogóle tem czem dziś lada niewinnego skarmu brzydzą się kobiety, czyniły Królowie i panie chato domu nie wzdrygaiąc żadney poczciwey pracy - Tak biblijne i Homerowe bohaterki

szty panie do studni by się po wody trudzić przypatrzeć i tkaty z niż przedrzeźnych i farbowanych przez siebie, to co same nasze miały — Już w tych pierwszych wiekach, sama rzadkość wspomnień akabiektach, samo ich zapomnienie wdzięcznie, wskrzesiły jakiejś upstniały swą straż około domowego ogniska — Do cnot ich i cnot całego narodu, którego były mateczką, należy gruntowna pobożność, która od wieku odznaczyła się narodu tak dalece że ona należy do cech które go od innych wybitnie odróżniają — Niepodobna wiem by w innych krajach mniej Religija Chrystusowa gorąco przyjęta była, ale mi się zdaje że nasz ducha ciężkiego lepiej pasuje, że się sumiennie wprowadzono w życie — Pobożność nasza stara jest tak wielka szereg świątobliwych ludzi tak gromadny, podniebienie ducha tak potężne że często czytając dzieje świętych, przenosimy się w pierwsze Chrześciańskie wieki — Niemasz wyjątku stanów, płci wieku, obok szlachty stoją prości kmiecie, obok starców słabe dziatki, przy rycerzach niewiasty, a królową tego ludzi tłumu co stopą zaledwie dotykają ziemi jest Matka Boża do której tak radem pierwszą pieśń wyśpiewał Apostoł Wojciech Męczennik —

Zmienysłemy że ta pobożność" zależała na nadziwie usty powtarzanej, na ostrych praktykach do tyraństwa posuniętych, na dziecinnym ducha upadku; owszem to były środki tylko dźwignięcia się tak wysoko, by cnotą żywą przyjęta się serce, by się naprzód tym stanie wśród tych ustawionych i świętych niema powiem nie jednego któryby nie czynił jakowierzył, coby nie spełnił czego nauczał —

Niedomnie by należało wynosić mężów świątobliwych których żywot cały oddany Panu, zdziwi w oderwaniu od świata — Przed temi modlim się, ale oni do naszych nie należą dziejów, świecą im tylko z góry — Zamnowią a tych którzy tylko wyżej wyżej w górę aby z tej góry kazali słowem i czynem, a takich mamy podostatkiem i na tronach i przy pługu ... Oto Bolesławy, Jadwigi, Kunegundy, oto Stanisław Szczepanowski co męczeńską za prawdę dał głowę w Ołtarzu, oto Wojciech co prawdę mówiąc poganom przebity padł przy swojej ofierze, oto Radzym brata jego pocieszyciel i naśladowca, oto męczennicy spod Kazimierza, oto Benedykt Krakowianin i Jan Mnich co czyste głodem mart by ubogich zasilił — Szymon Biskup Stroki pokorą wielki, Damian wielki pokutą i wiarą który wedle podania JJ. Pol. wskrzesił Kasiotow, nasz Historyk Wincenty co biskupie szaty na wotywnicę mnicha zamienił, błogosławiony Iwo Odrowąż którego usta były pełne świętych, Krystyna Wojewoda Mazowiecki wielki miłośnik sprawiedliwości dla której cierpiał i umarł, oto Odrowąż, Jacek apostoł Rusi, Sadach, Jadwiga, Salomea i inni których Imionom niema końca — Niemają i ich rzeczą liczyć ich Cnoty, ale widzę wiele nieznanych asceto rozbratanych ze światem, pełnych powściągliwości czyli ludzi co czynnie przeciwko Cieniom niewierze i pogaństwu powstawali —

w owych wiekach cpy prawdę nawoznii poganom dowieść było potrzeba, coż iż Kulturny
zaszczepić mogło nad wielmi zaparcie się siebie, nad umartwieniu ciała, nad heroizmu
samobojstwa dobrowolnego, powolnego, który przekonywał niewiernych, że tu Bóg
dla którego niczem było tak cierpieć musiał być iasnością i prawdą - A natoż
się zastanowili cywilizacyi i narodowi ci co krwią nawracali, co nauczali, co kaza
li, przyspobiając rolę dla siebie wielkich przyszłych! Za prawdę wiara tych
czasów była wielką i cudów dokonywać mogła, boiąc jeszcze żadna niedokaz
ta wątpliwość, bo ona mieszkała w sercu które rządziło człowieka czynami
w nieustannem uniesieniu i Extazie - Do dziejów wiary w tych czasach
należy pierwsze objawienie się w XIII wieku sekty biczowników w połud
dowodzące do jakiego podniecenia duch ludzki nawet był usposobiony -
Pierwszy to ślad sekty na swobodnym wykładzie prawd pisma Sgo opartej
pierwszej rozbudzenia się myślenia i rozumowania o rzeczach wiary -
O biczownikach tych jako Kacerzach zostały nam tylko wspomnienia stron
bardzo, w kronikarzach, których sekciarstwo ich oburzało - Pisały nam
że procesyje ich mnogie obchodzały się chodząc po kraju długiemi
szeregi jeden za drugim, obnażeni byli od zdzierży do pasa i ledwie okry
ci płachtami, głowy mieli zakapturzone, a jedni drugich chłostali
czteropaskowym rzemieniem w końcu grubo splecionym - Przed
orszakiem ich szli dwaj ludzie niosący Chorągwie, dwoch ze dwiema
mi zapalonemi, i pobożne nucili śpiewy - Takie obchody odpra
wiali dwa razy na dzień, Rano o 9. w południe o pierwszej
co chwila przystając, przyklękając, różnemi śpiewając się zykami
gdyż cizba była z różnego pochodzenia Narodów złożona - Zdaje
niano to tylko za szat pobożny i duchowieństwo zrodzi się z nie
mi nieobchodziło, lecz gdy w XIV w wielkie gromady tych pielgrzy
mów z Węgier weszły do Polski, wtedy duchowne ciły się wej
patrywać w ich Nauce i znalazły, że ci ludzie sami sobie nową
stworzyli wiarę - Główną, zarzucaną im zbrodnią było że sami
jedni przed drugimi bez Kapłanów spowiadali się i grzechy sobie
odpuszczali (: dostawnice biorąc wyrazy pisma) że władzy nad sobą
nie uznawali duchownej - Jasna iest że to byli poprzednicy tych,
którzy później w Czechach, pierwsi domagać się zaczęli swobody
sumienia i tłumaczenia pisma - Wygnano ich zmiast i kraju
ale ziarno rzucone jeśli nie u nas to gdzieindziej puściło odrosle -
Wszakże i tu wśród gorących a pobożnych Katolików, których
żarliwość modlitwy od ziemi porywała, zjawiło się miało później
rawnie żarliwi tłumacze Słowa Bożego wedle własnego rozumu
i posunęli swobody sądu do ostatniej granicy - Nie zapominajmy
że najzuchwalsze zmowy wiar na naszej zrodziły się ziemi, i
wielki niebyło przykładu - Tak Charakter nasz Narodowy dar
leko innych, gdy skto awiekie prawdy zasiewa -

w ludzie prostym, który niechętnie i powolnie się nawracał, zabytki przedchrześciańskich wierzeń, bardzo niedługo się utrzymały - Wiadomość wyżej od nas odszczepionych w XI. w iszcze pod drzewami składano ofiary, u nas pozostały obchody Marzanny, Kupały, podania o czarownicach, upiorach, wilkołakach, rusałkach - Daleko później i cięższe, bo do XVI. wieku pieśni i tańce obrzędowe zachowały się u wieśniaków, którzy na majówkach i rozstajach stare powtarzali gusła; a baśń pośród ludu u Komina opowiadana uwieczniała podania, które dawniej były wiarą, powoli jednak nawracający zabytki krzyż na kopcach pogańskich, święcili krzyżami, obchodom, dawali imiona świętych i tak przetworzone przesądy do dziś dnia dzięki długiej pracy zostały -

Jak gospodarzono owe wieki matematyczny Nadół, lecz że u nas niezmieniało się nato rali nie, i ono bardzo pomału, a główne narzędzia uprawy, i sposób obchodzenia się z Zagonem do najstarszych należą zabytków; Sądzić można, iż mozolna praca wiecie do dzisiejszej w zapustach zostawiła ślady w kraju podobną - Może sochą mniej miała żelaznego lemiesza, a bronę lada suchą zastępowała gałęź; choć i dziś tak jeszcze bronują; może częściej siano na świeżo wykarczowanej równinie wśród próchniejących pni i na polankach w lesie niż na łąkach dziś szerokie zajmujących miały, ale to samo żytko, które zastępowało wszystko, też same siano, pszenicę i owsy w tenie same składano i w kopy i stogi..... Jest to jedne z największych zabytków starożytności choć w Archeologii porównawczej mniej na to uwagi - Gospodarstwo też rolne; mniejsze było niż dziś i mniej daleko mniej uprawiano; ogólnymi dochodem były bardzo z ogromnych lasów, chowu bydła i koni, a kmieć miał też obszerny dostatni pracą, bo i pan mu potrzebował - Rychły po wiośnie robota około mostów grobli, sypania wałów i publiczne ciężary Głównym dochodem z ziemi było co dawały lasy, zwierz i chowy tego, bobry, ryby i pszczoły - Przemysł i handel w kraju tak nadwajemy i dopiero wystawionym zakwitnąć nie mogły w tej epoce, niebyła jednak bez nich polska, Choć cudzemi rękodziełami zapełniała się po większej części i nie swoim rzemieślnikiem posługiwała - Po miastach dość było Niemców, którzy za warsztatami siedzieli, a mało rzemiosł miejskich sprawiali sami kmieć - Do tych należało kołodziejstwo Piastowe, ciesielka, malarstwo, i mało może ręcznych robót, które owoczesne zaymowało gospodarstwo - Rzeźba bardzo powoli i niechętnie przyjmowała się po miastach z Niemczatych od Nawiązki cieśli obcych, Handel też kwitnąć nie mógł, gdy bezpieczeństwa niebyło i dopiero za Kazimierza W: rozwinął się

na Szerską Skalę – Wspominają Kroniki o Arcybiskupie Kuszowskim który do Flandryi miało i zboże wywiózł, i o wydździe z Czorstyna, który z korzy żołami handlował – wcale obyczaju owczesnego zjeżdżali się tu z Kupiy ze stron rożnych z Kupią rożliczną do Polski, bo stare były przysłowie cesiny wszystko kupował musiały i miały achotę –

Jeszcze były drogi wielkich handlowych, z czasów przedchrześciańskich, które Kraj przerzynały w kilku kierunkach, slady pozostały żywe w Greckich i Rzymskich pieniędzach odkopywanych do dziś dnia – Później wieziono do polski co kto miał z Rusi futra, z Grecyi wosk i węgier, wina kobierce, jedwabie, bawełniane wyroby. Zaprawy korzenne, szkła a handlowali te Wenecii, Grekowie – z Niemiec te rzeczy mniejsze wyroby rzemieślnicze a nie wiele warte i cale i dziś – Miasta Anseatyckie szczególniej Lubeka dostarczały sukien i płócien rożnych – Kraków i Gdansk jak wiadomo do związku Hanzy należały – Za Kotestawowskich czasów mowi nasz dziejopis, kilka było tylko było głównych gościńców bezpieczniejszych później rozgałęziły się rożnych kierunkach, a żegluga nawet stała się głowną handlu Arteryją – Zkąd i wzrost miast nad jej brzegami w Mazowszu. Drogi jednak wkrótce niepodobna się uporządkować i stały się do tyle bezpieczeństwa i wygodnemi, by po ciężkie wozy Kupieckie przebywać mogły i mało o nie dbano, gdy wszyscy nawet, kobiety nawet dostojniejszego stanu konno jeździły – Acz osady były rzadko po kraju rozsiane, lasy gęste, rzeki rozlane szeroko, podróż stawała się mozolną i niebezpieczną jak wpustyni – bez namiotu nikt się nieruszył, bez broni nie wyjechał z domu.

Wiele to jednak z Polski uczyniły kraj nowy, i choć kilka kroć powodzi, wojny i najazdy przerwały dzieło Cywilizacyi, szybkimi ona postępowała krokami, chrześciańską Edeą oswiecona – Od Mieczysława 1go do Kazimierza i Wiślickiego prawodawstwa przebiegła droga jest niezmierną To co wtedy uczyniono Epoce jest podwaliną przyszłej pracy, na niej opiera się, wszystko; z tego zarodka wyplywa się przyszłość – Polska już istnieje in potentia taka, jaką być miała, wspaniała i dla bliskich – Charakter Narodu rycerski a pobożny – mężny a łagodny razem, do ofiary gotowy a w sercu prosty i szczery, a szczodry i gościnny, już się tu wydaje cały w dziejach i mężach tego czasu – Późniejsze wieki do większej tylko jasności i potęgi doprowadzają to co pierwsze zarysowniły niesmiało i mniej dobitnie – Wszyscy bohaterowie znajdą tu praojców, wszelkie cnoty nasiona, wszystka praca przykład – A tych co nieznając nas zarzucili nam mogą barbarzyństwo, dosć adestat do kart dziejowych i porównania z innemi krajami Europy biorąc lata i zasoby, ważąc przeszkody i pomoc – Nie tracimy zdania jeszcze przez dwie wieki byli Europy Zbawicielem, lub Zbawicielem Boga jak mowi Shakespeare, walczącym z Chmurą dzikiej Tureckiej i Tatarskiej, a jak od wojownika nie żąda się czego bojaźliwy i czego nie daje wojna, tak i od narodu stojącego na kresach z orężem w dłoni, niechcemy by śpiewał i igraszkami swobodnych się zabawiał..... I na tych strażnicach stojąc myśmy nie zmarnowali czasu, a winy nasze jeśli jakie są: toć winy czasów, trudów i

żołnierskiego życia — Za to wtim co dusza urabia, co serce miłością ludzkości wypełnia, co podnosi nad świat, i ściąga w zgardzenia marność myśmy, powtarzam, nic zaufali się wotych wichaih.... jasno widzieliśmy cel, prosto dobieraliśmy środków, kochaliśmy prawdę, Boga, kraj brali a co większa umieliśmy się podnieść aż do miłości nieprzyjaciół. — Koniec I. Części —

Wynalazki P Mariotte w Wiedniu wynalazł sposób reprodukowania drukiów, litografij i t.p. Zapomocą powiększenia fotografii za galwanoplastyką — sposób ten nazwany przez wynalazcę Heliografią. Daje możność drukowania planów kart Jeograficznych i najdelikatniejszych rysunków — bez użycia do wyciska na Miedzi lub Innym Metalu —

Lekarstwo na Zarazę Bydła — na put wiadro mady wkiędi" punt I. Jagieł Tatarowego gatować ~~Zakupione~~ ~~Zakupione~~ dotąd potki się potowa ani wygotuje, pokrm na szmky Dziennie dawać po trzy szklanki

Lekarstwo na "duszności" w piersiach Szydłki sosnowe, utarte gotować dodawszy nadzynków a pokrm ostudziwszy miodem lub cukrem i pić pokilka szklanek Dziennie —

Politechniczeskoy Wiestnik. Wydawnictwo Mos: Towarzystwa Skorzenia Wiadomości technicznych pod Redakcyą Krubera Wychodzi miesięcznie w Moskwie z Rysunkami —

Lekarstwo na Kaszel i bronchit Smoła Norweyska. oczyszczona w kapsułach P. Guyot w flakonikach Kapsułki te zawierają Żelatynowe miękkie nieprzejrzyste pigułki Dwie albo trzy wstrząsienia rozpuszczają —

pojęcia Spinozy, o podległości Obywatela względem państwa byłby
wstrętniejszy gdyby ich nie określało pojęcie, ~~najlepszej~~ dobrego
wybrania najlepszej formy rządu dla społeczeństwa -
Spinoza wychodzi z tego samego założenia co i Hobbes
w Monarchii widzi tylko ukrytą Arystokracyę; Any=
stokracyja nie daje mu żadnej sprawiedliwości i po=
rządku potrzebnego w społeczeństwie, formą nie dałém
Jego odpowiadającą jest Demokracyja - przedstawicielska
powszechności i nadzór Jej stanowią Integralną część
władzy i taka to Demokracyja dopiero absolutyzmu
nad Jednostką wymierzać ma prawo. Demokracyją
swoją ograniczca Spinoza przez Zasadę timokratyczną
przez prawo starszeństwa urodzenia i wykluczenia ko=
biet od udziału w sprawach publicznych: opiera się
zaś na opinii publicznej która nie łatwo zwalczać
ic atrybucyje zapewniające Jej ruchu, prawie swobo
de objawiania się - To co u Spinozy często tylko poję=
cie, dziś podwaliny nowych na Konstytucyi analizem
monarchicznym jest inż rzeczywistością - Zasady Jego
o państwie wyżłobione należą do dziejów kultury
w Europie i może najdzielniejszą najdonioślejszą nie
spożytą część Jego filozofii stanowią - W zakresie
tak zwanego prawa Naturalnego które rozsądnie
między państwowem rozróżniać się powinno - Spinoza stoi na
gruncie czysto pozytywnym zasad dziś obowiązujących
Jest w tym mniemaniu prawie jest coś starszego cały
obowiązywać musi - Nie jest Spinoza jako teoretyk
ani lepszym ani gorszym od dzisiejszych praktyków - państwo nieskończony nadziela całą zasób
Dzikiej pierwiastkowej samowoli, samowolę tą wy=
obrażoną Jednostki, silne, służy zapierwotnej dziko
ści nadobcej Jemego państwa, które przychodzi tak
samo jak ono jest usposobieniem - Niemasz tu umowy
żadnej, niema więzów żadnych, nic złego, coby nazawsze
mym być pozwolonego - Pozwoły: abyś nicby pozostym
takie może być tylko nasze - Stosunki między państwa
mi nawet najstabilniejszy nadarwiane nie są jakimiś
realnych zasadami etycznemi - Wszystko opiera się
na efektach bakuny i po za jej najgrubsze dążenia nie
wykracza - Spinoza wątpi o nieśmiertelności duszy

W tych okropnych warunkach kiedy wszystko prowadzi
w przepaść do ostatecznego zniszczenia społeczeństwa
, tradycja moralnych i religijnych podstaw
i dewizy, nic dziw że wszystkie choroby społeczne
szeroko się rozwijają i samobójstwa mnożą
się w przerażający sposób - gdyż panny do 18
lat nie znają Religii i niepodokrabiec.
nieznają Za Mąż bez niej — itp okno
prosi —

Ludność całego świata podług wyznań

Statystyka Chrześcian		Niechrześcian	
Katolików	185 mil.	Mahometanów	70 m.
protestantów	105 mil	Starozakon:	6 m.
Greków	80 mil	Batwachwal:	760 m.
Rożnych Sekt	15 —		836 m.
	385 mil		

Trzy główne Europejskie Szczepy obejmują wagol. ludności 247 m. z tych Szczep germański (obejmuje An: glią i Skandynawią) 85.200.000 Słowiański 83.400.000 i Romańs ki 78.400.000 —

Z pomiędzy Języków najbardziej rozpowszechnionym jest Angielski używa go Jako mowy ojczystej 76–80 mil. Niemiecki 48–50. m Francuzki 40–42 mil. Hiszpański 35–40 i Włoski 26 mil. ———

Strategia uczy nas jak poruszać masy, jaki im nadać kierunek dla doprowadzenia do pewnego stanowczego punktu: Taktyka zaś każe te masy doprowadzić do boju — Strategia daje nam cały plan kampanii cały teatr wojny: Taktyka tylko pole bitwy przestrzeń rozległą naiedną lub dwie mile, gdzie Korpusy idą sobie na czoło akcyi odbywają ruchy — Lecz ponieważ, dwie te nauki ściśle łączą się razem bardzo więc często idącą za drugą, przepisy jednej stosowano do drugiej; chociaż przepisy tych dwóch nauk krzyżują się razem i są sobie przeciwne — według Strategii korzystną jest rzeczą zająć środek tułu, podczas gdy nieprzyjaciel przeciwnie według taktyki ten jest to najniebezpieczniejsza pozycyja którą nieprzyjaciel obrał — Marsz boczny czyli flangowy jest niebezpieczny według Strategii — gdy wtaktyce może on być nieraz korzystnym — wzywał go często Fryderyk i nadobrze mu wyszło: Z marszu takiego można nieprzyjaciela uprzedzić można front uformować i akcyę poprzeć odważnie — Jedna przykłady ostrzegają dostatecznie, czemu ostrożność taktyka należy pomieszania tych dwóch nauk — Nie brać przepisów jednej za przepisy drugiej a od dobrej ich kombinacyi zawisła cała pomyślność Kampanii — Powiedzieliśmy iż Strategia uczy nas poruszać masami i nadawać im właściwy kierunek dla doprowadzenia ich do zamierzonego celu — Z danych więc ogólnych planu Kampanii teatr wojny — Strategia przeto zajmuje się wyborem punktów strategicznych, wyznaczeniem podstawy działań, linij operacyjnych, pochodów, dywersyj, zakładów, magazynów, wyznaczeniem miejsc na fortece i tp: o każdem z tych działań mowić będziemy, a naprzód zabawimy się o tem co nazywamy punktem strategicznym — Punkt strategiczny jest ten którego zajęcie przedstawia znaczne korzyści nadalszych działaniach wojennych — W wojnie zaczepnej starać się potrzeba takie punkta zająć a nowojnie odpornej jak najmocniej bronić — W kraju płaskim niepoprzerzynanym żadnemi przeszkodami, gdzie nieprzyjaciel chcąc się posunąć naprzód, musi koniecznie przechodzić pewne stałe miejsca, pewne przejścia, punkta strategiczne są najczęstszemi pomiędzy któremi się dokodzą różne komunikacyje przy tych drogi, przy ujściu rzek — Punkta strategiczne w wojnie zaczepnej są trojakiego rodzaju — albo są one takiemi do których armiery które chcemy zająć i nowoczesne nazywają się przedmiotowe (objectifs) albo tych rozpoczynamy działania nasze i wówczas stanowią podstawę działań (base d'opérations) albo wreszcie miejsca punkta mogące służyć za punkt oparcia postępującemu wojsku, i wtedy połączone stanowią linię działań linię operacyjną — Toż samo ma miejsce w wojnie odpornej, lecz wówczas linije działań zamiast znajdować się przed frontem podstawy działań są wtyle tej podstawy — W wojnie zaczepnej punktem przedmiotowym bywa zwykle stolica nieprzyjacielskiego państwa — szczególniej jeżeli leży w środku kraju, jeżeli jest punktem centralnym, w którym się znajdują wszystkie zasoby kraju; zajęcie wówczas stolicy może zakończyć wojnę — oprócz stolicy takim punktem przedmiotowym może być inne miasto lub forteca; jeżeliby zajęcie tego miasta lub fortecy miało na celu opanowanie znaczney części kraju — punkta przedmiotowe dzielą się na punkta przedmiotowe topograficzne i punkta przedmiotowe manewrowe. Punkta przedmiotowe topograficzne są te o których powiedzieliśmy powyżej — Punkta przedmiotowe manewrowe są te które chcemy zająć, nie ważąc na ich położenie topograficzne, lecz wiedząc działania nasze nieprzyjacielskie i ze względu na jego położenie czasowe, innym to dla okrążenia jego skrzydeł, inż to dla odcięcia go od podstawy jego działań, inż to nareszcie aby przeszkodzić połączeniu się dwóch korpusów dalszego armiey jego z jednym z nich w szczególności. Mianem zaś punkta przez zajęcie których można zadać nieprzyjacielowi najpewniejsze i najmocniejsze ciosy — Góra np: St Bernarda i dolina Aosty nie mają w sobie żadney strategicznej ważności, były nadto potrzebnemi dla Napoleona, gdyż nimi wiodła droga od armat Melasa od Komunikacyi i otaczał Jego prawe skrzydło — W czasie

tych punktów manewrowych i wszystkich ich Zalet cenował Napoleon; są one wprawdzie samey ważniejsze niż punkta topograficzne, bacząc Zastaw pancerKraju należy pobić, zniszczyć jego wojsko, a dotego Zajęcie punktów manewrowe iest niezbędnie potrzebne — punkta topograficzne przyczyniaią Zwycięstwo ale nie decydują rzeczy — Niedosyć bowiem Zaiąć punkta strategiczne trzeba Zniich jeszcze dla nawiększą wygodę korzyść, to jest nie dosyć manewrować dobrze i Zaiąć potrzebne punkta należy jeszcze czynnie działać nie ociągać się ani na chwilę, ponieważ nieprzyiaciel ruchem swoim może wniwecz obrócić to cośmy przedsięwzięli i wykonali wcześnie — Jednemu iak rzecz bidwa wygrana nie wystarcza strategicznym Kadrych nie przynosi korzyści, taki zdobycze strony punkta strategiczne trzeba przynioty, iżeli Zniich nieumiemy korzystać — Wojsko Zaimuiąc iakie punkta strategiczny, rozciąga swoi wpływ swoie działania na całą przestrzeń, znaydniąca się wobrębie tych punkta, to iest cała przestrzeń na którą nieprzyiaciel nie może go uprzedzić w żadnym punkcie, bez narażenia swoich Kommunikacyi lub straty et. — Dayny np. że

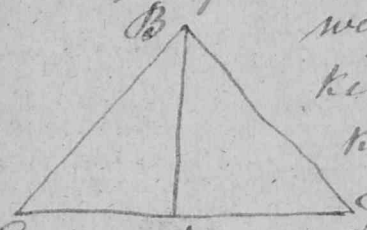

wojsko nasze znayduie się w punkcie A. wojsko przeciwnika w punkcie B. na prostopadłey AB dzielącey CD na dwie równe części — Wtenczas wojska stoiące w punkcie A Zastania całą przestrzeń ograniczoną liniami AC. i AD. i wszystko co się znayduie w tym kącie — gdyż linie AC i AD. są krótsze od CB i BD. przeciwprostokątnych, wszędzie Tedem mogą linię można będzie przeciwnika uprzedzić, jeżeli mianowicie nieprzeciwi się temu — Gdyby albowiem drogi AC i AD były tym razem gorsze, to nieprzyiaciel przeliczaiąc nawet dłuższe linie mogłby nas uprzedzić — iak tego ta dystans pomiarze trzeba obrachowywać, nie tylko zewzględem na długość ale także zewzględem na przeszkody = Jeżeli punkt A np: znayduie się w tyle linii CD. w takiey samey odległości iak B. przed CD. to i wtenczas punkt A Zastaniemy cały tył linii CD. bo AD i AC są równe CB i BD = Jeżeli nieprzyiaciel stoiący w punkcie B obawiaiący nie będzie się zawsze, natenczas sam punkt B. wtenczas stoiący w punkcie A. przy zdjęciu się linii CA zakreśleniem koła, zakreślamy całą przestrzeń zewnątrz koła leżącą — Jeżeli idzie o zajęcie punktu A. którego Kommunikacyia z punktem B. znayduie się wewnątrz trzykąta równobocznego ABD. wtenczas w punkcie A. można będzie nieprzyiaciela uprzedzić, gdyż AC i AD. są krótsze od BC. Jeżeliby zaś nieprzyiaciel zaiął punkt M. którego Kommunikacyia BM. pada zewnątrz trzykąta ABD. wtenczas można go uprzedzić na punkcie B. gdyż AB. iest krótsza od BM. i odciąć mu odwrot i przeciwnie zaymuiąc punkt B. kiedy nieprzyiaciel zaymuie punkt A. mielibyśmy mogli działać iednę wagą koła — Ażeby więc prawidłowie skutecznie, potrzeba przed rozpoczęciem działania obrać podstawę działań — podstawa działań powinna leżeć oparta a kilka punktów strategicznych, w których zgromadzaią się magazyny żywności, zasoby maiątku, i organizuią się rezerwy; Niebezpieczną byłaby rzeczą zgromadzać magazyny do iednego punktu, bo mogłyby łatwo zniszczone zostać od iednego razu; dostawa nawet żywności byłaby wtedy utrudzoną — gdyż wozy musiałyby przebiegać iedną i tąż samą drogą — Punkta które mamy oprzeć podstawę działań, powinny być połączone dobremi Kommunikacyiami pożądaniem nawet byłoby usprzystępnować je, wtedy mogliśmy i dostawienia naszej obronie i niezastrzeżać wojska stanowiącego przez wysyłanie do ich zastaniecia od działań — Obszerność podstawy powinna być odpowiednią długości linii operacyinej, skrzydła iey należy oprzeć o mocne przeszkody lub granice państwa neutralnych żeby przez nieprzyiaciela okrążonemi nie były — Jeżeli

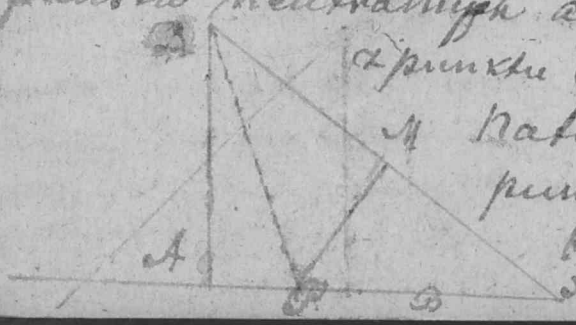

z punktu A chcemy zaiąć punkt, wtenczas nieprzyiaciel dayny A kato stoiący w punkcie B. mogłby nas odciąć nietylko od punktu A ale nawet od całey linii AC wtym więc przypadku dla zaięcia punktu D. powinniśmy odrzucić na przód nieprzyiaciela z punktu B. na punkt np: A. to iest tak dalece

żeby przestąpiła M.P. wyprowadzona ze środka D.K. nieprzyjaciół linij A.D. widocznie
że potencyas nieprzyjaciel niebędzie mógł nas uprzedzić w punkcie A. ponieważ D.C. równa się
A.C. tenże będzie większe od A.D. – Pomiarę więc powiększania się linij działań, potrzeba
rozszerzać podstawę działań, czyli starać się oddalić nieprzyjaciela od jey skrzydeł. – Jest
to prawidło niezmiernie ważne; w kampanij 1812 r. Napoleon nieleżący otoczony pod
Berezyną gdyby pomiarę oddalania się od Niemna rozszerzał swoią podstawę,
odrzuciłoby daleko Korpusa nieprzyjacielskie znayduiące się po jego skrzydłach
Tżeli na przeszkod mimowolnych nie można mieć dość obszernej podstawy, któ-
rejby długość odpowiadała linij operacyjnej, należy wówczas zatożyć niepewną
odległości drugą podstawę; icy przeznaczenie i jey warunki są te same jak
pierwszey – Nayporządniejszą iest podstawa, oparta ogłębokiey rzeki, jeżeli
twierdza na pomoc służów przedmiotowych zapewnią komunikacyą
między dwoma brzegami – Maiąc zapewnioną podstawę i komunikacyę, należy
działać śmiało i szybko w wojnie ruchomey, a w defensywney bronić dostatku
punktów strategicznych – Niemna nie nadaremnie brzegu jak nabrania
granic: chcieć nieprzyiacielowi stawić czoło na wszystkich punktach, przez to
rozrzucony siły, w przerozrzucanemi siłami nie dokazać niemożna –
W kraiu otwartym jak Polska, niepodobna iest prawie wybrania nieprzy-
jacielowi przeyścia granic – ale wkażdy wojnie atoli bardziey nowojnie
narodowey, nie chodzi o to aby nieprzyiaciela nie wpuścić, lecz żeby go nie
wypuścić z kraju – Obrawszy podstawę działań, wyznaczywszy punkta przedmio-
towe, potrzeba ieszcze mieć wzgląd na front działań – Frontem działań na-
zywamy linią jaką zaymuie wojsko naprzeciw podstawy swych działań. Front
działań powinien być jaknayminy rozciągły naywięcey od 10 do 15 mil. a to
dlatego, ażeby korpusa skrzydłowe, mogły we 24 godzin marszem frontowym
przyść na pomoc któremu kolwiek z kąpusów skrzydłowych – Front działań
rawnie jak podstawa, powinien mieć skrzydła oparte, a przynajmniey jedno
z nich, albo o przeszkody naturalne, albo o granice państw neutralnych –
Jeżeli z konieczności jesteśmy mieć oba skrzydła otwarte, należy wówczas
wzmocnić środek linij, zmniejszaiąc ile możności rozciągłość frontu dzia-
łań – W kolei wypada nam mówić o linijach operacyjnych – Linijami
operacyjnymi nazywamy drogi po których przechodzi wojsko idąc od
podstawy do punktów przedmiotowych – Linije operacyjne są rożnego rodzaju
pojedyncze kiedy wojsko od podstawy do punktu przedmiotowego przebiega idąc
tylko drogą, nie dzieląc się na dwa lub trzy oddzielne korpusy – W tedy mowy
nie można się wgrażać, aby cała massa szła tylko po jednej drodze, lecz
dla tego wiele ieszcze dróg pomniejszych ubocznych, byleby nie bardzo od dalo-
nych od drogi środkowey, po których główna postępuie siła – Nazywamy
liniami operacyjnemi, podwojnemi, potrojnemi, wielokrotnemi, te po których
przechodzi Armija w kilku oddzielnych korpusach, bądź to iż te korpusy ma
ią jeden i ten sam cel, bądź też rożne cele – Jeżeli maszerujemy dwoma lub
więcey korpusami, przeciw dwom lub więcey korpusom nieprzyiacielskim
i drogi, linije, po których postępujemy, znayduią się w środku nieprzyiacielskich korpu-
sów, tak iż tatwo korpusy swoje połączyć możemy, i połączonemi siłami na kolwiek
kolwiek nieprzyiacielski uderzyć – wtedy linije te zowią się operacyjnemi wewnę-
trznemi Jeżeli przeciwnie nieprzyiaciel znayduie się na potrzebnie środkowemi,
wtedy linije nasze względem nieprzyiacielskich są linijami operacyjnemi zewnę-
trznemi – Linije dośrodkowe są wtenczas gdy dwa lub więcey korpusów wychodzą
z rożnych punktów podstawy działań, przechodzą rożnemi drogami żeby się
zeyść w jednym punkcie przedmiotowym – przeciwne linije odśrodkowe
są wtenczas kiedy wojsko wychodzi z jednego punktu w masie i dzieli się
potem na kilka korpusów maszerujących w rożnych dyrekcyiach –

Linije operacyjne dzielą się ieszcze na podstawne i przypadkowe – pierwsze
są te po których maszeruią korpusa podstawne, gdy sama Armija podaie
się drogą główną – Linije zaś przypadkowe są te które obieramy wskutek
nieprzewidzianych wypadków, zmuszaiących nas do zmiany pierwszych
linij działań – Wybor tych linij iest naytrudniejszy wymaga szybkiey determinacyi
i dlatego Napoleon starał się przewidzieć ie naprzod przy układaniu samego planu

działań – Linije operacyjne z punktem równoległym wtenczas miąć miejsce, kiedy wojsko maszerując kilkoma dywizyami po rożnych drogach, lecz dywizyje te komunikując się między sobą utrzymują się ciągle na jednej i tej samej wysokości, i w tym samym czasie zdążają do zamierzonego celu – linije działań nazywają się ofenzywne jeżeli wojsko obwiązane jest przebiedz od podstawy swojej przez strzeń kraju, za nim dojdzie do zamierzonego celu – w przeciwnym razie linije operacyjne nazywamy pozycyami – Powiedziawszy co są linije działań i jakie ich rodzaje, zabaczmy następnie jakie są ich przymioty i wady. Najlepszą linią operacyjną jest linija pojedyncza, gdyż mając wiernym punkcie zebrane siły, można skorzystać z każdego błędu przeciwnika, rzucić się z przemagającą siłą na którykolwiek skrzydło oddziału i zniszczyć go nim drugi pospieszy na pomoc – Linije podwojne mogą być dobre kiedy nieprzyjaciel także postępuje na takiej linijach lecz i wówczas starać się trzeba, aby linije nasze były wewnętrznemi, a nieprzyjacielskie zewnętrznemi, bowiem w takim przypadku będziemy władnie wracać wrazie potrzeby nasze siły i zniszczyć pojedynczo jego oddziały – Dla zastawienia takiego ruchu przed nieprzyjacielem, można pozostawić przeciw korpusowi parę dywizyi które go utrzymają nawodzy, korzystając z zwątpienia rzeki i tp: lecz pamiętać potrzeba aby te dywizyje miały wolny odwrót do głównej armii – Linije wewnętrzne nie powinny być ani do tej ściśnięte ani zbyt odległe, w pierwszym razie nieprzyjaciel mógłby na obydwa nasze korpusy równocześnie uderzyć, w ostatnim, mógłby jeden z nich zniszczyć, nim byśmy drugiemu zdołali przyjść na pomoc – Linije podwojne zewnętrzne tem są gorsze, im nieprzyjaciel dynamiczny, im łatwiej przy którym prowadzimy wojnę może nam dostarczyć podstaw – Dla tej samej przyczyny linije doświadczone, po których maszerując łatwo możemy się wspomódz i zastawiamy komunikacyę z podstawą – są korzystne, starać się jednak trzeba, aby punkt zebrania przynajmniej jednego, w którymby nas nieprzyjaciel niemógł uprzedzić, a tem samem; nie dać mu sposobności do krzyżowania po kolei naszych małych oddziałów – Linije równoległe są nieodpowiednie wówczas bowiem trudno wynaleść punkta strategiczne, i nieustannie starać się musiemy o utrzymanie komunikacyi – Niedorzecznością byłoby nas szerzyć po linijach podwojnych nie działania zaczepnemi, lecz linije te są konieczne do ściągania nieprzyjaciela porażonego z jednej strony po przegranej bitwie, pilnować wszakże należy, aby nieprzyjaciel wszędzie odnosił był słabszy, i jeżeli bowiem wstrzymanie nieprzyjaciela nie udałoby nam się cały, mogłby korzystać z rozproszenia naszego i pokonać pojedyncze oddziały – Linije głębokie stanowią skupienie oddziału do którego odwołany, nie w naszej mocy dowodzić je lub przedłużyć, potrzeba jednak mieć na takich linijach kilka punktów oparcia, a nawet jeżeli linije są złożone, należy nie dwie lub trzy podstawy działań, bez zachowania tych ostrożności możemy być wystawieni na niebezpieczeństwo zniszczenia – Oto jest wszystko co można powiedzieć o podstawie i linijach działań, reszta zależy od rożnych okoliczności od umysłowości dowodzącego – Najpierwszą regułą w prowadzeniu wojny jest to aby zgromadzić przemagające siły na punkt stanowczy, zająć go we właściwym czasie i umieć z położenia korzystać; przepis prosty ale do zachowania nietatwy i dla tego być dobrym wojownikiem nie każdemu i dlatego Bonaparte na wrodzonych talentach mógł się stawiać nałożyć pracą i doświadczeniem, które mogą zastąpić brak wojskowego geniuszu, który tak mało bywały do tychczas udziałem — Abyśmy mogli zgromadzić przemagającą siłę na punkcie stanowczym, potrzeba: 1° mieć ciągle inicyatywę czyli podczas działań, a przeto być zawsze panem swoich ruchów i przenosić siły na punkt zamierzony – bo w takim razie wszelkie ruchy nieprzyjacielskiego wojska są niepewne zależnemi od nas 2° Kierować masy na punkta stałe przeciwnie wybór tych punktów zawisł od wielu okoliczności, od przyjaciół, od rozkładu sił nieprzyjacielskich itd: najczęściej takowemi punktami są skrzydła potrzeba zatem starać się obejść nieprzyjaciela skrzydło, a nienawidzie skrzydło potrzeba zniszczenia odcinamy nieprzyjaciela od jego podstawy działań, albo nieprzychamy go najakie naturalne przeszkody np nad nieprzekroczoną rzekę lub na granicę państwa neutralnego. Niedosyć jednak doprowadzić masy do stanowczego punktu, trzeba jeszcze umieć poprowadzić je we właściwości: ta sztuka strategiczna zależną jest od taktyki; czyste punkta którego każdy byłoby ważnemu

pod względem strategicznym, jest niepodobnym do zajęcia ze względem taktycznego, iak raczej punkt stanowczy taktyczny, może nieprzyniesie żadnych strategicznych korzyści, ieżeliby zaś nadto zaięty przeważaiącemi siłami punkt stanowczy, tak pod strategicznym iak pod taktycznym względem — Zwycięztwo nawet nas byłoby niezawodnie i korzyści wielkie — Dajmy np. że linija AB. wyobraża naszą linią nieprzyiacielską natomiast skrzydło A opatrzone iest cwzgorza mniey więcey wzniosłe, przypuśćmy że komunikacyia nieprzyiaciela z podstawą działań odbywa się po linij BD. i że stąd strony spodziewa się posiłków — w tym przypadku zdawałoby się że ze względu na położenie plan bitwy nadawałby się ze wzgorza A. z punktem stanowczym bo przez ich zaięcie panuiąc nad całą okolicą moglibyśmy łatwiey nieprzyiaciela, lecz ieżeli przewidzimy nasz zamiar, mogą wzgorza osadzić, zaięcie ich trudnem uczynić, odniesione nad nim zwycięztwo kosztowałoby nas wiele, a ieszcze mielibyśmy stanowczym, bo nieprzyiaciel mimaiąc komunikacyi zagrożonych mogłby się cofnąć w porządku, tedyby posiłki i z przeważaiącemi siłami nowe rozpoczęłe walkę — wzgórza zatem w tym przypadku byłyby punktem taktycznym a nie strategicznym, gdy dragi punktem nieprzyiaciel utrzymuiąc swoią komunikacyią byłaby punktem strategicznym lecz nie taktycznym — O ile korzystną iest rzeczą uderzyć na tył ciekawiey skrzydło nieprzyiacielskie, a tyle byłoby niebezpieczeństwem uderzyć na oba razem — wpadłszy do wnętrza nieprzyiacielskiego systemu linij teoretycznych, i nieprzyiaciel maiąc swe siły zebrane w punkcie środkowym, mogłby nasze oddziały pokolei wygnieździć — Zdarzyć się może iż punktem stałym przeciwnika iest środek iego linij, ieżeli postępuie frontem rozwiniętym całemi oddziałami, nieowspieraiącemi się wzaiemnie; przetamawszy zaś czas środek linij, rozdzielimy siły nieprzyiacielskie nadwie części oddzielone, które pokolei z łatwością zniszczyć możemy — W wojnie niemało zależy na zwiedzeniu, oszukaniu nieprzyiaciela co do naszych ruchów i zamiarów, wozem oddziały partyzanckie, zagrażaiące iego komunikacyiom i ostaniące ruchy nasze, wielce są przydatne — Cała siła Wojskowa spoczywa na jedności, na tey harmonij iaka pomiędzy wszystkiemi iego częściami panować powinna — po przegranej bitwie jedność ta rozrywa się, harmonija znika — należy więc wówczas zwycięztwa umieć korzystać, i ani iednej chwili nie stracić naprożno — Lecz wszystkie te przepisy byłyby nieprzydatne, gdyby do ich wykonania nie było ludzi energicznych — Nie by się zdało zgromadzić w punkcie stanowczym przemagaiące siły, na ceby się zdało wystawić np 10,000 przeciw 8000 nieprzyiaciela, ieżeli te 10,000 nie dotrzymaią placu

[redacted]

— Marsze na wielką skalę iak np Marsz Hannibala do wnętrz Napoleona przez górę St.o Bernarda dla odcięcia Melasa, lub w 1805 r przez Donawerth do Ulmu; do strategii należą: podobne marsze są tym samym co linije operacyine, maią na celu przeniesienia mas na punkt stanowczy, stąd też wszystko wojny powiedzieli o linij działań; stosuje się do marszów uważanych pod względem strategicznym — Logistyka czyli nauka uporządkowania wojsk w pochodzie, rozkład kolumn zapewnienie komunikacyi, wyznaczanie celu do którego kolumny dojść mogą do zamierzonego punktu, jest ież nauką podrzędną i wyłącznie przywiązaną do stanu głównego — Ponieważ iednak do porządku i dobrego rozkładu marszów, zależy wykonanie planów strategicznych, nie od rzeczy więc będzie powiedzieć ogólne nasze zdanie o tey nauce — przy tak być zastanowiony się nad nią obszernie — Nie raz mieliśmy sposobności prawa działania wojny; niezmiernie wiele na tem zależy, aby kolumny stanęły na zamierzonym punkcie w oznaczonym czasie, potrzeba więc dobrze obwarować długość drogi iaką ma przebyć każda kolumna, poznać stan tey drogi, czy wymaga iakiey naprawy, ile na to potrzeba czasu, iakie kolumna w marszu napotkać może przeszkody, czy one są naturalne lub sztuczne taktyczne czy trudne do przezwyciężenia, a nakoniec oznaczyć chwilę w którey kolumna wymaszyć powinna — ponieważ porządek marszu zawisł od obliczenia czasu potrzebnego do przebycia drogi i od przestrzeni iaką zaymuią kolumny — dobrze więc: działa niektóre szczegóły potym względzie — i tak —

Człowiek zajmuie w szeregu	0.50 metra	Laweta zaprzężona 6.ma końmi	17.00.
—— wozowy z woźnicą	0.50.	—— 8.mio funtowa ——	4.20.
—— bez woźnicy	0.32	—— zaprzężona 4 końmi	12.20.
—— za Okopem	1.00.	Wóz Amunicyiny ——	4.00
Koń w szeregu ——	1.00	—— zaprzężony 4 końmi	12.00
—— w Rocie ——	2.60	Koley dział i Wozów —	1.30
—— w Zaprzęgu —	4.00.	Działa uparkowane maią odstępu	3.25.
Laweta 12. funtowa z działem	5.00	odstęp między działami a pierszym rzędem wozów	11.00 mt

Odstęp między działami Zaprzężonemi w szyku bojowem 18.00
odstępy między oddziałami wojska są następujące:
pomiędzy batalionami w szyku bojowem — 16.00
— w kolumnach ścisnionych 12.00
pomiędzy szwadronami — 10.00
— pułkami Kawaleryi — 15.00
— brygadami od 20.00 do — 25.00
— dywizyjami — 50.00
— bateryjami — 15.00
odstępy w czasie Marszu:
pomiędzy szeregami piechoty — 1.00
— Kawaleryi 1.00
— Wozami i działami — 1.00

Obliczeni czasu w jakim w rożnaitem rodzaiu przebiegaią przestrzeń — Piechota robi krokiem zwyczajnym na minutę 76 kroków i przebiega — 50.00
podwojnym 100 kr. na minutę i przebiega 65.00
pospiesznym 120 kr: — 78.00
podróżnym 85 do 90 — od 55.00 do 58.00
Kawaleryia stępo 70 kr. na min: i przeb: 100.00
— kłusem 120 kr — 240.00.
— galopem 190 kr — 300.00

Działa i Konwoje przebiegaią podobne rawnej 3000 metrów na godzinę, godziny czasu trzeba aby 300 najprędzej stanęły

W marszu kolumnowym starać się należy, aby postępowanie w porządku, stanęli na czas określony, i w potrzebie szybko front rozwinąć bądź naprzód bądź w tył. — W szykowaniu kolumn po marszu zawisło od tego, iakie zamierzamy osiągnąć; liczba zaś kolumn i rodzaiu broni składaiących każdą kolumnę od rożnaitych okoliczności — kolumny nie powinny być zbytnio głębokie bo w takich trudno utrzymać porządek i uszykować i szybko do boju; nie powinny być zbyt wielkie, bo trudno ie wtedy zawsze utrzymać w rządności — Armia np stu tysięczna nie może w jednej kolumnie postępować kolumnie: Napoleon w prawdzie w 1812 idąc gdzie Moskali mocno postępowali kolumnie: Napoleon w prawdzie w 1812 idąc gdzie Moskali mocno
kolumnę wynoszącą do 120,000 za-
dających do Smoleńska, prowadził jedną kolumnę postępowała druga wynosząca 40,000 i chociaż nie obawiał się aby Moskale pokoi zwrócić się mogli i na czoło pierwszej kolumny uderzyć zawsze jednak postępując w tak wielkiej masie popełnił błąd — trudno było dla tey masy dostateczyć żywności — Kolumnę w odwrocie tysiącami Armia rabować zgubi — Lepiej nie maszerować kilka kolumnami, ale każda z nich powinna być dość mocna do oparcia się przez jakiś czas przynaymniey nieprzyjacielowi, chyli rzadszey odległości między kolumnami, mogły bystro na siebie uformować się do boju postępować
kolumnami, i zby mogły maszerować wygodnie, uformować się do boju w krótszym czasie i w razie potrzeby wspierać się wzaiemnie. Nadewszystko należy aby drogi równoległe po których maszerują kolumny, nie były przedzielone rzekami górami i t.p: Sprzeczne przeszkody te mogą nam uczynić nie mamy przystępu, jeżeli znayduią się na takich liniach po których postępują kolumny. — Dla zapobieżenia zbyt kolumny w marszu należy wysyłać nawszystkie strony rekonesanse zdolnych dywizyi wozowe, któreby nieprzyiaciela i uprzedzały o jego zbliżeniu — Przepisu tego pilnował Napoleon, niekiedy nawet wysyłał Kawaleryią a kilka marszów przed korpusem — Maszerując przeciw nieprzyiacielowi naprzód, silna Awangarda powinna poprzedzać kolumnę — Obowiązkiem tey awangardy nietylko nieprzyiaciela, dawać znać o zbliżaiącym się nieprzyiacielu, ale nawet zaięte rozchodzić się przepisy: iak nagwoździ, masły, misie i t.p: gdyby one były przez nieprzyiaciela zaięte starać się wyprzeć gdy stanęły i wstrzymywać dopóty, dopóki główny korpus nie zaymie nadaiącey pozycyi — Z takich braci składać się ma Awangarda: z piechoty z Kawaleryi czy z obu tych braci i artyllerii, to od miejscowości zawisło; na gruncie płaskim, mocnym może awangardę złożyć z Kawaleryi, na gruncie górzystym z piechoty, dodaiąc mały oddział Kawaleryi do robienia posyłek — od miejscowości również zależy iaki między Awangardą a korpusem zachować przedział; na gruncie równym, jeżeli awangardę stanowi Kawaleryia, przedział ten może być znaczny, mniejszy zaś na gruncie górzystym, gdzie łatwo przygotować zasadzkę — W ogólności przedział nie powinien być ani zbyt wielki, ani zbyt mały; w pierwszym razie awangarda miałaby być odcięta i zniszczona; w drugim wiadomość o zbliżaniu się nieprzyiaciela nie byłaby dana dość wcześnie i czas do uszykowania się potrzebny głównemu korpusowi byłby za krótki — To samo, cośmy powiedzieli o awangardzie stosuie się do Arrieregardy w odwrocie — Ta ostatnia nawet nieraz większą iak Awangarda powinna mieć siłę, ponieważ pokonany nieprzyiaciel staraiąc się zmieszkim, zuchwalszym, i następnie na osłabionych z gwałtowności, aby im odsiecz Bóg dodał — Jeżeli marsz iest flankowy, i nieprzyiaciela spodziewamy się z boku często i tył kolumny są stałemi punktami, należy przeto mieć awangardę i arrie-

gardę można, a oprócz tego na bok wysyłać małe oddziały. Dla obserwowania nieprzyjacielskich poruszeń - oddziały te mogą być małe; bardzo wszakże należy, aby artyllerya i pułki rezerwowe zastąpione były w marszu flankowym piechotą lub kawaleryą, i maszerowały w miarę jak najmniej rozrzuconym na atlas; dlatego to w Armacie artyllerya maszeruje zwykle wtyle kolumn w rezerwie zaś najczęściej - Podczas flankowego wyrażnie natarcia nieprzyjacielskiego, awangarda i arrièregarda wysuwają się naprzód i zasłaniają rozwinięcie korpusu - Gdyby zaś pomimo wszelkich ostrożności, korpus ten nagle został napadniętym, iż niemiałby czasu do rozwinięcia się, należy wysłać przeciw nieprzyjacielowi dywizyę maszerującą najczęściej, skazować nimi jak najsilniejszy opór poświęcić jednak, byleby głowną siłę od stanowczego uchronić klęski - Takie są ostrożności do zachowania, gdy postępujemy w bliskości nieprzyjaciela; maszerując zapodał, ostrożności te nie tyle są potrzebne, a najwięcej idzie o to aby postępował szyko i zachował potajemnie kierunek marszu; na nic byłyby wszelkie najlepsze rachuby i zamiary, gdyby nieprzyjaciel powziął o nich wiadomość i miał czas dla ich zniweczenia obmyślić stosowne środki - O Odwrotach To czasmy powiedzieli o linijach operacyjnych przy postępowaniu naprzód, to samo i o odwrocie zastosować się daje. Można wojsko wcześniej cofać się: 1mo albo całą massą po jednej linij; 2do albo po jednej linij, ale we wschody, postawionych mniejsze lub większe między korpusami od stóp-; 3cio albo po kilku drogach kilkoma kolumnami, utrzymując je najczęściej wszystkie linije są równoległe; 4to albo po linijach dosrodkowych, gdy wycofujemy się po różnych drogach, ale dążymy do jednego punktu dla połączenia sił naszych. 5to albo nakoniec po linijach odśrodkowych - Tego czasmy powiedzieli o linijach działań, łatwo domyślać i sami ich za korzyści lub wady w razie odwrotu - Z tak odwrot pojedynczą drogą masami, jest najlepszym; jeżeli niepobici cofamy się do punktu strategicznego dla stoczenia bitwy, lub jeżeli spodziewamy się posiłków, cofamy się w kierunku skąd przybyć mają - Odwrot pojedynczą drogą we wschody robi się dla uniknięcia zamieszania między kolumnami a szczególniej między taborami - odstęp między tak postępującemi kolumnami nie powinien być wielki, szczególniej jeżeli się spodziewamy natarcia nieprzyjacielskiego, jak się zdarzyło Napoleonowi cofającemu się z Moskwy - Dosyć aby odstęp ten był na kilka godzin marszu, jeżeli np. pierwsza kolumna wyruszy o 10 godzinie, druga powinna wyjść o 2. trzecia o 6ej i t.d. i naczej każda kolumna mogłaby być osobno policzoną niby druga idąca na czoło - Popełnili ten błąd Francuzi w retyradzie z pod Moskwy, jedynie przytomność dowódców nadzwyczajna waleczność żołnierza a może i rozpacz uratowały wojsko od całkowitej klęski - Odwrót w kolumnach podrzędnych równoległych, możebny dobry, jeżeli drogi nie są zbyt od siebie oddalone, a komunikacyje między niemi częste - Odwrot po linijach do środkowych nie był dogodny nigdy nie tyle znajdują się korzyści na pozycyja, nakłonny połączywszy siły, można nagle stoczyć z nieprzyjacielem bitwę. Odwrot po linijach odśrodkowych, uważając go pod względem czysto wojskowym jest najniedorzeczniejszym, i jest to prawie rozsypka wojska, trudno go wówczas zreorganizować, i pojedyncze oddziały mogą być do szczętu zniszczone - Odwrot taki może być jednak korzystnym, jeżeli jesteśmy w kraju własnym, jeżeli wojna jest narodowa, bo wtedy każdy oddział powiększają się powstaniem może w krótkim czasie armię uzbroczyć korpus - Takie są przepisy, których należy się trzymać przy odwrotach, chociaż pomysły ich mistrzów zawiść i zazdrość od tysiącznych okoliczności moralnych a nawet od przekonań nacznego dowódzcy - Wojsko nasze odwrót po kraju własnym, można odbyć z łatwością, a przynajmniej bez wielkiej straty - W kraju zaś nieprzyjacielskim jest on trudniejszy, im wojsko nasze zapuszczone wgłębia, im kraj uboższy, im ludność mieszkanie ożywiona duchem nienawiści i miłości ojczyzny, nieprzyjaciel wtedy na chwila napotyka nowe przeszkody, i każdy krok krwią okupywać musi; Zrzeszeni partyzanci mieszkający za rodzyskiego kraju, są najstraszniejszymi; mieszkańcy opuszczając domy, kryjąc się po lasach z dobytkiem i żywnością, mniejszą przynoszą nieprzyjacielowi szkodę; a tak osłabiony częstemi i śmiałemi napadami partyzantów, wyniszczony głodem i niewczasem, zmuszony wkońcu zostaje złożyć broń, lub stać się ofiarą sprawiedliwej zemsty - Przeprawa przez Rzekę Wybór punktów w których rzekę przechodzić mamy, należy także do Strategiy, bo punkta te zawisły od ogólnego planu kampanij i od linij operacyjnych; linije operacyjne powinne być skierowane, jak widzieliśmy na punkta Strategiczne, ważne albo pod względem topograficznym, albo ze względem na rozpołożenie siły nieprzyjacielskiej; jeżeli więc punkt przejścia rzeki znajdują się na linij Strategicznej, a zarazem dogodnym i jest według taktyki punkt taki jest do przejścia najodpowiedniejszym; jeżeliby zaś przejście takiem nie było lub trudnem i pozycyja przeciwnego brzegu niedogodna do rozwinięcia kolumn potrzeba przejścia uskutecznić powyżej lub poniżej, ale zawsze niezbyt odległe od

linij strategicznej – przeyscie rzeki w obliczu nieprzyiaciela, iest iedną z naytrudniyszych ope-
racyi woiennych, zazwyczay nawet niepodobne, skoro nieprzyiaciel nieprzedzony zostat o mieyscu
przeprawy i przedsiewziął do oparcia się środki, potrzeba może uwadzić nieprzyiaciela niektoremi
ruchami strategicznemi ale i fatszywemi atakami iak naprzód Mazurem przeciwdziałaiąc Renu pod
Strazburgiem, aby sily nieprzyiacielskie rozdzielić i przeszkodzić zgromadzeniu ich naprzeciw na
nowozy – Brzeg z ktorego przechodzimy rzekę, powinien być choć Catkowicie wzniosły w stosunku do brze-
gu przeciwnego, ato dla oczyszczenia brzegu przeciwnego ogniem działowym, oczyszczeniu to
będzie tatwiyszie i przeprawa mniey trudną, ieżeli brzeg nieprzyiacielski przeprawy iest rowny
uważaiąc go ze strony przeciwney, ieżeli pęd wody nie iest zbyt mocny ani rzeka zbyt szeroka
przeprawa powinna być szybka; zamierzaiąc iż należy wyprawić na drugi brzeg oczę-
woyska nastatkach, odeprzeć oddziały nieprzyiaciela, opanować wieś lub miasto znay-
duiące się w pobliżu rzeki, i zaraz się natychmiast budową mostu – W czasie budowy
mostu należy statkami przeprawić ciągle na brzeg przeciwny nowe oddziały, ażeby
by oddział naprzód przeprawiony nacieszył, i nieprzyiaciela do cofnięcia się zmu-
sił, zabezpieczyć most ze strony spadku rzeki od statkow palnych, zastawiaiąc
go Szpicami, palami, lub też statkami zatrzymanemi na kotwicy, anakoniec ka-
żąc się budową szańca przedmostowego – przedsiebiorąc zatem przeprawę należy:
1mo poznać brzegi rzeki i Jey brzegi, czy one są płaskie, wzniosłe, skaliste, otwarte lub
zarosłe lasami, czy koryto rzeki iest proste lub wężykowate – Rzeka ktorey koryto
proste a brzegi zarosłe lasem, iest do przeprawy naytrudniyszą 2mo Uważać należy
czy mieina innych rzek pomniejszych wpadaiących do rzeki, ktorą przeyść mamy
czy te wyścia z naszey strony – Wyścia będące z naszey strony w gorze rzeki, ułat-
wiaią przeprawę, ponieważ na tych pomniejszych rzekach można miast przygotować
lub materyiały przysposobić; takież same wyścia ze strony nieprzyiaciela daią mu sposo-
bność do przygotowania materyiałów na zniszczenie mostu – 3mo potrzeba wymierzyć
szerokość i głębokość rzeki iakatże oznaczyć brody – Kawaleryia może przebyć brod
nacztery stopy głęboki, dla piechoty brod mięcy nad 3 stopy nie powinien przenosić
4to/ wymierzeniu się o liczbie statkow naydawszych, ile naraz można pomieścić ludzi
5to/ Rozpoznać czy w bliskości przeprawy znayduią się iakie miasta lub wsie, iakaia
ludność, ile w nich statku, ciesli i iakie można znaleść materyiały do budowy mostu
znaiomość te potrzebne nowoyrie rozczepuią, zatym koniecznie wszystkie odpowiedzi, gdzie
trzeba wszystko przewidzieć i wszystkiemu zapobiedz, abynas nieprzyiaciel niezbiegł – Nie-
rzeczonością bezpieczeństwa wszystkich punktow przeprawy ieżeli zwłaszcza liczba ich wielka
i rozpraszać tym sposobem siły – Chcąc wszystko zabezpieczyć niebyśmy zwątpawać niemogli –
Naylepiey w takim razie obrać punkta głowniyszie asadzki iednakowemi oddziałami, przepraw-
dzić statki na swoy brzeg, zgromadzone siły trzymać w pogotowiu do dania pomocy
na zagrożonym punkcie, urządzone wzdłuż rzeki sygnały na zapalenie ognia w dzień, a
nocnay porą ze strzałą, wskażą łatwo niebezpieczeństwo strony zwrocić się nieprzyiaciel, i gdzie za-
mierzył uskutecznić przeprawę – przeyście rzeki wodnoraźne, wymaga wszystkich
ostrożności; potrzeba nawczas przeprawić nasamprzod park i tabory do linii:
mia zamieszania, ieżeli czas na to nie wystarcza spalić je zniszczyć – Głowny kor-
pus zadzyna przeprawę pod zasłoną mocney arierguardy i zostawia część pewną
woyska aby ułatwić arierguardzie wycofanie, a arierguardy obowiązkiem nieprzy-
iaciela wszelkiemi sposobami wstrzymywać, przynaymniey do nocy co nawczas prze-
prawa tatwiyszą. – Woysko przeprawione powinno rozwinąć się natychmiast
na przeciwnym brzegu i z nasypanych bateryi razić nieprzyiaciela – Odwrot
iest zawsze trudniyszym ieżeli nieprzyiaciel nietylko zbyty ale i z przodu zagraża
iak się to zdarzyło nad Berezyną – Nawczas Duchowalstwo iest iedynym sposobem
napaść nayblizszego nieprzyiaciela z bagnetem i pobić go – ale iest nayspokoyniey-
rada iaką dać można w tym razie; Zasady sztuki woyennej nakazuią podanego
położenia Minkać przez zabezpieczenie skrzydet podstawy działań, oddalaiąc od nich
nieprzyiaciela, w miarę posuwania się naprzód – Dywersyie i Demonstracyie
Nazywamy dywersyią wysłanie mniey mocnego korpusu wbok lub wtył głowney
teatru woyny dla sparaliżowania działań i zatrzymania znaczney siły woyska nieprzy-
iacielskiego gdy tymczasem z całemi siłami uderzamy na punkt głowny – Dywersyie
używaią się także do zwiedzenia nieprzyiaciela, do zakrycia prawdziwego zamiaru
gdy chcemy zadać mu cios ostateczny – Dywersyie niebezpieczne przeciw czynnemu
nieprzyiacielowi, mogą bydź iednak korzystne, ieżeli korpus wysłany do zrobienia
Dywersyi nadobny punkt oparcia i może wstrzymać korpus nayrnniey dwakroty liczniey-
ieżeli robi się powietrzu przyiaznym, gdzie stanowiący ie korpus może się prawie wszy-
i wyprzeć liczbą nawet nad nieprzyiaciela przewagę – taką dywersyię wykampa-

1809 r. stanowił Korpus Poniatowskiego, wtey armie innemy myśli zastawił go Napoleon w Polsce 3 Dywizyi by Poniatowski uwiadł bystrzejszego rozsądku byłby ojczyznie i Napoleonowi milsze oddał przysługi
Do podobnych dyspozycyi należy Wystawienie Dwernickiego na Wołyń - Smutny koniec Dwernickiego nie dowodzi bynajmniey, iż Dyspozycye nowagnie narodzonej niemogą przynieść korzyści - Cokolwiek przyczyną nieszczęsnego Dwernickiego, czy iego własna wina, czy fałszywe rozkazy iakie odebrał, nie tu iest miysce rozbierać - Do Dyspozycyi należą także Demonstracye większe maiące na celu uwiedzenie nieprzyiaciela i nadanie iego Masom fałszywego kierunku, bądź to przy rozpoczęciu, bądź w czasie Kampanii, robią się przez fałszywe składanie magazynów, tworzenie mostów, koncentrowanie się w pewnych punktach i t.p. gdy chcemy działać w punktach przeciwnych, Demonstracye mniey iak up. ściągnąć nieprzyiaciela uwagę na punkt dla nas podrzędny iak up. okazuiąc chęć zagarnięcia pewney prowincyi aby przez to skłonić go do rozdzielenia swoich sił i ustawienia się na punkcie stanowczym; nareszcie przypuszczaiąc w czasie bitwy fałszywy atak na skrzydło dla odwrócenia nieprzyiaciela uwagi w tę stronę - Demonstracye zatem muszą być prawdopodobne ta iest powinny być robione w punktach mniey więcey ważnych dla nas pod względem strategicznym, lub taktycznym, nieraz bowiem fałszywy Attak może zamienić się na prawdziwy, nastawanie więc na nasze mogy bezskorzystnem niebędzie, możemy także wzmocnione punkta - Ażeby Demonstracye udać się mogły, potrzeba i nasze znać Charakter przeciwnika, nie każdym Generałem można podobnych probować - O ile demonstracye są korzystne dla strony działaiącey, zadaiąc, atyle są szkodliwe dla strony działaiącey odpornie, zmuszonej stawiać swoie ruchy do ruchów nieprzyiacielskich - Zawsze, trzeba się dobrze zastanowić ieżeli iest punkt nayważniejszy dla nieprzyiaciela i poznawszy o tem nieprzyiaciel albo będzie postępował według przepisów sztuki wojennej i nawzaiem znaydzie nas w pogotowiu na punkcie stanowczym, albo odstąpi od tych przepisów, a tem samem popełni błąd z którego powinniśmy skorzystać - Każda Demonstracya powinna być zrobiona na punkcie dość odległym od głównego Attaku, ażeby siły nieprzyiacielskie zwrócone na strony demonstracyi, nie mogły powrócić na czas do dawniejszey pozycyi - Ponieważ demonstracya iest tylko fałszywem attakiem, nie zas głównem działaniem, oddziały przeto mające dla zrobienia demonstracyi nie powinny być zbyt nieliczne - Do zrobienia Demonstracyi mogą służyć oddziały partyzantskie lecz należy ie złożyć z ponayniejszey części z kawaleryi lekkiey i ze strzelców, ażeby łatwiey mogły dotrzeć nieprzyiaciela zagrażać iego Komunikacyom zabierać Konwoje niszczyć magazyny i t.p. Łatwo im tego dokazać, łatwo nawet dowiedzieć się o nieprzyiacielskich ruchach - Dowódzca partyzantów nie powinien nigdy zapominać, iż iego iest obowiązkiem uwodzić nieprzyiaciela i unikać go ciągle - nie należy mu zatem stawiać stanowczey walki, ani długo podobney okolicy przebywać; stanie się tym straszniejszym ieżeli na rozmaitych punktach okazywać się będzie, ieżeli rozsiewaiąc około siebie fałszywe pogłoski nieprzyiaciela uwagę - Jednym słowem dowódca partyzantów, powinien być rozważny, ostrożny i przedsiębierczy, powinien umieć korzystać z każdey sposobności postępować za nieprzyiacielem cicho i skrycie, uderzać szybko i znienacka -

Magazyny oprócz przedmiotów poprzednio wskazanych, należy jeszcze do strategii wybór punktów na których mają się zakładać magazyny - Zapewnienie żywności dla wojska iest nayważniejszym warunkiem szybkiego i porządnego marszu - Niewiemy iakim sposobem starożytni żywili swoie armije, szczególniey prowadząc takie liczne tłumy iak Xerxes i Dariusz - Użycie do dostania żywności wyprzedzaiących niewolników pod zasłoną lekkiey jazdy i piechoty - W ostatnich czasach aż do rewolucyi francuzkiey zakładano liczne magazyny i przy armii przy podstawie działań, mianowicie przy rzekach przy których się drogi w porteczkach zgiętą nieregularnych zabezpieczonych od napadu - Oprócz głównych magazynów, zakładano mniejsze na linii działań stosownie do potrzeb wojska, a nareszcie nadzwyczaynie zaiętym przez wojsko, te ostatnie iako czasowe, zaopatrywano tylko na dni Odm lub dziesięć - Zakładanie podobnych magazynów utrudniało nieznacznie poruszenie wojsk, zmuszonych ie zostawiać, do których stosować marsze samo nakoniec założenie magazynów uprzedzało nieprzyiaciela o dalszych zamiarach - W wojnach rzeczypospolitey francuzkiey niezawsze był czas magazyny zakładać - nakładano więc na kraj zaięty rekwizycyie o dostawę żywności; ruchy wojska stały się przez to szybsze i nietyle od magazynów zależne - W wojnach iakie niedawno Napoleon prowadzący liczne armije i w dalekie kraje, niepodobna było otrzymać regularnych dystrybucyi żywności, dozwalano też żołnierzowi żywić się własnym przemysłem, stąd powstały zmarnowanie i rabunki, które niemal zamieniły się w system niepozwalaiący dezorganizacyi wojska, i zniszczaiący mieszkańców nawet przyiacielskiego kraju, przy mieszanych krzyż

zekopywać czasoby – Skutków tego postępowania doświadczył Napoleon we Rossyi zkąd
ludzkości" wiąz i dobrze zrozumiany interes mi nakazuią używać podobnego sposobu żywienia
wojska – który z dwóch drugich jest lepszy magazyny czy rekwizycyie trudno wyrzec bezwątp-
nie, naylepiey iest nieprzymuszywać się ani do iednego ani do drugiego wyłącznie, lecz
stósownie do okoliczności obu razem razem używać – W krajach ludnych i żyznych
można utrzymać wojsko za pomocą rekwizycyi regularnie wybieranych, można
nawet rozkochować dzieci" tego powiatu i miastecznych i natożyć mieszkańców obowią-
zek dostarczania żywności za mygradzeniem; środki tejednak nie są dostateczne, nie
mogą zaradzić wszystkim potrzebom zdarzyć się może w dziesiątym magazynie. Sta-
tego też w krajach nawet ludnych i żyznych całkowicie bez magazynów obejść się
niemożna – W krajach ubogich i niludnych zakładanie magazynów iest koniecznie
Oprócz tego należy mieć pewną liczbę wozów natadowanych żywnością do iednej
tych wozów iest osobny rodzaj wojska nazywany pociągiem. Obrachowano iż do kaz-
dey dywizyi potrzeba wozów 120 i dzisiaich postugi wystarcza 1 batalion pociągu z trzech
kompanij złożony – Prowadząc wojnę w kraiu nieprzyiacielskim, a tembardziey w kraiu
wyleiaiącym się nawałność, maią tem więcey trudności w dostawieniu żywności, czy to na
konsumpcyie wojska czy to do magazynów, każdy nawozem transport trzeba eskortować
mocnym oddziałem, atem samym nieustannie rozrywać siły i muzyi wojsko; dostawa
nacoet iest prawie niepodobną, iżeli partyzanci dobrze robią swoią powinność, nie
przyiaciel głodzony i nękany niemoże przedsiębrać pochodów dalekich i śmiałych, ma-
si ustawicznie myśleć o zaopatrzeniu magazynów, o utrzymaniu z nimi kom.
munikacyi i zasłonieniu ich od napadu – Jeżeliby mu udało się oprzeć i dno skrzy-
dło o morze lub rzekę, dostawa żywności łatwiejszą, ale i w takim razie
nieuchroby zaniedbywać magazynów lądowych, bo ta pozycyia iest tylko chwilo-
wą, wojsko musi postępować dalej, atem prędzey lub pożniey komunikacyia z
morzem lub rzeką zostanie przecięta – O twierdzach uważaiąc ie pod względem
strategicznym – Twierdze znayduiące się wewnątrz lub na granicy kraiu do któ-
rego zaimierzamy wkroczyć, muszą koniecznie wpływać na ogólny plan kam-
panij, i uważaiąc ie pod tym względem należą one do nauki Strategii – Wśród
dawnieyszych czasach za wielką wagę przywiązywano do fortec; nay mnieysze twier-
dza wstrzymywała nieraz całą armiią; przed zdobyciem nieśmiano posuwać
się daley, i niekiedy kilka takich znaydowało się nadrodze, wojsko postępowało kolwiek
kroku, tracono przy zdobywaniu miesiące i lata, a od zdobycia lub obrony zale-
żała często cała sława dowódzcy – Zdobycie fortec przed udoskonaleniem artyllerzyi nie-
imało przedstawiało trudności, prosty mur z cegły, który dziś na gruzy zmienić
można, stawał się wtedy wielką przeszkodą, i tatwo sobie wyobrazić ile zdoby-
wanie utrudzało marsz wojska – W ostatnich czasach, chociaż przez udosko-
nienie artyllerzyi i fortyfikacyi zdobywanie fortec stało się mniey trudnem, ztem wszystkiem
zdawałoby się dogodniyszym omijać ie raczey, niż tracić na zdobywanie czas, którego
zmarnotrawienie sprowadza często nieprzewidziane szkody w działaniach wojennych
Zdaie się iż ostatni system nieiaby był istotnym – Twierdze silnie zorganizowane nie-
przyiaciela, powinno być każdey wojny celem, fortece prędzey lub pożniey muszą
się poddać; na cóż więc tracić czas i narażać się przy zdobywaniu ich na straty? Są
iednak przypadki, gdzie fortecy nieprzedstawia ominąć, gdzie iey pozostawienie stało-
by się zgubnym dla postępuiącego wojska – Jeżeli np przechodzimy iakąś wielką
rzekę i chcemy posuwać się daley, powinniśmy zdobyć fortecę nad brzegiem tey rzeki
lub wodzistości leżącą, wzięcie iey bowiem postawi nietylko zapunkt oparcia się
w razie reyterady, ale nawet zabezpieczy przeprawę, iżeli zwłaszcza przez zajęcie
fortecy staniemy się panami dwóch brzegów rzeki – Duseldorf np pomógł wiele Jen
Jourdan do przeyścia Renu w kampanii 1796 r. – Nowagni Kaiserey iżeli niekiedy
można posuwać się daley bez zdobycia twierdz położonych na punktach Strate-
gicznych, potrzeba przynaymniey ie obledz, inaczey moglibyśmy utracić Komunika-
kacyie, i nawet wojsko na ich dostatek żywności, mianowicie iżeli kray w którym
postępuiemy iest tak ubogi, iż ponim zapomocą rekwizycyi bytoby trudno wyżywić się
mierza – W kraiu otwartym budowanie fortec wielkich na punktach Strategicznych, może
być korzystne; lecz w kraiu górzystym nawet i mała forteca stać się może przydat-
ną, iżeli skrzyżowania komunikacyi, które nieprzyiaciel musi przebywać – W r 1800
mała twierdza Ehrenbreitstein o mało nie zatrzymała całey armij Napoleona w dolinie
Renu – Ażeby fortece stały się w użyciu nowagni odporney, powinny być umie-
szczone w miejscach skutecznych, Forteca którą nieprzyiaciel może obeyść bezkarnie

albo poprzestać naciąg oblężeniu przez mały oddział wojska, niebyłoby nieprzynosić korzyść ale odbiorem tej ciężka wagi, i osłabia armiją czynną, gdyż dla obrony fortecy potrzeba pewny oddział armiji zamknąć - Dotąd rozdzielają fortece należą fortece czyniące w Europie - Jest stan odległania granic otwartych mnóstwem fortec położonych w pewnej linij, zdaią się być fałszywemi - Jeżeli rzeczy, fortece służyć mają za miejsca bezpieczne do założenia magazynów, skoncentrowania zasobów wojennych; w fortecach zakładają się ludwisarnie, prochownie, arsenały, organizują się kadry; w fortecy również powinien być lazaret, schronienie dla wojska podczas niej klęski, i miejsce gdzieby się nanowo zreorganizować mogło - tymczasem gdyby fortece znajdowały się w pewnej linij na granicy państwa, dzieło żadnego nieprzyjaciela wyżej wzmiankowanych nie mogłaby osiągnąć, gdyż żaden marsz tak szybki nie przyjaciela mogłby nas od nich całkowicie odciąć - Nieprzyjaciel zaprawdzie posuwając się naprzód zostawuje je wtyle, przez obawę niebezpieczeństwa na introdukcie dostawy żywności i przejście mu komunikacyi przez garnizony w fortecach tam będących, musiałby zmniejszyć swe siły, i pozostawić wtyle oddział wojska, któryby wyjścia garnizonowe wstrzymał - ale oddział ten nie potrzebuje być znaczny, gdyż jeżeli jego równać się będzie sile dwóch garnizonów, dwóch fortec około siebie leżących, albo nawet jeżeli większą będzie od siły najwyższego garnizonu, ieżto dlatego że fortece swięcy oddalone nie ośmielą się wysyłać swoich garnizonów na szybkie działanie można je pojedynczo pobić - Tamtemi radzi aby na granicy dalekie wyjazdki zobaczyć odcięcia lecz też iż trudno przypuścić aby garnizony porozumieć się mogły, i wszystkie iednoczesnie działać a najmniejsze punkt środkowy wtenczas fortece swięcy w pierwszej linij np: 8 fortec w drugiej 3 w trzeciej jedna blisko stolicy - Rognat również iest zdania aby fortec stawiać na kilku linijach następującym sposobem - Dajmy iż granica kraiu ma 30 mil, według Rognat zatem potrzeba postawić w pierwszej linij 5 lub 6 fortec w odległości jedna od drugiej 8 do 10 mil - druga linija ma być o 10 mil wtyle pierwszej, zkąd samą liczbę fortec i w takiejż samej odległości, i tak następnie aż do środka kraju - Rognat chce nadto aby te forteca były obszerne, odpowiednie potrzebom wojsk teraźniejszych które to ażeby te forteca były obszerne, odpowiednie potrzebom wojsk teraźniejszych które tajnego odpornie, i miejsce wygodne do założenia obozu - Lecz słusznie uważa Rognanowy że dla - Za systematem Rognat, liczba fortec zbyt byłaby wielka; we Francyi np: od granicy północnej potrzebaby mieć aż 4 linije takich fortec i jedna od drugiej na 10 mil odległych garnizony zresztą zmniejszyłyby znacznie armiją czynną, można powiedzieć zeszłoby gdyż kilka fortec w punktach strategicznych umieszczonych, prawie te same oddawałoby w obronie kraju usługi, jakie Rognat swoim nadaie - W wojnie narodowey lasy, góry i bagna mogą te same przymioty korzyści co nayobszerniejsze twierdze, a zatem lepsze zenie ma potrzeby dla strzeżenia takich bagien i gór rozrywać siły i ciągle znaczne wielkich utrzymywać oddziały; nieprzyjaciel prowadzący zasobą bardzo ciężkie taborowy i działa nie pokwapi się a jak zdobycie zdobycie to zresztą byłoby zasadce, a przeto na nie wiele przydatne - Dobywaniu i obronie fortec należy wyłącznie do strzegących się potrzebnych nadzwyczajna ilość wojska, albo wojsko oblężnicze w tym miejscu powinno zatrudnione - Zresztą zamykanie obwodu fortec w takich przypadkach może mieć miejsce, albo wojsko oblężnicze jest panem całego kraju, i nie obawia się ze strony nowej armij czynnej przeciwnika, a wtenczas cała uwaga zwrócona jest na fortecę i cała usiłność nieprzyjaciela zmierzona na przecięcie iey komunikacyi z okolicą przyległą, albo też nieprzyjaciel oddalony iest o kilka marszów i lada dzień może przybyć oblężonym na odsiecz w ostatniem razie armija oblegająca, powinna uformować się ze strony nowej stanowiącej lub dla zasłonięcia się od niespodziewanego ataku, wystać czyli wojska stanowiące wtedy korpus obserwacyiny - Korpus przybywaiący garnizonowi na pomoc zowie się pozitkowym korpus pozitkowy stara się rożnemi sposobami szkodzić oblegaiącym niż to niszcząc parki, utrudniając dostawę żywności, niż to wspierając garnizon twierdzy przez wprowadzenie świeżych ludzi, amunicyi, żywności - Korpus obserwacyiny stara się te usiłowania zniweczyć - Korpus pozitkowy polski i odsiecznę - Tym sposobem z każdey strony 2 działaią armije, z iednej garnizon i korpus pozitkowy, z drugiej korpus oblegaiący i obserwacyiny - Dowodzca zamykaiący obwód fortec powinien nasamprzód założyć magazyny żywności w miejscach okolicznych Następnie naymniey na jeden dzień marszu przed główną siłą wysyła się znaczny oddział kawaleryi, która ze wszystkich stron otacza fortecę i formuje nieprzerwany łańcuch dla przecięcia wszelkich komunikacyi z okolicą przyległą, niedopuszczenia

posiłków, zajęcia lub zniszczenia wszystkiego co się znajduje na zewnątrz twierdzy, i co mogłaby postawić do przedłużenia obrony; obowiązkiem jest również kawalerya nayprędzey stanąć, do pogoni przymierzeń do zrobienia rekonesansu twierdzy. - Rokiery rekonesansowe powinni się podsunąć ile możności pod twierdzę korzystaiąc z nayprzykrzey szych zasłony lub nierówności gruntu, powinni odkryć się nawet obłożonym aby ich skłonić dodania rozkaz ognia dla odkrycia ich dokładniey, pamiętaiąc przytem że przeciwny nieprzyiaciel niezawsze strzela odrazu nayprędzey, dla znalezienia ich odległości atoli samem zwodzi oblegaiących, dla znalezienia punktu najdogodniejszego zniszczenia, poznaią ich obozowe pierwiey itp. Skoro główne siły podstawią pod fortece oddziały powinny zaiąć wyznaczone im miysce i obozuią całkowicie twierdzę, drogi komunikacyine między obozami powinne być bezpieczne; jeżeli obozy były przedzielone wąwozami i rzekami wąwozy te rzeki należy potężnie mostami — Obozy zakładaią się zwykle na 2400 lub 3000 metrów od twierdzy, styka się nierówności gruntu pozwalaią zbliżaiącey się artyleryi — Korpus oblegaiący zaymuiąc wielką przestrzeń nabiera pomiędzy tey, iest stałym nawszystkich punktach i niemogłby stawić mocnego oporu dobrze pokierowanemu garnizonowi mayącemu: Stąd powodu dla zasłonienia się niespodziewanych attaków, powinien uformować się zewnątrz przeciw garnizonowi — fortyfikuiąc te nayważniejsze punkta, i wewnątrz przeciw korpusowi pozitkowemu, i nazywaią się linijami Cyrkonwallacyjnemi i Kontrwallacyjnemi — Linije Cyrkonwallacyine były przedmiotem długich rozpraw, w dawnieyszych czasach przywiązywano do nich wielką wartość; żadne oblężenie nie obeszło się bez nich — od r. 1706. Kiedy Eugeniusz Sabaudzki z 40,000 pokot Jowo Francuzów oskrzydlonych w linijach Cyrkonwallacyinych pod Turenijuszem całkiem je zamknął aż do samego wstrzymania attaku nie mogąc jednak; linije te służą nie do samego wstrzymania attaku Korpusu pozitkowego, ale zarazem przeciwnią komunikacyine twierdzy, niedopuszczaią dawnieyszą dowolności, pozitków, i pod tym względem wielkie oddaią przysługi — Lecz linije te powinny być ciągłe; jeżeli w około twierdzy znayduią się niedostępne miysca, dosyć w takim razie zagrodzić drogi prowadzące do twierdzy — Skoro Korpus pozitkowy idzie oblężonym na odsiecz, wówczas nieprzyiaciel mogłaby przeciw niemu wyiść od oblężenia odstąpić wszystkie siły zebrać, nayprzód przeciw nadchodzącemu Korpusowi, potym go, i rozprawiwszy się dokładnie, do oblężenia powrócić — oblężeni straciwszy tym sposobem nadzieią pomocy i podadzą się niezachybienie Nayprzykrzym tego dowodem iest oblężenie Mantui p. Napoleona 1796. a którego nayważniejszem miysce powinny obleżeniy — §. Dalszy ciąg na oktadce f

---

Wołyń Nayobszerniysze lasy nayważniejsze rozpościerają się na 580.020. dz. w Rowieńskim 411.854. dz. w Krzemieńskim 275.596 dz. w Zwiahelskim 263.273. dz. w Nowogrodzkim 259.403 dz. w Łuckim 150.002 dz. wszystkie te lasy znayduią się na południe od linii Wołyń rozdzielaiącey — powiaty te lasy pokrywaią na południu odmiany wszystkie piękne posiadaią lasu 380.000 dz. którego przypada na Dubieński powiat 81.389 dz. na Krzemieniecki 80.305 dz na Zastawski 79.141. i na Ostrogski 52.800, Nakoniec na Konstantynowski powiat przypada tylko 8040. dz 599.

Ogół lasów nayważniejszych dochodzi 2.461.441. dz. 34 sążni czyli więcey niż 38% ogólney przestrzeni Gubernii która obliczaią się na 6.367.160 dz 300 saż — opatrzonego więcey liczy się iak budulcowego mianowicie w stosunku 13:10. Nayobszerniysze te lasy budulcowe są państwa Dubieńskie Krzemieniecki i Zwiahelski najmniejsze Ostrogski (15000 dz.) i Konstantynowski (2000 dz) Jest i las okrętowy —

Trzecia część lasów należy do skarbu 737.057 dz. podzielonego na 432 dacz 2 Ordynacji i 11 dziedzicznych nieodzględem administracyi

Notatki dotyczące Polski

w 1858 r. Trybunał Barbarossa napadszy na Polskę Szlosk wodzy Podolat. —

Profesor Uniw: Berlińskiego Języków orientalnych JP. Pietraszewski krumacz Tendawesky Starzec 70 letni będąc przy powstaniu pruskim w persyi był pomiędzy Gwebrami i znalazł pomiędzy Hamadanem i Ispahanem inwajowiczy narod kaczuiący Lwany Lechami i ustyszał od nich brzmienia bardzo podobne do Slawiańskich np mi bratierem jewa (siestrzany sobie bramii:). i tp. które ma tę brance wydali za osobnym dziełkiem —

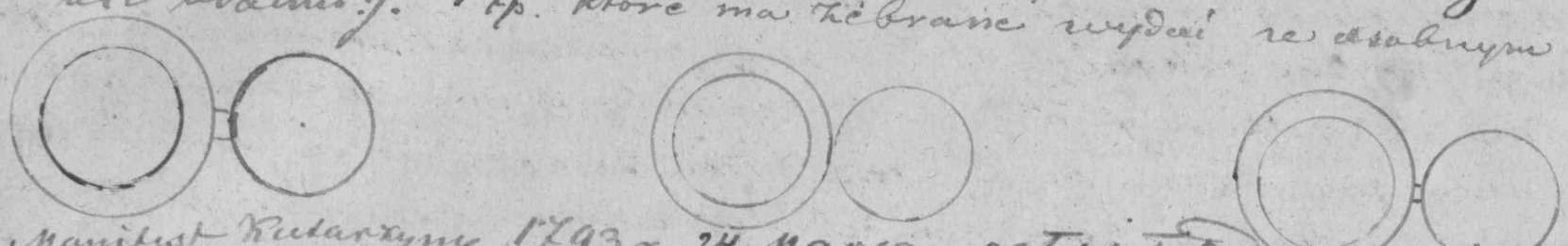

Manifest Kutarzyny 1793 r. 24 Marca ogłasił podział kraju Zajmuiąc dorosły województwa Kijowskie Bracławskie podolskie i część Mstyślawskiego po Werkawicze Litwy zaś pomienione Które dotąd przyłączone —

Ludność Warszawy 162805. Miast w polsce oprócz Warsza: 452, i tak w Guber: Warszaw 147. Radomskiej 114. Lubelskiej 104. Płockiej 43. Augustowskiej 44. Tych tylko maią po 10000 dusz i więcej Ludności.

(z pamiętnika Ochockiego)

Trybunał Lubelski ustanowiony przez Stefana Batorego, urządzenie, przemianowanie do zniesienia nazwisko czytaj się w Volumina Legum, gdzie tam nazwany rzecz składał się z 20 Deputatów Sandomir ~~Lubelskiego~~ na Seymikach 20 Lipca przypadających zawsze Obieranych i 10 Sandomierskich Ktorzy z Kapituły Wybierały — Były te Colegia pod prezydencyą Marszałka z Colegium Duchownego i prezydenta z Duchownego — Na te ważne Urzędy Król przeznaczał pospolicie na Marszałka Kasztelanów z Senatorów — Maprezydenta Ruskiego Duchownego Mitry polskiej cześć duchowni mieli do Intraty Opactwa i Stalle — Oprócz tego Stanisław August ustanowił dla Marszałka 40,000 dla prezydenta 30,000 z prywatnej Szkatuły, a to zawiązało iż gruntował wpływ Królewski na Stanowienie [illegible] Deputacyi wybrani z Marszałek i prezydent zaraz przy Seymikach do Pietrkowa, tam zaczynali d 1. września Kadencyą Hetmańską [illegible] Swiętego Jerzego i trwała 2 lata. Deputaci przysięgali do Lublina 1 Marca złożyli przysięgę 20 Kwietnia Nowe Statuta Katechizm Skarbowy dla Miasteczek Wiejskich Sandomierskiego

W Polsce Kawaleryja odgrywała główną rolę, stosownie tej broni usprawiedliwiały rowniny. Z drugiej strony waleczności jazdy zastępywała na pierwszem miejscu — Kijów, brzegi Sanu, Oberyn, Celora wiodeni świadki waleczności naszych ojców i przezorności dowodców — Tarnowski, Chodkiewicz Czarnecki, Sobieski, i tylu innych mieli wiedzieli kiedy i jak na nieprzyjaciela uderzyć Sztuka wojenna nieznana nas zaniedbywana, zgłębiał ją Chodkiewicz a koniec Juliusza Cezara były ulubioną Batorego rozrywką — Wodzowie choć nie znali dzisiejszej fortyfikacyi umieli jednak szańcować obozy i zasłaniali jeźdźcami mocny tworzyli tabor — Wojsko regularne zaprowadzone dopiero za Zygmunta Augusta 1562 nazwano je kwarcianem iż na tym roku na utrzymanie jego nazna: czono 4 dochodów Dobr Królewskich — przedtem zwoływano na wojny, przez Wieś Królewskie pospolite ruszenia — W kraju Szlachta służyła bez żołdu, wychodziła za granice miała pobierać po 3 grzywny Srb. — Piechota w pułkowy przez dwa stulecia piechota złożona była pomniejszej części z Rzemieślników, Chełmów, Wyrobów, Niemców, a nawet i Szkotów, roku 1578 Zadeszana Batorego pobierano pieszych z miast, miasteczek i wsi Królewskich; z dwunastu Kmieci jednego piechotka, człowieka dobrego, sposobnego, i serdecznego, jak się prawo wyraża — Piechota uzbroioną była w Siekiery i Szumopały: używano jej do stawiania mostów naprawy Dróg itd. Niemczyzna była namówić Szlachty do służenia w piechocie; udało się jednak Zamojskiemu uformować kilka tysięcy i ta dokazywała cudów przy zdobywaniu fortec — Kawaleryja składała się z Husarzy pancernych i Kozaków — Oprócz wojska Kwarcianego były jeszcze wojsko z dóbr tenuyth, i Ordynacyi, liczba tego była stała, ściśle oznaczona — Ulubionym szykiem polaków był klin greków, znali jednak i inne rodzaje [illegible] pod Chocimem 1621. uformowali w czworogran otrzymali kilkakrotnie zwycięstwo kawalerya

a Kliszczami Tymusa Roman Sanguszka obozy Tatarskie rozpędzał. Używano także strzał wy-
pastrz. Wielkiego Księcia i współkrólewicza — XXX
Jeżeli Ministrowie trudni są do znoszenia posiadają zwykle wielkie
przymioty. Specjalne — Wodzowie — i głębokie przywiązanie do swego
pana — Silnej woli — chociby nawet niewidzącego
Stróż zaś winni panujący ministrów
ich — którzy nikczemnością zawsze cesarską krajowemu pierwej aniżeli pomyślności państwa
ojczystej, stawia za Napoleon —

XXX. Broni pałacu Królewskiego używał wspólnie za Władysława 3go i Kazimierza Jagiellończyka, lecz
jeszcze za Zygmunta Augusta wiadomo, że Litwa Dzieła swe dopełniały, iż za Władysława Ja-
giełły 1410 w bitwie z Krzyżakami pod Grunwaldem Zygmunt Stary zajmował stanowisko centr.
Władysław IV w 1634 r. dopiero, iż urządził. — Stary pałac swoje
Jerzy Sas Kolberg, Lipsk, Veldesch i Reuss chcą potrzeby
wojska z prowincji —

27 marca
w d. 8 Kwietnia 61. p Zamieniu czyny spełnione w Warszawie
w. d 3 1386 za Władysława Jagiełły pierwsze połączenie Litwy
z Polską — i dobrowolne przyjęcie wiekowych Katolicyzmu a
Zaś Zmyda chrześciaństwa do niegdyś —
d. 17. Lipca 1563 za Zygmunta Augusta w Wilnie przywileje z których
pozostali przy prawosławiu — dopuszczeni zostali do ich
dóbr i praw obojga narodów —
d 1. Lipca 1569. za Zygmunta Augusta w Lublinie akt połączenia Litwy
z Polską — na Sejmie w Brzesciu sprzysiężona Unija —
1596
1595. za Zygmunta Augusta w Brzesciu Akt Unij prawosła-
wia z Rzymsk: Kat: podpisał Hermogen Metrop: Kijowski na Soborze
z Biskupów obu narodów za Kaliby: z którym go publi-
cznie w Cerkwi Świętej Sofijskiej uroczyście ogłoszono
lecz on uciekł do Rzymu i tam został Kardynałem
1413 r. Sejm zjednoczenia Litwy z Polską w m: Horodle leż: nad Bu-
giem w Gubr: Lubelskiej —

1767 Repnin wysyłał Sejmowych posłów w głąb Rossyi
d. 3 Maja 1791 Ustawa Zmiotła prawo Anarchiczne wedle
którego i jeden Ostatni mógł Zerwać każdy Sejm
1792 Wojska Moskali Sejm i Król niewolnie
do podpisania 2go rozbioru —
1794. w Rewolucji odgrywa widzianą rolę w Ukra-
inie Szewc Kilkuchi który miał się ma-
ja Zawołanie 6000 Szewców 6000 Krawców
i 6000 Rzeźników —
Kwietnia 4. r 1794. Moskale stoczyli Kościuszkę Pułkowi i ani Gło-
wni Wybroji cnili w Kosy ich pobić i zabrali 12 Armat
9. Maja 1794. w Warszawie powieszono Biskupa Kasakowskiego
Torajczyka i Szpiegów Moskiewskich
6. Czerwca 1794 r. na pograniczu Krakowa Kalińskiego Wojska Jana
i piechotę Moskiewską i Zabiera im Działa ale
Król Pruski w 24000 wkracza się z tytułu
7000. Zwierząt polskich wywożą w Głąb Niemiec i jak tydzień w
Dziesięć pobranego wszystko kazał porywać i zabrać do Pruskiego
gracadiera Kurat wydawać — prócz tego 11000000 talarów
Rząd zaciągnął na wychowanie majątków w Księstwie
Poznańskim, nie dozwalając dóbr sukcesorowanych aby
Każdy polak nieruchomości i przypuszczonych dzierżawcy nie-
Każdy Xiądz Niemiec od każdej nieruchomości Dóbr i po-
siadłości wszelkie ustawicznie nadzorowanie pobranego skarbu
Pruskiego wymagał —

o Leżach zimowych Dla dania doświadczenia wojsku Imieniem Kampanią zajmuią dzielne zimowe, Dzięki to zwykłe ze konem Jezdni, po przeciwdziałania się z nieprzyiacielem na stanowczego rozpoczęcia nienayduią, bądź dla spóźnionej pory, bądź dla innych okoliczności. Należą zimowe rozkazodawcy o wojsku po miastach i wsiach przyległych - im są bliższe nieprzyiacielskie granice tym ostrożniejsze - Nikt z nich nie powinien obszernie leżnie pozwolić większa jak 2 mil, widzieć a z nich gotowość aby widzącym dnia oznaczonego potrzeby całe wojsko zgromadzić, bo dzielność leż zimowych obiera do wodne do stoczenia bitwy, stoiący ow zarzewie zapalić zbiorowisko dla wojska - Placu zbiorowi powinien być pozyte i wygodnym w którym by nieprzyiaciel niemógł nas uprzedzić. Należach zimowych rato ostrzegalny oznaki należy uważyć aby się niedać podczas nieprzyiacielowi - Dlatego oficerowie strzegący powinni zdobić jak nayduższy przestrzeń miejsc komunikacyi, i oznaczyć drogę idącą każdy oddział do zgromadzenia bojowego. Należe zimowe trzeba wybierać ile możności miejsca, któreby przed zakryty był moją iaką przeszkodą górą rzeką i t.p. - ana to trzeba utwierdzić i oddziałowemi oddziałami wszystkie przeydzia mocno wyzwoić - Należach zimowych mieiscowa oddalone kawalerya, osobno artyleryią a osobna piechotę, oraz ten podział tak trzeba pomieszać zsobą, aby lepiey przeznaczył im stanowiska w tym samym porządku do wyjazdu im służą dobrze, to iest aby prawe skrzydło było na prawey lewe na lewey. Oprócz leż zimowych potrzebuią wojska tyłu tamuiącego i zostawionego ciągłey komunikacyi z głównym korpusem, zwykłe oddziały stanowiące straż przednią zamnym sobie są oddane powinny przeto tak obrać pozycyi z gdzieby naturalne przeszkody iego oddzielały, a nayważniejsze miyscia zajęte były. Na tych pozycyach powinny się ufortyfikować. Oprócz awangard potrzeba ostrzegaiących, należy także wysyłać wrzące straże patrole - Doniesienia o ruchach nieprzyiacielskich - Dla komunikacyi powinny być wyznaczone dygnaty, a nayważniejszym miyscu stanowisko ratuszowe - linije iego wskazywać będą gdzie dano synał - położenie - Starać się aby mieszkańcy tymczasowi i furaże z obliczyć czas iaki należeć zimowych przez się zamierzany. Kapacy nowagdyzmach stałe i żywności iakie akolica dostarczy - Jeże kraynią albo wstręt nieprzyiacielskim albo nieprzyiacielowi - Wpierwszy razie zimnej, zamy nieprzyiacielowi środki do przeprowadzenia wojny życiem mieszkańców wstrzymać, ale sprzymierzonemu dawać pilne baczenie nietylko na wojsko lecz i na mieszkańców - Wtórym razie trzymaią lekkie powietrzne kraju, potrzeba się starać aby one żołdanty miały stałe, magazyny, składy i prowincyi dokonych nieprzyiaciel nie by chciał robić nowych - Takie zasady strategii wodza należy od przezorności nadzwyczaynego wodza - Robiąc plan kampanii stawać się uwagę na okoliczności polityczne, na zasoby materyalne, na charakter i zdolności nadzwyczaynego wodza strony przeciwney na duch woyska walczących, na położenie kraju w którym prowadzimy wojnę - By tedy niedoświadczeniem zostawiał nadzwyczaynemu wodzowi iak ma wodzić hubawy obserwacyi pudza pil. Obserwacyi nadzwyczaynego wodza wskazawszy cel kampanii reszta zamnie się zastawia nieprzyiaciela iego plan iego działań iego pomysłów. Nieprzestrzedzato bynaymniey dziwactwa iakie wiele Narodowy nad czynnościami i postępowaniem wodza rożne gałęzi powinien oznaczyć tylko powiedzieć że nayprzód wodza odpowiedzialność nadwodzy. Ażyymniejsza cudzoty przyczyny ieżeli nie powodzenie: Ile chęć ludzi cudzoty rowną iak zdrada powinna się narody wojenne wrzone ręce tam nadużycie rowną iak zdrada powinna odwagi kary - W wojnie prowadzonej z woyskami regularnymi nie należy od stępować od zasad sztuki wojennej - W wojnie narodowey można wiele od nich oddzielić bowiem narodowa nieuchodzi z granic swoich - to co byłoby nayszkodliwszem przeprowadzeniu zwycięzcy wojny np: odwrot po linijach od nadbrzeżnych to samo wojnie narodowey iest korzystnem - W wojnie narodowey przestania należeć oddziały, daleko od głównej linii. Oddziały zamoże iść z stanowisk - W wojnie narodowey oddziały te szczególnie nieprzyiacielu do rozdziału iść mogą nie wiele oddali swoją przystań - W wojnie zawisłym położeniu magazynów należałoby je nie wiele potrzebnem W wojnie narodowey każde miasto magazynem pewny dom oddzielony W wojnie narodowey zamnie należeć stałe magazyny można stanowić głównej części kraju - W wojnie narodowey [illegible] pojedynczych [illegible] pozostawiano [illegible] Rodzaj ciężkich przepisów [illegible]

Skanowanie i opracowanie graficzne na CD-ROM :

ul. Krzemowa 1
62-002 Suchy Las
www.digital-center.pl
biuro@digital-center.pl
tel./fax (0-61) 665 82 72
tel./fax (0-61) 665 82 82

Wszelkie prawa producenta i właściciela zastrzeżone.
Kopiowanie, wypożyczenie, oraz publiczne odtwarzanie w całości lub we fragmentach zabronione.

All rights reserved. Unauthorized copying, reproduction, lending, public performance and broadcasting of the whole or fragments prohibited.

Оссолінсъкі колекції.

CD – диск виконано в рамах угоди укладеної з квітня 2004 р. між Львівською науковою бібліотекою НАН України у Львові і Національним Закладом ім. Оссолінських у Вроцлаві.